

Právni prof. J. Vaclav

11-D-20

Prawne stawizny Hornjeje a Delnjeje Lužicy za čas českeho knježerstwa.

Napisal

prof. dr. iur. **Jan Kapras.**

(Přeložichu: Beno Šolta, Jurij Brusk, Franc Šolta a Józef Nowak.)

I ge 11

DAR
z pozůstalosti p. prof. Dra.
JOSEFA VACKA

zvl. št. z časopisu Mačicy
Serbskeje 1916

T-4111

Budyšin.

Z nakładom spisačela.

1916.

1320/465

Předšlwo.

Na žadanje knjeza stud. radzičela prof. dr. Ernsta Muki sym rad lubje do toho zwolił, zo bychu so wotrězki mojich „Prawnych stawiznow krajow českeje króny“ (prěni džěl: Stawizny krajneho zarjadowanja. Prěni wotrězok: Předbělohórski wobčas. W Prazy 1913) na Łužicy so počahowace, do serbsčiny přeložile a k wosławjenju sławného lužisko-serbskeho wótčince a wodžerja Jana Ernsta Smolerja k jeho 100-lětnym narodninam w Časopisu Mačicy Serbskeje w čišću wozjewile. Z toho nasta tuto džěło jako zběrka wučahow z mojeho spomnjeneho džěla, tola jenož kaž daloko je runje nuzne, zo njeby zwisk był přetorhnjeny. Z toho spóznawamy, zo njeje periodisacija přiměrjena lužiskim poměrám, ale zo je wzata z poměrów Čech, jako hłowneho kraja stareje českeje króny. Na tom so ničo wjacy přeměnié njebodžeše. Tak rozeznawamy w čěskim wobčasu dvě periodže: přěnju wot zaplećenja Łužicy do husitskich wójnow, druhu wot husitskich wójnow hač k přidžělenju Łužicy k Sakskej. Přěnja perioda je wobčas wutworjenja stawow, druga perioda je pak wobčas počneho wuwia a mócneho žiwjenja stawow. Před tutymaj periodomaj běše nuzne, podač krótke rozjasnjenje krajneho zarjadowanja w času před trajacej přislušnosću Łužicow k českej krónje, z najmjeńša tak daloko kaž so to na Hornju Łužicu počahuje, dokelž njeje hišće derje móžno, při nětčišim stawje literatury tež hižo najstarše poměry Delnjeje Łužicy wobdželać. Kónc prawneho wuwia českeho wobčasa wučinja rozestajenje krajnoprawnych lužiskich poměrów po léce 1635. Potajkim rozeznawamy w tutom džěle we stawiznach lužiskeho krajneho zarjadowanja tři periody: 1. wobčas wojowanja wo lužiski kraj, 2. wobčas pomalku pokračowaceho wutworjenja organisacije lužiskich stawow, 3. wobčas zarjadowanja stawow w počnej mocy (w čěskim wobčasu) a k tomu kónc: krajnoprawne počahi Łužicow ke krónje českej po léce 1635. K tutomu rozestajenju lužiskeho krajneho zarjadowanja přidamy we druhim džěle krótke rozjasnjenje hłownych prawnych ku-

žołow w českim wobčasu a přehlad najwažnišeje literatury wo lužiskim prawje.

Synthetiskich (zběrných) džěłow wo lužiskim prawje je mało. Na kónce XVIII. lětstotka je Weinart wšelake rozprawy wo lužiskich prawach w swojim džěle: Rechte und Gewohnheiten der beiden Markgräflümer Ober- und Niederlausitz (I—IV, 1793—1798) zezběrał. Ale hakle z druhejo polojoy XIX. lětstotka mamy přěni započatk wo rozestajenju (rozjasnjenju) staršich hornjołužiskich prawnych stawiznow, kotryž pak je z dobom jenički wostał: Knothe, Urkundliche Grundlagen zu einer Rechtsgeschichte der Oberlausitz von ältester Zeit bis Mitte des XVI. Jahrhunderts (Neues Lausitzisches Magazin, 4, III, 1877). Wo Delnjej Łužicy je jenož najnowši wobčas wobdžěłany a to w tuty-maj džěłomaj: 1. Jocksch & Poppe, Die historischen Grundlagen der kommunal-landständischen Verfassung in den beiden Markgräfentümern Ober- und Niederlausitz (Niederlausitzer Mitteilungen IX) a 2. Grosse, Entwicklung der Verfassung und des öffentlichen Rechtes der Niederlausitz seit dem Traditionsrecess (Neues Lausitzer Magazin LV.)

Z knihow wo lužiskich stawiznach njech je jako pomocny srědk scěhowace přispomnjene: 1. Käuffer, Abriss der oberlausitzischen Geschichte, I.—IV., 1802; 2. Köhler, Die Geschichte der Oberlausitz 1865; 3. Scheltz, Gesamtgeschichte der Ober- und Niederlausitz I.—II., 1847 bis 1882; 4. Bogusławski, Rys dziejów serbołužiskich 1861; 5. Bogusławski-Hórnik, Historija serbskeho naroda 1884. — Džěła wo jednotliwych prašenjach su citowane w přislušacych paragrafach. — Za lokalnu terminologiju je jara dobra pomoc: Muka, Serbski zemjepisny słowničk, II. wudawk 1895. — Prašenja, zwisowace z lužiskimi prašenjami a z dobom literatury namaka čitař w mojich prawnych stawiznach, na kotrež so tež w scěhowacym wosebitym wudžěłku počahuju.

Prěni džěl.

Stawizny krajneho zarjadowanja.

Prěnja perioda.

Čas wojowanjow wo lužiski kraj.

§ 1. Přehlad prawnych poměrow hornjołužiskich do kónca přěnjeje polojoy XIII. lětstotka.

Černý, Mythiske bytosće lužiskich Serbow 1898 — Koljarowski, Drewnosti prawa baltiskich Slavjan 1874 — Knothe, Urkundliche Grundlagen zu einer Rechtsgeschichte der Oberlausitz von ältester Zeit bis Mitte des XVI. Jahrh., N. Laus. Mag. LIII.; Geschichte der Germanisation in der Oberlausitz, A. sächs. G. N. Folge II.; Höherer und niederer Adel in der O., t. IV.; Verschiedene Klassen slavischer Hörige, N. A. sächs. G. IV.; Zur Gesch. der Juden in der Oberlausttz während des Mittelalters, t. II.; Die Stellung der Gutsuntertanen in der O., N. Laus. Mag. LXI.; Zur Geschichte des Münzwesens i. d. O., Blätter für Münzfreunde, 1890; Die geistlichen Güter in d. O., Neues Laus. Mag. LXVI.; Die Besitzungen des Bistums Meißen i. d. O., A. sächs. Gesch. VI. — Scheltz, Gesamt-Geschichte der Ober- und Niederlausitz, I.—II., 1847 bis 2882; Über die Bekehrung der Lausitz z. Christentum, N. Laus. Mag. XX. — Bogusławski, Rys dziejów serbołužyckich, 1861; Dzieje Słowiańszczyzny północnozachodniej, II., 1889. — Weber, Die politischen Beziehungen zwischen O. und Meißen, A. sächs. G. XII. — Wendt, Die Germanisierung der Länder öst. der Elbe, I.—II., Prog. Liegnitzer Akad., 1884—89; (Neudruck) 1911. — Hey, Die slavischen Siedelungen im Kg. Sachsen, 1893. — Söhnle, Die Rundwälle der Niederlausitz, 1886. — Behla, Die vorgeschichtlichen Rundwälle in öst. Deutschland, 1888. — Blumschein, Über die Germanisierung der Länder zwischen Elbe und Oder, 1894. — Schulze, Die Kolonisierung und

Germanisierung der Gebiete zwischen Saale und Elbe, 1896. — Gabelentz, Über den Limes Sorabicus, Mit. G. Osterlandes, VI. — Löbe, Die Snurden, t. VIII. — Kämmerel, Die Besiedelung des deutschen Südostens vom Anfange des X. bis Ende des XI. Jahrh., 1909. — Wattenbach, Germanisierung der östlichen Grenzmarken des deutschen Reichs, Hist. Z. IX. — Meitzen, Die Ausbreitung der Deutschen in Deutschland und ihre Besiedelung der Slavengebiete, 1879. — Pfennigwert, Lausitzer Bauernhäuser, Mit. d. Vereines f. sächs. Volkskunde IV. — Kretschmar, Die Entstehung von Stadt und Stadtrecht in den Gebieten zwischen der mittleren Saale und der Lausitzer Neiße, 1905. — Schwarz, Die Anfänge des Städtewesens in den Elb- und Saalgebieten, 1892. — Knüll, Die Burgwarde 1805. — Tschoppe-Stenzel, Urkundensammlung zur Geschichte des Ursprungs der Städte in Schlesien und der Oberlausitz, 1832. — Peschek, Geschichte der Industrie und des Handels in der O., N. Laus. Mag. XXVII.—IX.; Gestaltung der kirchlichen Zustände in der O. bis zur Reformation, t. XXIV.—VI. — Falke, Zur Gesch. der hohen Landstraße in Sachsen, A. sächs. G. VII. — Schönwälder, Die hohe Landstraße durch die O. im Mittelalter, N. Laus. Mag. LVI. — Knauth, Oberlausitzer Sorbenwenden umständliche Kirchengeschichte, 1767. — Machatschek, Geschichte d. Bischöfe des Hochstiftes Meißen in chronolog. Reihenfolge, 1884. — Brum, Das Domkapitel v. Meißen im Mittelalter, Mit. G. Meißen VI. — Hasse, Gesch. der sächs. Klöster in der Mark Meißen und Oberlausitz, 1888. — Neumann, Gesch. der geistlichen Administratur des Bistums Meißen in d. O., N. Laus. Mag. XXXVI. — Bönhoff, Archidiakonats, Erzpriesterstuhl n. Pfarrei Bautzen, N. Laus. Mag. LXXIX. — Haxthausen, Über den Ursprung u. die Grundlagen der Verfassung i. d. ehemals slavischen Ländern Deutschlands, 1842. — Posse, Die Markgrafen von Meißen, 1881. — Sommerfeld, Zur Verfassungs- u. Ständegeschichte der Mark Brandenburg im Mittelalter, T., 1904. — Muka, Die Grenzen des sorbischen Sprachgebiets in alter Zeit, Arch. f. slavische Philologie XXVI. — Černý, Lužice a lužičtí Srbové, 1912. — Jenč, Stawizny serbskeje ryče a narodnosće, Čas. Mač. Serb., 1849—59. — Renč, Žorla k najst. stawiznam serb. naroda, t. 1901. — Kötzschke, Staat u. Kultur im Zeitalter der ostdeutschen Kolonisation 1910. — Zibrť, Bibliografie české historie II (1902), čís. 6434 hač 6574.

Krajina pozdžišeje Hornjeje Łužicy běše wobydlena wot słowjanskeho luda Milčanow, naroda połobskich Serbow. Wo staršich poměrach pola nich njeje nam ničo wěste znate. W jich kraju běše jenički hłowny hród, Budyšin, jako srjedzizna cyleho splaha a symbol jednoty a knježestwa. Z twarjenjom wobtwjerdženow staraše so wobydleństwo wo jeho zděrženje. Nimo tuteho hrodu běchu tež mjeńše wobtwjerdženja (hrodzišća) za wuček. Při posudženju socialnych poměrow njeby było sprawne, kaž Schulze praji, měšec do tuteho staršeho wobčasa poměry po němskim wobsadženju, a měnić, zo je hižo před tym wšón Milčanski lud wot zemjanstwa wotwisny był. W času před wobsadženjom běchu tu jednore zarjadowanja małych jednotow, rodow a swójbow a wěste zhromadne hospodaństwo. Na čole rodow stejachu wuzwoleni starši (*seniores*). Někotre swójby pozběhnychu so hižo tehdom po tradiciji a zamožnosći k zemjanstwu. Njewólnicy běchu wěcy, na žadyn pad pak sobustawy čłowjestwa. Poměry zdželanosće běchu powšitkownje podobne najstaršim poměram w Čechach.

Na čole luda stoješe wjerch abo wójwoda (*dux*). Z wjerchow Milčanow znajemy z powjesćow jenož jednoho z lačanskim mjenom *Crescentius*, ale njewěmy hdy a hdže je knježil. Ze serbskich wjerchow znajemy docyla 1. ze Samoweho časa wjercha Derwana, 2. z časow Karla Wulkeho a jeho nastupnikow wjercha Głomačow abo Dalemincow Semela (805) a 3. jenož jako lužisko-serbscy wjerchojo su znači: Miliduch (806), Ludowit (820), Tunglo (826?), Cimusel (Těmysl, 839), Zistibor (Čestibor abo Ctibor, 856). Ke krućišemu zarjadowanju organizacije tu njeje došlo, přetož z dobyćom kraja přez Němcow buchu wšitke dotalne poměry spowrócane, němske wobstojnosće a němske sakske prawo zawjedžene a kraj nimale tež sgermanizowany.

Tuto wuwieće započina so ze založenjom Mišna, jako němskeje twjerdzizny w samym kraju Serbow při Łobju w času Hendriccha Ptačnika (wokoło 928). Něšto lět pozdžišo (wokoło lěta 932) přiúdzechu tež Milčenjo do wotwisnosće wot Němcow. Němski wliw wšak daloko za Łobjo njedosahaše. W času Otty I. bu wokoło lěta 963 Milčanska dobyta, hdžež běše před tym markhrabja Gero němsku móc daloko k ranju wot swojeje wobšěrnej narańšeje marki do słowjanskeho kraja rozšěrił. Wulka marka Geronowa rozpadže po jeho smjerći a z njeje bu k połdnju mjeńša Miš-

n j a n s k a marka wutworjena, ke kotrejž bu tež kraj Milčanow přiličeny pod mjenom *pagus Milsca, Milsani*, runje kaž *pagus Daleminci* (Głomačeno) a *pagus Nisani*. (Nižnjo, při Łobju wokoło Dyrježdžan hač k Pěrnej.) *Pagus Milsca* wšak dyrbyeše so z nowa dobyté za markhrabju Ekharda (wokoło 987); a tež potom njeběše tu němske knježstwo jara móčne. Přez přni wjetši napad Bólesława Khroběho Pólskeho w léce 1002 přińdže Milčanska pod pólske mócnarstwo; to bu přez měr w léce 1018 wobkručene. Pólske knježstwo njedosahaše pak hač k brjoham Łobja. Wo tutej pólskej dobje, kotraž hač do léta 1032 traješe, njewěmy ničoho drobnišeho, hačrunjež je k wěrje podobne, zo Bólesław Khrobly a jeho nastupnik Mječisław II. poměry tajke njewostajistaj, kajkež běchu za čas přenjeho němskeho wobsadženja.

Po léce 1032 je Milčanska zaso hrabinstwo z Mišnom zjednočene a mišnjanski markhrabja je tam zdomom hrabja (*comes*). Ale wokoło léta 1076 přińdže jako leno do rukow českeho krala Wrócišlaw II., kotryž je Viprechtěj z Grojča jako pomoc swojeje džowki Judity dari (po léce 1084). W lětach 1135—1156 wróci so do mocy mišnjanskich markhrabjow a bu w léce 1158 jako leno Władzišlawej II., českeho kralej, přidělene. Čěscy knjezerjo knježa tam hač do léta 1253, hdyž Milčanska jako zastawa do rukow braborskich markhrabjow přeńdže. W času tutech přemjenjow njenuje so Milčanska hižo zředka hdy hrabinstwo *pagus Milsca*, ale najbóle regio *Milczane*. W XII. lětstotku trjeba so najbóle nowy wuraz *terra* abo *provincia Budissin*, mjenje *terra Milsca*.

Stare słowjanske zemjanstwo so we wojowanjach za kraj zwjetša zhubi; jenož mała ličba přeńdže do noweho němskeho zemjanstwa. Hornjołužicy *nobiles* su wšitcy wicežni zemjenjo. Tež *ci*, kotřiž běchu so z domjaceho zemjanstwa zdzerželi, dyrbjachu samsne wicežne poměry na so wzać. W XI. lětstotku namakaš hišće wjele serbskich mjenow mjez *nobiles*, ale we XII. lětstotku je jich hižo mała a w XIII. lětstotku do cyła so zhubjeja. Tute starše zemjanstwo běše potajkim změšane, štož nastupa, pokhad z rodu, ale hewak pak tworješe staw. Wšitcy běchu wobsedzerjo wicežnych kubłow; zastojniskeho a službniskeho zemjanstwa, ministerialow pola nich njeběše. Zastojniske zemjanstwo njemóžeše so dosć wutworić, přetož hornjołužiske zarjadnistwo běše jednore a za najwvyššich zastojnikow buchu najbóle cuzu zemjenjo pomjenowani. Ministerialow njeběše, dokelž njeběše w kraju wječhowskeho dwora.. Jenož

wšelke wulke kubla tu běchu, a *ci*, kotřiž mějachu wjetše zjednočene kubla z wosebitymi prawami, rěkachu „*pany*“ (Herren, domini), w cuzych lisčinach tež hrabjowje (Grafen); druzy wobsedzerjo kublow běchu jenož ryčerjo (Ritter).

Nimo tuteho zemjanstwa běše jenož serbski lud w najwšelašich skhodženkach wotwisnosće. Najwyše stojachu županojo, supani (eldesten, *seniores villarum, quos lingua sua supanos vocant*). Běchu to předstojicerjo słowjanskich wsow, kotřiž nižše sudnistwo a policiju w swojim wokrjesu wukonjowachu, dawki za wyšnosć zběrachu, a so na zjawnych zhromadžiznach wobdžělachu, zo bychu jich wobzamknjenja doma wozjewjeli, wo njeskutkach, we wokrjesu skučenych, rozprawjeli a při jednanjach přećiwo serbskemu wobdyleřtwu jako ławnicy (Schöffen) přítomni byli. Druhu rjadownju tworjachu wicazojo, withasi (wiczazi, knechte), kotřiž běchu k wójskej službjě na konju postajeni, a kotřiž so tež na landingach wobdžělachu. Wobě družinje měještej swoje kubleška jako leno, a podobaštej so tak we mnohim stawej němskich „*dienstmannow*“. Schulze ma jich cyle prawje za zbytki starých zemjanskich słowjanskich rodow. Mnozy z nich přeńdžechu tež pozdžišo wopravdže do wicežneho zemjanstwa. W XII. lětst. počacchu so pomalšu zhubjeć a w XIII. lětst. so jenož hišće tu a tam mjenuja.

Druhe wobdyleřstwo běše we wjele hóršej wotwisnosći. To běchu předewšěm smerdi (smurdi, smurdenes). Po staršich nahladach (Knothe, Meitzen) běchu to ludžo, kotřiž mějachu małe statoki, z kotrychž wotložachu dawki a roboty. Jich poměr běše *servilitas*, ale nihtó njemóžeše jich z kubleška wuhnać. Nowiši (Schulze) maju jich za rjad wotročkow bjez role, kotřiž w (panowym) knjezowym domje abo w jeho dworje po rozkazu wšelke džěla wukonjeja. *Census* a *les* (*lätze, coloni, rustici*) plačachu lětny dawc a knjez (pan) móžeše jach kóždy wokomik ze statoka wuhnać. *Proprii* (*heyen*) su njewólnicy (*mancipia*). Staw smerdow a *proprijow* zańdže w XII. lětst. přez wukup a zasydjenje na kubleška a bu runja tym, kotřiž dawc plačachu.

W XII. lětst. hakle počina do Hornjeje Łužicy přikhadžeć tež njezemjanske němske wobdyleřstwo, měšćanske a wjesne. Z tym počina so kolonizacija a z nej tež germanizacija. Na wobkhodnej drozy nastawaja wjetše města (Kamjenc, Lubij, Zhorjelc, Lubań) a mjeńše w nutřkownym kraju. Jich wobdyleřjo su z wjetšeho džěla flamskeho pokhoda; tež Serbjo so tu a tam, ale w snadnej ličbjě poka-

zuja. Na wsach bu hlowna kolonizacija přewjedžena wosebje w južnym a južno-wukhodnym džělu kraja, a z tym bu hižo w XII. lětst. wutworjena němska mjeza mjez Čechami a Hornjej Łužicu. Hižo w léce 1185 běše tutych kolonistow jara wjele, dokelž jim tehdy mišnjanski biskop, kotryž so pódla markhrabje najbóle wo wuwice kolonizacije staraše, wosebitu lisćinu wuda. Forma kolonizacije běše tasama, kaž něšto pozdžišo w Čechach a na Morawje z pomocu locatora. Wo lužiskej kolonizaciji wštk so žane lisćiny zakhowaše njejsu, dokelž njeběše z njeje zjednočena exempcija, dokelž džěn cyła Hornja Łužica hižo pod saskim prawom steješe.

Z kolonizaciju nasta rozdžěl mjez wobydlerjemi na wsach. Starši serbscy běchu wotwisni po swojim starym prawje (*ius slavorum*, wendisches Recht), nowi němscy po emfyentiskim prawje. Jednotliwcy abo tež cyłe słowjanske wsy wukupowachu so ze swojeje éžkeje wotwisnosće (Freikauf) a wyšnosć přemjenjowaše jich do emfyentiskich wsow. Dołho pak zwosta hišće rozdžěl wobeju družinow wsow w plaćiwosći.

Ze založenjom městow přińdže do kraja tež cuzy žiwjoł, židža, na kotrychž so w XIII. lětst. we wjele městach spomina, wěso w małej ličbje. Tak měješe Lubań prawo na dwaj židaj; jenož w Zhorjelu běše židowska wulica.

Hlowne džělo wšeho hornjołužiskeho wobydlerstwa běše ratarstwo. Zemjenje mějachu swoje kubla, kotrež z džěla sami wobdžělowachu, z džěla pak po małych kubleškach mjez svojich poddanow rozdžělachu. Hižo w XI. lětstotku je tudy jednotka tutych małych kublow *mansus a laneus* (Hufe), při čimž bu, kaž so zda, rozdžěl mjez słowjanskej a němskej měru činjeny; přenja z njeju běše mjeńša.

Wobk hód njeběše w staršim času wulki. Wažny běše wobk hodny puč z Mišna do Pólskeje, mjenowany *via abo strata regia*. Na nim ležachu wične města, (*forum, villa forensis*), z kotrychž so pozdžišo města wutworichu. Mjeńši puč wjedžeše ze Žitawy do Šlezskeje.

Dokelž na wšón kraj džiwaše jako na z mozu dobyty, měješe wšitkón charakter powahu wiecežstwa. Jenož kubla duchownych zakładow a pozdžišo tež městow běchu z wiecežneho zwjazka wuwzate. *Allodium* njewoznamjenja w Hornjej Łužicy swobodne kublo, ale kublo powšitkownje. Wosebita družina běše hrodowske wiecežstwo (Burglehen), kotrež w mišnjanskim wobčasu wokoło budyšskeho hrodu nasta. Jich wobsedžerjo (*castrenses, Burgmannen*) mějachu

winowatosć, hród škitać a z dobom w dobytym kraju so za měř starać. K temu mějachu najbóle kublo we wokolnosći Budyšina a dom na podhrodže.

Na čole kraja steješe w mišnjanskim wobčasu kastelan (*castellanus, praefectus burgravius*), ze sydłom w Budyšinje jako zarjadnik, sudnik a wójnski wjednik. Jeho zastojnstwo zawosta tež w čěskim wobčasu. Tehdy bu z přěnich čěskich swójbow wuběrany. Jeho móc bu w tutym času ze zawjedženjom wosebiteho sudniskeho zastojnika jara woslabjena (*iudex provincialis, advocatus Budissinensis*). Ratarske naležnosće wobstaraše villicus. Kompetenca bu dyskeho villika njepočahowaše so na kubla w cyłym kraju, ale jenož w mjeńšim wokrjesu. W Hornjej Łužicy spomina so na wjacj villikow; tak wosebje w XIII. lětst. na zhorjelskeho. Nižše organy běchu nuncije. Zastojnicy powšitkownje su w kužolach mjenowani milites, officiales, officciati.

Najskerje buchu hižo w mišnjanskim wobčasu, kaž w druhich k Mišnej słušacych džělach, zromadžizny zemjanstwa a duchownstwa wotbywane, na kotrychž so tež županojo a wićazojo (supani a wiłhasii) wobdžělowachu. Tute zromadžizny přińdžechu tež do čěskeho wobčasa. Či, kotriž so na tutych zromadžiznach wobdžělowachu, rěkach barones tarrae et nobiles, a zromadžizna sama mjenowaše so provinciale placitum, iudicum generale, comprovinciale ius, landding. Při wosebitych naležnosćach nawjedowaše kral sam zromadžizny (n. př. 1228, 1249). Jednaše so tu wo wšelakich zarjadniskich naležnosćach, éžke zwady buchu tu wjednane, při kotrychž běchu porjadnje zemjenje, při serbskich kóždy raz županojo jako ławnicy (přisedžacy) přítomni.

Kraj běše rozdžěleny do burgwardow (*castrum, urbs, burewart*). Tuta organizacija namaka so powšitkownje we słowjanskich pobaltiskich a połobskich krajach wot Němcow dobytych, a je wójnskeho pokhoda. Po mjenjenju staršich stawiznow, kotrež hišće džensa najwjacj plaćí, našta wona hakle po němskim wobsadženju. W nowišim času pak Knüll přeswědčiwje pokazuje, zo je tuta organizacija zawěsće starša a słowjanskeho pokhoda, kotruž su sebi mišnjanscy markhrabjowje jenož za swoje potreby přisprawili. Tutemu mjenjenju přiřlósuje tež Sommerfeld za burgwardy w Braniborskej. Tuta přenjoťnje wojeřska organizacija, kotraž měješe najpředy nadawk škitać před němskimi napadami a pozdžišo jich knježstwo nad wobsadženymi krajiny wobkhować, naby w pozdžišich časach, hdyž njeběše wjacj trjeba, cyłu wokolnosć z wojeřskimi

wobsadkami w měrje dđeržeć, kharakter zarjadowanskeje a sudniskeje organizacije. Stare mjeno, stary wokrjes a stara srjedźizna wostachu w hlinjanych abo w kamjeńtnych nasytach. Kóžda wjes słušeše k tajkemu burgwardej. Tuta organizacija zhubi so w H. Ł. w XII. a XIII. lětstotku. Z džěla wutworjeja so woprawdźite wobmjezowane knježstwa, hdžež nižše a wyšše sudnistwo na mějicěla překhadža (krejny bann t. j. prawo, měć swojich wasallow a swoje sudnistwa); z džěla přepoložeja so srjedźišćo zarjadnistwa a sudnistwa do městow.

Prjedy běchu najskerje w burgwardach sudnicy (iudices, advocati), w XIII. lětstotku su tući sudnicy w městach jako šoltowje (vogt). Tak so lěta 1238 pjećo tajcy šoltowje mjenuja (advocati) w Budyšinje, Zhorjelu, Lubiju, Rychbachu a Wósporku. Nižše sudnistwa we słowjanskich wsach wukonjachu županojo, kotrychž prawomóc so druhy tež na wjacjy wsow wupřestrěwaše, w němskich wsach wjeni sudnicy (Erb Schulze).

Krajne roboty běchu runje tajke kaž w Čechach. Stawniske kužoły spominaja na twarjenje hrodow, straže (publicae vigiliae) wojejske winowatosće, twarjenje mostow a zdđerjenje pućow. Tute winowatosće buchu w XII. lětst. wotměnjene do naturalneho zežitom plaćeného dawka. Tak rěči so wosebjě wo Wachkorn, Burgkorn.

Wosebitych pjenjěz w staršim času njeběše. W mišnjanskim času a snadź tež w pólskim wužiwach so tu denary Otty a Adlety a słowjanske (serbske) pjenježki pozdžišo wěsće tež mišnjanske pjenjezy, kotrež markhrabjowje a biskop bijachu. W čěskim wobčasu je drje tež čěski pjenjěz knježił. Hakle pod braniborskim knježstwom buchu w Budyšinje a Zhorjelu domjace brakteaty bite, wjele špatniše hač čěske.

Wo pohanstwje Milčanow nimamy žanych powěšćow. Hač su so woni w času wulkeho zběžka baltiskich Słowjanow 1110—1118 tež zasy k pohanstwu wróćili, njeje dosć dopokazane. Přenje rozšěrjenje křesćastwa wuńdže z Mišna, a tohodla bu tež Milčanska přecy k mišnjanskej diecezy ličena. Jenož pod pólskim knježstwom skutkowachu pólscy duchowni a snadź bu Milčanska za tón čas tež k Lebušskemu biskopstwej ličena. Mišnjanski biskop měješe wot dawna, traš wot založenja, džesatk (decimationes), wosebjě žita. Wyše toho naby tam wulkich kubłow. Z tutech kubłow a džesatkow połoži załad k mnohim cyrkwinskim zarjadowanjam.

Srjedźizna cyrkwineje organizacije w kraju běše cyrkej sw. Pětra w Budyšinje. Tam bu za biskopa Brunona II. (wokoło 1213—20) založena kollegiatna cyrkej z 12 kanonikami, kotrymž předstoještaj propst a tachant. Tachant běše zdobom budyšski faraš, propst wuzwoleny z mišnjanskich kanonikow, archidiakon Hornjeje Łužicy. Stara a wulka fara běše tež w Hodźiju.

Kláštry nastachu w Hornjej Łužicy hakle w XIII. lětstotku. Najstarši běchu franciskanojo (Budyšin a Zhorjele), cistercienskojo (Marijny Doł a Marijina Hwězda) (žónskej kláštraj). Rjad benediktinow njebě tu docyła zastupjeny. Tež tu dóstachmy kláštry w XIII. lětst. (n. př. Marijny Doł w lěće 1238) exempeiju wot porjadnych sudnistwow, kotrymž jenož čězke kriminalne processy zwostachu, dale wot zjawnych dawkow a cłow. Něšto prjedy dósta mišnjanski biskop (XII. lětst. 0 podobnu exempeiju, tež za swoje kubla. W eximowanych wsach běchu postajeni jako zastojnicy immunitneho knjeza rěčnicy (advokaći), husto sobustawy susodneho zemjanstwa.

Druha perioda.

Čas wutworjenja stawskeho stata.

§ 2. Kraj.

Scheltz, Gesch. d. Lausitzen, I. 163. an. — Boguslawski, Rys dziej. Serbo-łuž. 137. — J. G. Worbs, Geschichte der Niederlausitz, 1824. — Ahrens, Wettiner und K. Karl IV., 1895. — Seeliger, Bund der Sechsstädte, N. Laus.-Mag. LXXII. — Köhler, Bund der Sechsstädte der Oberlausitz, 1846. — W. Lippert, Über die Anwendung des Namens Lausitz auf die Oberlausitz im XIV. Jahrh., N. A. sächs. G. XV.; Wettiner und Wittelsbacher, 1894; Die politischen Beziehungen der Niederlausitz zu Meissen und Brandenburg, Niederlausitz zu Meissen und Brandenburg, Niederlaus. Mit. IV. — Knothe, Die verschiedenen Benennungen des jetzigen Margf. Oberlausitz, A. sächs. G. N. F. I. — Neumann, Über Vergrößerungen der Niederlausitz durch Teile der Landes Leubus und Besitzungen Schlesischer Fürsten, N. Laus. Mag. XIV. — v. Weber, Die politischen Beziehungen zwischen der Oberlausitz und Meissen, A. sächs. Geschichte XII. — Gelbe, Herzog Johann von Görlitz 1883 (tež N. Laus. Mag. LIX). — Wenck, Die Wettiner im XIV. Jahrh. 1877. — Böttiger, Geschichte des Kurstaates und Königreiches Sachsen, I.—II. 1830—1. — Lippert, Die Landesherren der Niederlausitz, Niederlaus. Mit. XII; Die Stellung der Lau-

sitz als brandenburgisches Nebenland zu den Bestimmungen der Goldenen Bullè, Mit. oest. Inst. XV. — Kapras, Právní dějiny II, §17 a 18.

Budyšinski kraj (Hornju Łužicu) mĕješe wot lĕta 1253 braniborski markhrabja Otto za wĕno (dostatk) zapisany. Wiĕĕžstwo wot nĕmskeho krala markhrabja njemĕješe, teŕ njeje mjeno Budyšinskeje do jeho titulow přešlo. Do knjeŕenja dŕĕleše so tu ze svojim bratrom Janom I. Jeju potomnicy pak so w lĕce 1268 rozdĕlichu, tak zo rĕka Lubj mjezu tworješe. Tak nastajta dwaj dŕĕlej z přenjtne jedneho kraja: Budyšinska a Zhorjelska. Hdyž Ottowa linija we Zhorjelu w lĕce 1317 wotemřĕ, zjednoĕi Waldemar III. z Janoweje linije zaso wobaj dŕĕlej. Hdyž po jeho smjerĕi 1319 rod Askanijow wotemřĕ, zmocowa so Hendrich Jaworski jako Ottowy wnuk Zhorjelskeje, mjez tym zo Budyska kralej Janej holdowaše, kotryž so z Hendrichom tak zjedna, zo kŕdzy swŕj dŕĕl wobkhowa. Ale Zhorjelc njebeše ze svojim nowym knjezom spokojŕm, kotryž lĕta dolho z kralom jednaše, kotremuž w l. 1329 potom teŕ Zhorjele z wokolinu wotstupi, mjez tym, zo jemu zbytk, wosebje Lubaň, hagle w l. 1346 po Hendrichowej smjerĕi připadny. Karl IV. doby teŕ poslednej dwaj dŕĕlej Łužicy (Rulany). Budyšinska bu w l. 1319 a Zhorjelska w l. 1329 za njeroddĕlomny dŕĕl krŕny ĕskeho kralestwa pomjenowana, ŕtož bu teŕ přez Karlowe wukazy (1348 a 1355 majestaty wobkruĕene. Z wutworjenjom zwjazka pjeĕich luŕiskich mĕstow ze Žitawu ze zamĕrom hajenja krajneho mĕra 1346, přez Karla IV. indirektnje w l. 1355 wobtwjerdzeného, nabychu luŕiske pomĕry wosebiteho raza. Wot nĕtka rĕka wo cylej krajnje teŕ „kraj ŕĕsĕimĕstow“. Karl IV. sam powyši Zhorjelsku (wokolinu mĕsta) na wŕjwodstwo a dari ju z dŕĕlom Delnjeje Łužicy a Braniborskej 1376—77 swojemu synej Janej, kotryž so wot nĕtka zhorjelski wŕjwoda pišaše. Hagle po jeho smjerĕi 1396 připadny tutŕn dŕĕl zaso Wjacslawej IV., kotryž mĕješe dotal zapadny dŕĕl z Lubanjom.

Delnja Łuŕica (abo woprawdŕita Łuŕica) přĕndŕe w zaĕatku XIV. lĕtst. z rukow Wettinskih, kotriž bechu ju wot XII. lĕtst. mĕli, do wobsedŕĕnstwa braniborskich markhrabjow. Mały dŕĕl, wosebje wokolnosĕ ŕarowa (Sorau), Trjebulow (Triebel) a Přibuza (Priebus), přĕndŕe na Hendricha Jaworskeho a po jeho smjerĕi 1346 na ĕechi. Karl IV. ŕadaše za cylej Delnjej Łuŕicu; tohodla daše sebi ju w l. 1348 wot Pseudo-Waldemara wotstupiĕ a přija ju za leno wot magdeburskeho arcybiskopa, kotryž sebi na nju po po-

stajenjach z lĕta 1301 wiĕĕžne prawo ĕinješe. Po zjednanju z Wittelsbachami bu Łuŕica jako krajne wiĕĕžstwo (Reichslehen) Ludwikej Braniborskemu připŕznata (1350), kotryž wulki dŕĕl tejesameje ze svojimi bratrami w samsnym lĕce jako zastawu mišnjanskim Wettinam přewostaji. Tuta zastawa bu w lĕce 1353 na cylej Łuŕicu rozpřĕstrĕna, při plaĕĕenju 21,000 hr. slĕbra. Při wuplaĕĕenju dyrbješe so wyše toho hiše 10,000 kop za polĕpšenje, wudawki atd. zaplaĕĕiĕ. Karl IV. njewjezda pak so swogeho přĕdewzaĕa, Łuŕicu za ĕĕsku krŕnu dobyĕ. W l. 1358 doŕta Hrŕdk (Spremburg). Pozdŕišo doŕta přez jednanjo z braniborskimaj bratromaj Ludwikom a Ottu (1363) ĕakanku nic jenož na Braniborsku, ale teŕ na Łuŕicu. Lĕto pozdŕišo chcysĕ Łuŕicu wuplaĕĕiĕ. Mišnjanski a braniborski markhrabja do toho zwoliŕtaj. Wuplaĕĕenje sta so z pomocu Bolka Swidniskeho, kotremuž beše Łuŕica na ĕas ŕiwjenja wotstupjena. W l. 1368 doŕndŕe z přihlosowanjom Bolkowym, kotryž hiše w samsnym lĕce zemřĕ, ke kupjenju Łuŕicy, při ĕimž bu pŕdla 21,000 hr. slĕbra hiše 21,000 kop praŕskich grošow zaplaĕĕene. K temu připřjednoĕi kral w l. 1370 Přibrjĕg n. Wŕdru (Fürstenberg). Formalna inkorporacija do krŕny bu w l. 1370 přĕwjedŕena, a w l. 1371 buchu teŕ ŕadanja magdeburskeho arcybiskopstwa wotstronjena. Při dŕĕlenju doŕta zapadny dŕĕl Wjacslaw IV., wukhŕdny dŕĕl na Šprewi k Šlezskej Jan Zhorjelski. Pod nim so pospyta, zo bychu so pomorjancy knjeŕa we Łuŕicy zasydlili. W lĕce 1393 doby mjenujcy Pomorjansko-Šĕĕĕinski Swantibor bĕzkowske knjeŕstwo jako wiĕĕžstwo wot knjeŕiĕerja Jana. Hdy su tuĕi knjeŕa wo nje přišli, njeje znate, ale w l. 1425 je hižo zaso dŕĕl Łuŕicy w rukach knjezow z Biebersteina. Dŕĕl Jana Zhorjelskeho wrŕi so z jeho smjerĕu (1396) do rukow Wjacslawa IV., kotryž jŕn Joŕtej Morawskemu (1401—11) na ĕas ŕiwjenja přĕpoda. W tutej dobje bu Łuŕica zmjeŕšena. Přĕtož Jan Zahaŕski kupi 1413 Přibuz (Priebus), Saksko-Wittenbergska pak Dobrylug 1411, Kalawu (Kalau) 1414 a Bychow (Mückenberg 1418).

Łuŕicy tworjeŕtej potajkim dŕĕl wulkeho ĕĕskeho kralestwa, kaŕ bechu je Luxemburgscy zhotowili, wosebje Karl IV. Wone wobsteješe tehdy z ĕhebskeje (Egerland), Morawy, Opawskeje, Šlezskej, Hornjeje a Delnjeje Łuŕicy, Braniborskeje, Luxemburskeje a rozbrojenych, stawow w Hornjej Pfalcy, Mišnje, Voigtlandŕe, Bajerskej, Šwabskej, Frankskej a Durinkskej. Cyle kralestwo rĕkaše: krŕna kralestwa ĕĕskeho (corona regni Bohemiae). Tutŕn titul poĕahowaše so na kraj ĕĕskeho kralestwa, runje kaŕ

na cyly stat. Tak stej tež Lužicy k tutemu cylkej inkorporowanej, tak, zo njejstej jenož w rucy českeho krala, ale zo tworitej z druhimi krajemi cylk českeje króny.

Z přidželenjom k českemu kralestweju njeprěstaštej pak Lužicy być džěl Němskeje; přetož přez stajne wuwice doby sebi česke kralestwo tajki poměr k Němskej, zo běchu jeho kralojo tehdy woprawdže romscy kejžorojo. Cyła česka króna běše tež z cylej přislušnosću (z přislušacymi krajemi) přidželena českim kralam jako kejžorske wicežstwo; a do tuteje přislušnosće slušejštej nětko tež Lužicy. Jednotliwe kraje českeho kralestwa běchu wot němskeho kejžorstwa njewotwisne, mějachu swoju samostatnu wustawu (Verfassung) swoju roganisaciju a swoje sudnistwo. Karl IV. staraše so, zo bychy tute zasady, w někotrych českich krajach hižo dawno wobstejace, jako privilegije rozšěrjene byle a tež za nowe kraje plaćile, štož so jemu tež dospoľnje poradzi. Přez Karlowy privilegij z lěta 1348, přez edikt kurfyrstow z lěta 1356 a přez zlotu bullu ze samsneho lěta bu Budyšinskej a Zhorjelskej jako džělomaj českeje króny, administrativna a sudniska njewotwisnosć wot němskeho kralestwa zaručena a na samsme wašnje sta so to tež za Delnju Lužicu přez kejžorske pismo z lěta 1370.

§ 3. Wobydlerstwo a jeho narodnosć.

Scheltz, Geschichte der Lausitzen I. 494. — Knothe, Urkundl. R. G. d. Oberlausitz, III. — Knothe, Geschichte des Oberlausitzer Adels im XIII. bis XVI. Jahrh. 1879. — W. Lippert, Das Bautzner Judenprivileg von 1383, N. Laus. Mag. LXXXVIII. — Kapras, Přehled vývoje česke jazykově otázky, 1910; Hlavní změny národnosti v zemích koruny České, Studentský obzor menšinový, 1912; Národnostní poměry v České koruně před válkami husitskými, Sborník v. pr. a st. XI. — Niederle, Slovanský svět, 1909. — Bidlo, Historický vyvoj Slovanstva, Sborník Slovanstvo, 1911. — Meitzen, Die Ausbreitung der Deutschen in Deutschland und ihre Besiedelung der Slavengebiete, 1879. — Wattenbach, Germanisierung der östlichen Grenzmarken des deutschen Reichs, Hist. Z. IX. — Wendt, Die Nationalität der Bevölkerung der deutschen Ostmarken vor d. Beginne der Germanisierung, 1878. Černý, Lužice a lužičtí Srbové, 1912. — Páta, O lužických Srbech, Oswěta 1911. — Wuttke, Sächsische Volkskunde, 1911. — Knothe, Zur Gesch. der Germanisation in d. Oberl., Neues Archiv für sächs. G. N. F. II. — Mühlverstädt,

Ueber die Nationalität alter oberlausitzischen Adelsgeschlechter, N. Laus. Mag. LXVII., LXX. — Muka, Die Grenzen des sorbischen Sprachgebiets in alter Zeit, Archiv f. slavische Philologie XXVI. — Schulze, Die Kolonisierung u. Germanisierung zwischen Saale u. Elbe, 1896. — R. Andree, Wendische Wanderstudium, 1874. — Jenč, Stawizny serbskeje ryče a narodnosće, Čas. Mać. serbsk. 1849—54. — Pilk, Přinošk k najstarším stawiznam serbskeho duchownstwa w Budyšinje, tam 1900. — Wauer, Zur deutschen Besiedlung der Oberlausitz, 1913. — Buttmann, Die deutschen Ortsnamen mit Berücksichtigung der ursprünglichen wendischen in der Mittelmark und der Niederlausitz, 1856. — Kapras, Právní dějiny II. § 20.

Wobydlerstwo džěleše so do jednotliwych stawow: zemjanstwa, měščanow a burstwa. Stawske wuwice měrješe so na samostatne zjednoćenstwo jednotliwych stawow přećiwo zjednoćenju z druhimi stawami. — Tež wosebity duchowny staw so we Lužicomaj wutwori. We zwisku z wuwicom w Mišnjanskej a Braniborskej (1252) bu tež we Lužicomaj zarjadowane wosebite cyrkwinske sudnistwo za duchownych (privilegium fori). Tola w českim wobčas njebu jim wuswobodženje wot dawka (privilegium immunitatis) připóznate, dokelž česki knježićeř wšitke duchownske kubla za džěle swojeje króny džeržeše. Za to dóstachu duchowne wustawy na svojich mnohich kublach zahe wuswobodženje wot wšelakich dawkow. Politisku rólu hrachy wyšši duchowni, a to jenož w Delnjeje Lužicy, hdžež nimo městow a zemjanstwa tworjachy přeni staw w sejmje a tež w tamnišim najwyšším sudnistwje.

Hornjołužiske zemjanstwo je po svojim nastaću wicežne zemjanstwo (ryčerstwo). W XIII. a XIV. lěstotku dobychu někotři wjetše wobmjezowane knježstwa a z nimi wyšše sudnistwo a, založiwi wosebity vasalski zwjazk a wicežny sud, džeržachu so za wyššich nad druhimi a mjenowachu so pani (viri nobiles, domini, Herren), zo bychy so rozeznawali wot ryčerjow (milites). Njeběše pak jich wjele, tak zo samostatny staw tworić njemóžachu; ale zjednočichy so w sejmje a při sudnistwje z druhimi k wosebitemu zemjanskemu stawej přećiwo městam, kotraž běchu wosebje po nastaću šěsměstowskeho zwjazka rozsudžacy faktor w polityce kraja a kotraž tež z najmjeńša w někotrych wěcach sudnistwo nad zemjanstwom na so storžechu (kaženje krajneho měra).

W Delnjej Łužicy wutwori so hižo w XIII. lětst. mócný staw wyššeho zemjanstwa, panow (domini, barones) napřečo khudšim ryčerjam (honesti viri, milites). Pani wutworichu tam někotre knježstwa, z krajneho zarjada nimale wuwzate, a dóstachu tež ryčerstwo tutech knježstwow do wícežneje wotwisnosće. Hakle zhromadne stawske zajimy zjednočichu jo zaso krućišo z druhimi stawami. Jenož tam, hdžež tajkich knježstwow njeběše, bě mjenje ryčerstwo po jednotliwych krajinach srjedźizna w njeposrednych městach. Wjetši dźěl kraja bě wšak w rukach panow; tohodla běchu tež z praelatami rozsudzacy faktor w delnołužiskej politycy. W sejmje a na sudnistwach sydachu pak panojo a ryčerjo porňo sebi jako wosebitaj a wotdželenaj stawaj. Panski staw přiswoji sebi we woběmaj Łužicomaj po něčim wěste knježstwo, a měješe tak do wěsteje měry powahu realneho prawa.

Dalši staw běchu měšćenjo kralowskich městow. Móc měšćanskeho žiwjoła zrosće wosebje ze zwjazkom šěsćiměst, w kotrymž buchu měšćenjo zemjanstweje skoro runja stajeni. Měšćenjo mějachu tam tež wícežstwa; z jich wobsedźeństwom buchu po někotrych generacijach zemjenjo a mějachu sudnistwo nad zemjanstwom. Tež dóndže tam, wosebje w Zhorjelcu, w času Karla IV. k překoram mjez rjemjeslniskimi jednotami (Zünfte) a starozasydlenymi, kotrež so skónčichu bjez wuspěcha za rjemjeslniske jednoty, kaž w Šlezskej. W Delnjej Łužicy běše politiski wuznam měšćanskich stawow snadny. Města běchu wot panow cyle wotwisne z wuwzaćom Lukowa, Lubina a Žemrja. Ale tež tute, wosebje Žemř, přińdžechu druhdy přez zastajenje (Verpfändung) do panskich rukow. Měšćenjo wotwisnych panskich a duchownych městow njerozpoznawachu so jara wot wjesneho wobydlerstwa, runje kaž so tež tute města jenož přez torhojšće a nasypy wot wsow rozeznawachu, mějicy hewak jenak wobmjezowane samoknježstwo (autonomiju) a z pokładom (Grundlage) emfiteutiske prawo („emphyteusis“). Na žadanje wyšnosće powyšil kral wotwisnu gmejnu (wosadu) na město. Měšćenjo nje-mějachu bjez přiľowotnja wyšnosće prawo ani do města přijimac ani z města wotpušćec. Jako poddanjo běchu z dźela we wobstaranju svojich kubłow wotwisni, robočachu, plačachu dawki a druge płaty abo wotpłaty (wot warujow, młynow a panske cło). Druhdy so pan tež někotrych svojich prawow k lepšemu města z wosebitym privilegijom, z wosebitej prawiznu wzda.

We wobydlerstwu wsow běše rozdźěl mjez serbskim němskim prawom. W běhu XIII. a XIV. lětst. zwudobywa serbske wobydlerstwo swoje kubla, kotrež měješe dotal na wotłowanje, sebi na wšelake wašnje jako herbske (wobsydne) a wotby swoju zwjazanosć na rolu. Wobsadzi-li što swoje kublo z druhim mějićelom, móžeše jo tutomu předac awotčahnyć. Najnižšej rjadowni rjadowni smerdow a heynow so cyle zhubištej. Wšudže je herbski pacht, ale pod wšelakimi wuměnjajemi, tu hóršimi, tam lepšimi. Zasydlene wobydlerstwo zhubja swoju swobodu z tym, zo so lokalne sudnistwa wot wyšnosće zarjaduju. Pola wyššich sudnistwow, wosebje pola bohotskeho a krajneho sudnistwa (voigttinga a landgerichta) pak poddanjo tež hišće w XIV. lětstotku skorža. Karl IV. poručil krajnemu bohotej wuraznje (1355), zo by na to hladał, zo so poddanjo njebychu přez dawki a robotu potłóćowali. Woprawdžite zhóršenje sta so hake w XV. lětstotku.

Wosebite stejnišće mějachu židža. Hornjołužisce židža stejachu pod škitom Zhorjelca. Buchu pak wottud wjacj króć wuhnać a skónčnje w léce 1389 na pjećdzesat lět wupokazani. Wjetša wosada bu w léce 1383 tež w Budyšinje založena a dósta wažne prawa. W Delnjej Łužicy mějachu židža w Gubince podźěl na měšćanskim prawje (priv. 1309 a 1319). Přez židowske privilegije (wosebje prawizny) bu wozjenwjene ćerpenje (Duldung) židow, škitowanje jich wěry; zakaz nućenja ke křesćijanstwu bu daty a škitowanje jich wobsedźeństwa a swjatosć jich rowow wuprajenej. Jich hłowne dźelo běše wupožćowanje pjeněz na dań a zastawy; w tutom nastupanju mějachu wosebite privilegije. Židowske wosady wobsedźachu swoje samoknježstwo (autonomiju), swoje sudnistwo. Židzi bydlachu pak hromadže we wěstych hasach abo dźelach městow pak we wosebitych domach. Hišće w XIV. lětstotku smědžachu sebi swobodne statoki dźeržeć, běchu pak wobmjezowani w jich zarjadowanju z tym, zo jich statoki za wobsedźeństwo kralowskeje komory plačachu. Woni dyrbjachu so tež po woblečenju wot křesćijanow rozeznawać. Předewšěm mějachu mužojo kónčkojty kłobuk (Spitzhut) a kulku nad nim, tak mjenowane židowski kłobuk, žony pak předpisany šlewjeř nosyć. Tež znate žolte kolesko na židowskim woblečenju so hižo w tutym času mjenuje.

Štož narodnosć nastupa, poćerpicu Serbja, kotřiž zwoprědka, kaž Niederle piše, kraj mjez Solawu, Werru a Puldu, hornjeje Habolu, Sprjewju a Wódru hač k Frankfurtej nad Wódru, delnim Bobrom a Kwisu wobsedźachu,

zahe wulku škodu a zahubu, tak zo běchu tute krajiny w kónc XII. lětstotka za nich hižo zhubjene a woni hižo w XIII. a XIV. lětstotku skoro jeno na Hornju a Delnju Łužicu wobmjezowani. Tež přizamknjenje někotrych džělow kraja na lěwym brjozy Łobja k Čecham za čas Jana a Karla IV. na tymle wosudže ničo njeprěměni. Wšak bu tam runje pod jeju knježenjom z čežkam khlostanjom wužiwanje serbsčiny na sudnistwach zakazane, tak w Altenburgu, Cwikawje a Lipsku w léce 1327 a w Mišnjanskej krajinyje w l. 1424. Jenož na dwěmaj městnomaj wupřestrěwachu so Serbja přez lužiske mjezy do sakskeho kraja při Dobryluku a Wikowje (Elsterwerda) a do Braniborskeje marki wot Golišina přez Želm (Baruth) a Khudowinu (Mittenwalde) k Parskej. Přizamknjenje Łužicow k Českej krónje měješe spomožny wliw na zdžerženjo serbskeje narodnosće. Hižo w staršej dobjě (po léce 1032) stupi tam na město słowjanskeho zemjanstwa po wjetšinje němske, w kotrymž so zbytki słowjanskich rodow, nowym poměram so přiwučiwšich, zhubichu. W XIII. lětstotku nastachu ze založenjom městow němske kupy po cyłym kraju. We wjetších městach běše mało Serbow, w mjeńšich wjacy, druhdy mějachu tež wjetšinu. W tutej dobjě so města Serbam hišće njezawjerachu. Łužiske duchownstwo móžeše zwjetša serbski. Mišnjanske synodalne statuty namołwjachu je wjacy króć, zo dyrbi so na nježělach při Božej mši „Wěrju do Boha wótea“ a „Wótče naš“ serbski modlić, zakazowachu pak wopředka serbske předowanja; tutón zakaz pak bórzy zasy spadny a serbske předowanja njebuchu jenož we wjesnych cyrkwjach, ale tež w Budyšinje zawjedžene. Hižo w léce 1293 so žadaše, zo by pleban na Budyškim naměšće při Knježnje Mariji serbscy móhl, abo serbskeho pomocnika měl. W XIV. lětst. běše při Sw. Pětrje w Budyšinje serbski předař, kotryž běše z dobom farař w susodnej wsy; w léce 1376 bu fundacija za stajneho serbskeho duchowneho založena (praedicator slavorum). Tež w cyrkwi franciskanow předowaše so serbski. Wjesniske zasydnistwo (kolonisacija) w XIII. a XIV. lětstotku zebra tež w samych Łužicach Serbam zemju. Jenož tam a sem wosrjedž serbskeho kraja wosebje w Budyšinsej krajinyje so kolonisci přeserbšěichu, tak na př. wsy wokoło Rólanow (Ruhland), Kamjenca a južnje wot Budyšina. Ze zapadneje kolonisacije zdžeržachu so němske wsy w Budyšinsej krajinyjek wječoru wot Biskopie a w Delnjeje Łužicy na zapad wot Golišina (Golssen). Na sewjerowukhodže bu w Delnjeje Łužicy gubinska wokolina při Wódrje, na wukhodže krajina

wokoło Žarowa (Sorau) k ranju wot Trjebulow (Triebel) přeněmčena. W Hornjeje Łužicy podleža germanisaciji cył wukhod, mjez Hwizdu (Queiss) a Nisu (Nižej) ze Zhorjelcom a Lubanjom a hišće smuha na zapad wot Nisy hač k Rychbachej. Poněmčena bu tež krajina k połdnju wot Lubija ze směrom k Žitawje, hdžež němske wsy na němske Žitawske kolonije mjezowachu. Kaž widžimy, buchu germanisowane hranične krajiny mjezowace na zgermanisowane Delni Šlezsk a na zgermanisowane namjezy Čech a tworjachu z dobom pas, kotryž Serbow wot Čechow a Polakow džěleše. Hačrunjež měješe we oběmaj Łužicomaj serbski žiwjól přewahu a hačrunjež běchu Němcy w mjeńšinje, je tola wot XI. lětstotka wosebity raz woběju krajow němski a na tym so tež w času českeho knježstwa ničo njeprěměni. Jenož na wjesnych sudnistwach, we wodžělenjach za burske naležnosće při krajnych sudnistwach w Budyšinje a Zhorjelcu, kaž tež při biskopskim sudnistwje w Hodžiju, wužiwaše so serbska řeč; wšudžom druhdže knježeše němčina.

§ 4. Kolonisacija, hospodařstwo, rjemjeslnistwo a wobkhod.

Tschoppe-Stenzel, Urkundensammlung zur Geschichte des Ursprungs der Städte in Schlesien und der Oberlausitz, 1832. — Kretschmar, Die Entstehung von Stadt u. Stadtrecht in den Gebieten zwischen der mittleren Saale u. der Lausitzer Neisse, 1906. — Schwarz, Anfänge des Städtewesens in den Elb- u. Saale-Gegenden, 1892. — Mielke, Das deutsche Dorf mit bes. Berücksichtigung der märkisch-lausitzischen Verhältnisse, Niederlaus. Mitt. VIII. — Peschek, Geschichte der Industrie u. des Handels in der Oberlausitz, N. Laus. Mag. XXVII.—IX. — Boetticher, Bautzener Marktzeichen, d. LXIX. — Lippert, Cottbus als Knotenpunkt von Handelsstraßen im XIV. Jahrh., Niederlaus. Mitt. 1893. — Kapras, Právní dějiny II. § 21, 22. —

Kharakteristiske za hospodařstwo tutoho wobčasa je kolonisacija, kotraž twori džěl wulkeho wupućowanja, wučahowanja a so wupřestrěwanja Němcow do rańšich krajinyow. Přičina běše w přnim rjedže finančna. Kolonista měješe w nowych krajach wjele lěpšu eksistencu hač doma a tež knjezam skolonisowanych krajinyow narosćechu nowe dokhody. Kolonisacija stawa so na zakładze wučinjenjow (Vertrag) mjez knjezom role a wosadnikom (přesydlencom). Podłoha poměrow mjez knjezom (panom) wobsedžeństwa a kolonistu běše prawo emfyteutiske abo zakupne prawo

(ius teutonicum, purkrecht, Patronatsrecht, Kaufrecht). Džeržeše-li kolonista swědomiće wučinjene postajenja, nje-móžeše so jemu kubło wotewzać. Jeho prawo běše wěcne prawo; wón měješe prawo na wobsedźenstwo a wužiwanje zemje. Běše to wosebite srjedźnowěkske prawo, kotraž nje-móžemy po zmyslu romskeho prawa měrić, po kotrymž nje-měješe ani knjez ani kolonista wobsedźenstwa. Kolonista móžeše pola nas w staršej dobje swoje prawo předać a bjez knjezowego dowolenja druhemu darić, njeběše-li hinak wučinjene. Jeho prawo přědže tež na dobjernikow abo herbow. Tute poměry kolonistow pak so kónc XIV. a w XV. lětstotku zhórsuja, tak zo so k předaću emfyteutiskeje role dowolenje wyšnosće žadać počina, kotraž tež do dobjerniskich abo herbskich poměrów přima. Wosobinske poměry kolonistow njebuchu přez emfyteutiske postajenje podótknjene a přeměnjene. Kolonisi su swobodni ludźo, maju swoje wosebite prawo, kotraž su sebi sobu přinjesli, maju wobmjezowanu autonomiju; wyšše sudnistwo nad nimi pak zwosta wosebitym kralowskim sudam.

Wobě stronje so na cyle wěšte pisomne wučinjenja zwjazaštej, z kotrymiž bu postajena summa hotowych pjenjěz, kotraž měješe so plaćić, a lětne dawki. Summa hotowych pjenjěz (Patronatsgeld, Erbžins, nowal, Anleit, ředšo: torta, laudemium), kotraž mějachu so plaćić, běše nižša hač hódnotu role.

Zasydlenje sta so powštkownje na samsne wašnje w městach kaž na wsach. W městach běchu plaćizny wyšše; za to mějachu tu přisydlenicy wšelake wobškodne a rjemjeslné privilegie abo wosebite prawizny (milowe prawo, tydźenske a lětne hermanki, sklady, cło [Maut] atd.)

Hornjołužiske města nastachu na podobne wašnje kaž česke w markhrabinskim kraju. Wo jich založenju nimamy lisčinow (Urkunden); přenje powěsće su z XIII. lětstotka. W tutym času su Budyšin, Lubij, Zhorjele, Rychbach, Luban a Wóspork wjerchowske města, Kamjeńc, Bjarnadźicy (Bernstadt) a Biskopicy privatne abo wosobinske města. K nim přistupuju w XIV. lětstotku hišće mjeńše wosobinske města kaž Wojerecy, Zawidow (Seidenberg), Rólany (Ruhland) a druge.

W Delnjeje Łužicy su w XIII. lětst. wažniše města: Žemr (Sommerfeld), Gubin, Lubin, Lukow, Žarow (Sorau), Khoćebuz, Trěbule (Triebel), Luboraz (Lieberose), Hródk (Spremberg), Grabin (Finsterwalde), Zly Komorow (Senftenberg), Kalawa, Bryland (Friedland), Drjowk (Drebkau), Grozišćo (Sonnenwalde). Z tutech městow běchu při staj-

nym přeměňenju knježerstwa a brojenju zemje w XIV. lětstotku bjezposrědnje markhrabinske města Gubin, Lukow, Žemr a Kalawa. Wšitke zbytné běchu z někotrymi w XIV. lětstotku nastatymi (Beskow, Storkow a dr.) w privatnych (wosobinskich) rukach.

W Hornjeje Łužicy zwisuje wjesna kolonizacija na wukhodže ze Šlezskej, wobsahujo cyłu Zhorjelsku krajinu; na zapadze kolonisowaše so wokoło Rólanow, Biskopic a Kamjenca, a dale na juhu k poľdnju wot Budyšina a Lubija. W Delnjeje Łužicy počahowaše so kolonizacija k ranju wosebje na krajiny wokoło Žarowa, Gubina a Přibrjoha (Fürstenberg), k wječoru wokoło Lukowa a Dobryluga. Kolonizatorjo běchu nimomarkhrabjow wosebje mišnjanscy biskopja, klóštr Dobryluga, knježa z Kamjenca a mnohe zemjanske swójby z Delnjeje Łužicy.

W hospodarstwie je wulki rozděl mjez burstwom a wobsedźerjami wulkich kubłow. Wulke kubla su w XIII. a XIV. lětstotku do wjetšich cyłkow wobmjezowane, mjez tym zo rola wot wulkokublerjow wobdžěłana, so z kolonizaciju pomjeńši. Tehdyše wuwice so wšudže na to měřješe, tak wjele hač móžno dawkowych burow na město dotalnych wulkokubłow dobyć. Wulkokubler zdžerža sebi, nje-mějo dosć džělačerskich mocow, jenož mały džěl swojeje role k wobdžěłanju. Tute dwory (Vorwerke) zastarachu jeho zastojnicy (we Łužicy knježi hejtmanjo) z knježeje (panskeje) čeledźu. Wosobinskich burskich službow (robotow) měješe wulkokubler mało; přetož kolonisi je při wučinjenjach jenož z ředka přijachu. Najbóle zwostachu roboty hišće tam, hdžež so słowjanske sydlišća na zakupnym prawje přetworichu.

Tohodla zwostawa rozděl mjez dominikalnej (panskeje) a rustikalnej (burskeje) rolu, jenož zo přenja woteběraše a po starym słowjanskim prawje (ius slavicae). W serbskich džělach Łužicy měješe so wobsedźenstwo najbóle po słowjanskam zakupnym prawje. Tute burske poměry, po staršiskim słowjanskim prawje zarjadowane, přetworichu a přeměnichu so w XV. a XVI. lětstotku na poddanske robočanske poměry.

Starša kolonizacija znaješe hišće stajne naturalne abo prirodniske dawki, kotraž kolonisi pak w podobje džesatka pak w dopředka postajenjej měřje wyšnosći wotdawachu. Bórzy pak nastaja wašnje, sebi pjenježne dawki pak jeničcy pak pódla prirodnskich wučinić. Z tutech pjenježnych a naturalnych dawkow so hłowne dokhody wyšnosće skladowachu. Prirodniske

dawki běchu žito, len, mak, zelenia (Gemüse, Grünzeug), měd, hroch, jahly, konopej, kury, husy, kački; jeja, twarožk, jehnjata a t. d. Mjenowachu so často džesatki, hačrunjež njeběchu to džesatki w starym zmyslu, ale kruče postajene dawki. Tohodla njewobstajachu tute dawki hižo wjacny ze wšech plodow, kaž stare woprawdźite džesatki (decimae integrales, plenae), ale jenož z někotrych, kaž bě so wučiniło abo kotraž bě wašnje dawać. Hdyž ze žita wobstajachu, rěčeše so wo wulkim, hewak pak wo małym abo drobnym džesatku. Drobníše dawki buchu tež postajene při wosebitych přiležnosćach, swjatych dnjach atd. Němscy přisydlency abo wosadnicy wukonjachu nimo toho z wopředka z rědka hdy roboty (angariae, labores), mjez tym zo buchu we słowjanskich wosadach stajnje, tež hdyž so na zakupne prawo powyšichu, roboty předpisane.

We Łužicy jewi a pozběhuje so w XV. lětst. ze zesylnjenjom mocy wyšnosće prócowanje, pódlu pjenježnych a přirodniskich dawkow poddanam tež roboty napoložić. Tuto prócowanje zwisuje ze spočinacym so přeměnenjom wulkokubletského hospodárstwa. Mjez tym zo bywachu w tutych krajach dotal jenož małe dwory w hospodárskim wobdželanju ryčerstwa, prócuja so nětko ryčerjo tute swoje dwory powjetšić, zo bychy z tym wjetši wunošk doepili, hač bě dotalny z dawkow wosadnikow. Započatk tutoho wuwieća pada do XIV. lětstotka, ale hotowe powróčenje cyłego systema hakle do časa po husitskich wójnach.

Přez wobsadženje za kolonizaciju a přeměnenje wosadow po zakupnym prawje bu wjetšina kraja na lena (zahony, ds. slědy) rozměrjena. We Łužicy rozeznawachu so wulke a małe zahony, lena, slědy (Hufe, mansus, laneus); wulkim rěkach frankske (m. franconicus), małym flamske (m. parvus, flamingicus).

We wsach kolonistow tworja lena woprawdźitu jednotu, wšě k nim słušace džěle su hromadže. Zakładny zjew tutych wsow je porjadne rozdželenje polow. Twarjenja we nich su pak w rynku (rjedže) na čole kóždeho lena (Reihendorf) pak tworja wuhlicu (Gassendorf) a lena su zały wsy.

Nimo města su na wsach jenož někotři rjemjeslnicy, kaž wojnarjo, kowarjo, čėslojo, mlyńcy, řeznicy, hornčerjo. Tute rjemjesla pak wukonjachu ludžo, kotřiž běchu pak njeswobodni pak znajmjeńša wěcnje ze swojim wobsedněnstwom wot wyšnosće wotwisni. Při kolonizaciji bě rjemjeslo jara husto z grychtu zjednocene, tak zo realnu powahu doby, jako hoła pertinencia (přislušnosć) sudnistwa.

Jednoty (Zünfte) XIV. lětstotka su hišće jara wot přisahancow (Schöffen, Geschworene) wotwisne a w městach wot wyšnosće. Na čole stoji bratřski mištr z 3—4 staršimi, kotřiž so pozdžišo wšitecy jednotni mištrjo mjenuja. Woleni buchu wot rady. Jurisdikeja jednotow je w spočatkach. Přístup do jednotow je hišće lohki, plaćizna abo připlata (Innung) mała, žada so wopismo wo pócćiwym zadžerženju, druhdy zastupna swačina a mištrski kusk (Meisterstück). Synojo, džowki a wudowy po mištrach maju wosebite privilegije (prawizny). Přez jednoty dyrbješe so rjemjeslo zdemokratizować. Kóždy sobustaw dyrbješe měć w rjemjesle jenajki kužoľ k zežiwjenju. Tohodla bu konkurrenca nutřkownje wobmjezowana a zwonkownje wuzamknjena. Jednota wobmjezowa sebi rjemjeslo, dohladowaše nad nim (žiwnosćenska policija, Gewerbepolizei), hladaše na dobre wuplody a zamjezowa jebanje. Prašenje towaršow njebě hišće strašne, towarš (Geselle) měješe kóždy móžnosć, zo budže něhdy mištr. Wustawki postajachu džělanski čas a mzdu. Tola hižo w XIV. lětstotku naspominaju so přenje překory wo tom mjez mištrami a towaršemi a z nimi tež přenje stawkowanja.

§ 5. Wićežne zarjadnistwo.

Von der Heyde, Die Mannen des Kreises Guben im Jahre 1356, Niederlaus. Mitt. IV. — Kapras, Právní dějiny II. § 24.

W Hornjej Łužicy měješe wićežny poměr wulki wuznam. W lisćinach a privilegijach rěči so wo nobiles a vasalli, druhdy jenož wo vasalli, maju-li so zemjenje woznamjenić. Starši lužiskeho kraja rěkaju die edlen Mannen, seniores vasallorum. Kubla na wsach běchu skoro stajnje wićežne kubla. Tute wićežstwa běchu najbóle w rukach němskeho ryčerstwa, něšto mało w rukach stareho słowjanskeho zemjanstwa. W XIV. lětstotku dobuchu tež měšćenjo markhrabskich městow nahladny podžěl. Nimo kublow buchu jako leno wudželene tež dawki (1301), regalije, wosebje pak cła (1308) bohottwo a dr. Wićežstwa wudželowaše w času braniborskich knježerjow markhrabja sam. W léće 1329 pak dowoli kral Jan Zhorjelskim, zo by jim provisornje do přichodneje přitomnosće krala lena abo wićežstwa pod 10 markami krajny bohott wudželował, štož so za Karla IV. powšitkownje stawaše, a jenož wudželenje wićežstwa někotrym někotrym wosobam přez zhromadnu ruku běše knježerjej samomu zaxowane. Wo wićež-

skich naležnosćach jednaše so w braniborskim času před dwórskim sudnistwom, w českej dobje před bohoto a wićazami a jenož we wažnišich wěcach před českim dwórskim sudnistwom. Wokoło Budyšina běše ze stareho času hišće něšto hrodowskich wićežstwow (feuda castrensia). Privatnych abo wosebitych wićežnych zarjadowanjow je mało, wosebje wažne maju knježa z Kpmjenca. W Hornjej Łužicy je wjele małych burskich wićežstwow (feudum servile). Ze staršeje doby běchu tajcy lenscy abo wićežni burja (Lehnbauer) županojo a wićazojo, kotřiž tohodla tež krajny sejm abo landding wopytowachu. Pozdžišo, hdyž běchu so tute roždžělné rjadownje zhubile, rěči so jenož powšitkownje wo wićežnych burach (rustici feudales); wjetšina z nich běše w serbskim džělu Łužicy. Tući burja wukonjachu swoje wićežne winowatošće přenjoťnje markhrabji. Tutón pak jich z wjetša do rukow wyšnosće přepoda. Jenož džěl wićazow so zdžerža a dokelž k bohotojemu sudnistwej přislušeše, mjenowachu so wsy, kotrež tajcy wićazojo wobydlachu, bohotoške wsy (landvogteiliche Dörfer). Z lěta 1419 mamy jich zapisk. W tutym času plačachu bohotej pódlu wojeřskeje služby tež mały dawk. Tute kubla buchu jara lohcy do herbskich kublow přeměnjene.

W Delnjej Łužicy běchu wićežne poměry hornjołužiskim jara podobne. W lisćinach mjenuja so wićazojo na přenim měsće, zemjanstwo je wićežne hižo z časa němskeho předobycá a wobsadženja Łužicy, tež měsćenjo (z Gubna a Lukowa) maju wićežstwa. Jako lena njewudžěleja so jenož kubla, ale tež čla (1361), prawo bića pjenjez a prawo židow (1354), sudnistwo (1417) a dr. Wićežstwa wudžěla zwoprědka markhrabja sam, w českim času bohoto. Na rozdžěl wot Hornjeje Łužicy je w Delnjej Łužicy wulka ličba wosebitych wićežnych zwjazkow, kotrež maju móćne knježske swójbje, na př. knježkojo z Biberšteina, z Koćeбуza, z Damny, z Torgowa, z Wósporka a dr. Tute zwjazki maju swoje sudnistwa a organizacije (zarjadnistwa), a tući wićazojo su posředni wićazojo markhrabje. Tež burskich wićežstwow je cyła syła, wosebje na duchownskich kublach.

§ 6. Markhrabjo.

Gelbe, Herzog Johann von Görlitz, N. Laus. Mag. LIX. — Kapras, Právní dějiny II, § 25 a 26.

Janej Zhorjelskemu, bratřej Wjacslawa IV., připadny po Karlowym testamenće 1376 Zhorjelske wójdowstwo, džěl

Delnjeje Łužicy a Branibor. Wón dyrbješe měć w českej krónje wurjadne stejnišće, hnydom po morawskich markhrabjach. Karlowe wotmyslenje bě najskerje, z tutech krajow tertioigeniturn Luxemburgskeho rodu wutworić. Zhorjelske wójdowstwo samo wobsahowaše zhorjelski měsćanski wokřes (Weichbild) a knježstwa Mužakow, Pjeńsk (Penzig) a Židžin (Seidenberg) a mały džěl žitawskeho hejtmanstwa. Wot Delnjeje Łužicy měješe wójdowa Jan rańši džěl, mjenujcy Gubin, Žemř (Sommerfeld), Picno (Peitz), Přibrjeg (Fürstenberg), Luboraz (Lieberose) a Hródk. Wot Braniborskeje měješe wot Noweje Marki tak mjenowanu marku za Wódru (über Oder) hać do lěta 1381; tehdom ju Sigmundej wotstupi; tola lěta 1388 dósta ju wróćo a zdžerža ju nětko hać do swojeje smjerće. Wjeřchej Janej běchu jeho kraje najskerje jako herbske wićežstwo po mužskim potomstwje přidžělene, a dokelž měješe Jan jenož džowku, wróćichu so po jeho smjerći do rukow Wjacslawa IV. W titulu mjenowaše Jan wšě džěle swojeho knježstwa pišo so braniborski a lužiski markhrabja a zhorjelski wójdowa. W lětach 1381—88 wuwostaješe titul braniborskeho markhrabje a mjenowaše so za to druhdy markhrabja w Nowej Marcy (Markgraf in der Neumark). We swojich reformach bě přez stawy wobmjezowany, wot kotrychž so zhorjelske na lisćinje z lěta 1329 a 1348, delnjołužiske na lisćinu z lěta z l. 1370 a braniborske na tu z l. 1374 powołowachu. Móć zhorjelskeho wójdowy bě runja mocy morawskeho markhrabje. Njeměješe potajkim ani pjenježneho a hórskoho regala ani prawa wójnny a wukrajnych jednanjow. Runje kaž tamny pak husto woprawdže mjezynarodne (internationalne) wučinjenja zawěraše (činješe), w kotrychž druhdy přispomni, zo so wobsah měri přećiwo Wjacslawej IV. Wjacslaw IV. sam njepřimaše jenož často do wšelakich naležnosćow jeho knježstwa, ale zběraše we nim tež dawki, kaž na př. w lětach 1382, 1386 a 1388. Jan Zhorjelski měješe dež swój d w ó r, na kotrehož čole dwórski mištr abo hofmištr (hovenmester) stojěše, kiž bě druhdy z dobom krajny bohoto, a na kotrymž so tež spomina na maršala, kelušnika, najwyššeho komornika (oberster Kemerer) a předkrajerja mjasa (furschneider). W Janowej kencl, zhromadnej za wšitke jeho kraje, běše kancler a protonotar. Prawidłownje a zwjetša knježeše potajkim we Łužicomaj česki knježer sam a njeposřednje a dawaše so zastupować jenož we wukonjenju swojeje mocy přez wosebiteho zastojnika, najbóle krajneho bohoto.

§ 7. Bohot a zbytní zastojnicy.

Lippert, Studien ueber die wettinische Kanzlei u. ihre aeltesten Register, N. A. f. sächs. G. XXIV—XXV. — Seeliger, Das deutsche Hofmeisteramt im spät. Mittelalter, 1885. — Knothe, Oberlaus. Rechtsgeschichte, 1883. — Gelbe, Herzog Johann von Görlitz, 1883. — Jecht, Benesch von der Duba, Landvogt der Oberlausitz, 1369—89. N. Laus. Mag. LXXXVI. — H. B. Meyer, Hof- u. Zentralverwaltung der Wettiner in der Zeit der einheitlichen Herrschaft über die Meissnisch-Thüringischen Lande 1248—1379, 1902. — Neumann, Versuch einer Geschichte der Niederlausitzischen landvögte, I.—II., 1832—3. — Kapras, Právní dějiny II., § 27, 28 u. 29.

W Budyšinskej zawjedžechu braniborscy markhrabja hdyž bu jim kraj jako zastawa (Pfand) přepodaty, rjad po příkladže svojeho kraja. Na město stareho hróðhrabje stupi krajny bohot (vogt, landvogt, advocatus, iudex territorii, advocatus abo iudex provincialis, krajny bohot). Po džělenju kraja w léce 1268 běštaj dwaj krajnej bohotaj, jedyn w Budyšinje, druhi w Zhorjelcu. Wobě zastojnstwje stej w lětach 1317—19 w jednej wosobje zjednočenej. Při zjednočenju cyłje Budyšinskeje z Čechami bu jenički bohot pomjenowany. W českej kancelii rěkach jemu Budyšski a Zhorjelski hejtman (capitaneus), w kraju samom pak zwosta stare pomjenowanje bohota (fojt). Za Jana Zhorjelskeho buchu na krótki čas w lětach 1388—96 wosebići bohotojo za Janowy džěl a wosebići za džěl Wjacslawa IV. pomjenowani. Bohot běše pak jedyn česki pan pak šlezski wjefch abo pan. Druhdy bu zastojustwo bohota zapisane. Tak měješe jo zapisane wjefch Bolek Münsterbergski (1404—06) a tak jo dosta w léce 1410 Hynek Běrka z Dubeje. Zahe nasto wašnje, zo sebi bohota svojeho zastupnika pomjenowa, podbohota (untervogt, vicecapitaneus) z domjaceho zemjanstwa, kotryž hłownu bohotsku agendu wjedžeše. Wot kónca XIV. lětstotka běštaj dwaj podbohota, jedyn za Zhorjele a wokolinu, druhi za cyłu zbytnu Łužicu. Běše to powostank džělenja zemje za Jana Zhorjelskeho. Bohot běše zastupnik knjeza zemje, předsyda zhromadžiznow a najwyššeho sudnistwa, škitase měř w kraju, postaješe wójnsku hotowosć, jemu běchu wšitey zastojnicy kraja podčísňeni, jemu posluchachu města, kaž w prawniskich tak tež w pjenježnych wěcach, jemu přisłušeše najwyšše financne zarjadowanje w kraju, wón běše zakitowar cyrkwje w kraju, wot časa Karla IV. wudželeše

mjeńše wicežstwa nimo zhromadnych wicežstwow, měješe wicežne sudnistwo, před nim přepodawachu so ryčerske kubla. Dokelž bohotojo njebuchu z domjacych stawow brani, wutwori so w započatku XV. lětstotka (přeni króć w léce 1404 za čas bohota wjefcha Bolka Münsterbergskeho) wašnje, zo bohotojo najprjedy ertnje a pozdžišo pisomnje stawam slubjachu, zo chcedža jich při wšěch jich swobodach zdžeržěć, a buchu na to swjatočnje najprjedy w Budyšinje a potom w Zhorjelcu přijimani.

We swojim wuwieću běše žitawske bohottstwo budyšskemu podobne. Tam běše bohota w času Přemysla II. předsyda zeńskeho sudnistwa (Landgericht). Za čas, w kotrymž bu Žitawska zastajena (verpfändet), bu bohota ze sudniskeho zastojnika krajny zarjadnik w mjenje zastajaceho knjeza. Bohota zwosta tež po léce 1346, hdyž bu Žitawska zaso njeposrědna, jako kralowski bohota. Město Žitawa přocowaše so wo to, tuto bohottstwo do svojich rukow dostać a měješe jo tež woprawdže w lětach 1364—1389 a 1396—1412. W lětach 1389—94 bě město nakhwilnje zastajene panam z Ronowa a 1395 Pytej z Častolovic. Skónčnje dosta jo w léce 1412 Hynek Běrk z Dubeje, kotryž měješe tež budyšske bohottstwo a snadž tež džěl lužiskeho zapisanej. Wón měješe w Žitawje svojeho wosebiteho zastupnika.

Delnjołužiscey bohotojo zwisuja we swojim wuwieću z durinskimi a mišnjanskimi bohotami, kotryž z krajnych sudniskich zastojniskow (landrichter) nastachu. Přeni króć mjenuja so w léce 1286 a 1319. W započatku XIV. lětstotka bu jich zastojnstw z komornistwom zjednočene (advocatus et camerae magister 1341). Hižo we wettinskej dobjě so bohota tež hejtman (capitaneus 1341, houbitman 1354) mjenuje, mjeno bohota pak je wšědnije. Za cyłu Łužicu běše jedyn bohota; jenož w dobjě Jana Zhorjelskeho běše za jeho džěl wosebity bohota, kiž bě zdobom w lětach 1370—80 bohota Janoweho džěla Marki jako obrister Landvogt zu Lusitz und obir Oder der Marke. Bohota běše pak domjacy zemjan pak česki pan, kotryž měješe we Łužicy kubla. Hižo w času Wettinow so husto sta, zo bu bohottstwo zapisane. Tež w českej dobjě so to wospjeto waše. Stajneho sydla bohota njeměješe; hač do kónca XIV. lětstotka sydlaše najhušćišo w městach markhrabi slušacych, wosebje we Lukowje, Lubinje a Žemrju (Sommerfeld). Hakle za Wjacslawa IV. bu Lubin jeho stajne sydlo. Delnjołužiski bohota běše najwyšša domjaca sudniska in-

stanea; wot njeho džěše wotwołanje (appellatio) k wječhej, wón měješe prawo khłostać a sudniske plaćizny přijimać, krajny měr škitać, do swójstwa njehibitych wobsedženstwow zapokazować, w semje předsydać a zběrać wšelake dawki, wón měješe pod sobu wójsko wasallow. We wetinskej dobre pomhaše jenož k dostaću wícežstwow, za Wjacslawa IV. wudžěleše sam wícežstwa. Někotře dawki kaž cla, biće pjeněz a židowske wotplaty běchu z jeho zastaranja wuwzate a buchu wot wosebitych zastojnikow zarjadowane, kotřiž direktnje pod kralowskej komoru stojachu. Zastupnik bohota bě podbohot (undirvoit czu Lusicz), l. 1419 přeni raz naspomnjeni a tež bohota mjenowany. Druhich zastojnikow we Budyšinскеj njeběše. Bohota a jeho zastupnik njeměještaj ani kanclerja. Jenož wuwzačnje wustupuje w léce 1339 notarius d. Johannis regis in terra Gorlicensi et Budissinensi. Njedostatk wosebitych krajnych zastojnikow wujasnja so z džěla z přewahi měšćanskeho žiwjoła (elementa), z džěla z wuwica stajneho stawskeho wubjerka (staršich kraja).

Tež w Delnej Łužicy běše bohota jenički zastojnik, kotryž nimo někotrych financnych naležnosćow wšitko rjadowaše. Z kónca XIV. lětstotka přidruži so k njemu zeński pisar (Landschreiber zu Lusice 1384).

Skónčnje mějachu za Łužicu wuznam tež centralne rjady (Centralämter) w Praze: dwórske sudnistwo we wícežnych prašenjach, komorne sudnistwo w skórzbach krale samomu připokazanych, česka kanclija, z kotrejež wukhadžachu kralowske lisćiny (Urkunden), komora za financne prašenja, najwyšše město za pjenjezebiernju (Münze) a hórnistwo (Bergbau). Tak je kralowska česka rada ze swojej zamožnosću druhdy direktnje, často pak tež indirektnje we lužiskich prašenjach zakročila.

§ 8. Najwyšše sudnistwa.

Knothe, Rechtsgesch. Oberl. 191; Ein Görlitzer Hofgerichtsbuch 1406—23, N. Laus. Mag. LXXIV. — Gelbe, Johann von Görlitz 68. — Neumann, Das alte landding oder Landgericht in der Niederlausitz, N. Laus. Mag. XXXVIII. — Kapras, Právní dějiny II, § 30.

W Budyšinскеj stupi přez zarjadowanje krajnych bohotow na město stareho judicium provinciale bohotske sudnistwo (voigtsding, echteding, placitum legitimum, druhdy tež landding, Landgericht). Sudnistwo so 3 króć za lěto w Budyšinje a Zhorjelcu wukonješe; předsyda

běše bohota, pozdžišo podbohot abo wot pada k padej pomjenowany sudnik (Landrichter). Wusud wozjewjachu přisažnicy (Schöppen), brani ze zemjanstwa při zemjanskich skórzbach, jednaše-li pak so wo naležnosće burow abo měšćanow, wubrani z burow abo měšćanow. W spočatku słušachu pod sudnistwo bohotow wšitke stawy z wuwzaćom duchownstwa. Pozdžišo pak bu kompetenca zwužšena z wuzamknjenjom městow (přenje wuzamknjenje Zhorjelca 1303) a nižšich burskich skórzbow. Wyšše burske skórzby pak jemu zwostachu, kaž bu to w léce 1355 jasnje wobtwjerdžene. Zemjanstwo słušeše k tutym sudam z khłostanskimi a civilnymi skórzbami. (Wobkrućenje Janowe 1329). Hač bě appellacija wot tutech sudnistwow připušćena, njeje z kužolow widjeć. Za serbske burske wobydlerstwo bu při woběmaj sudnistwomaj w Budyšinje a w Zhorjelcu wosebite serbske wotdžělenje zarjadowane (wendische Landgerichte). Sudnika (Landrichter) pomjenjowaše bohota a přisydnikaj (Beisitzer) běštaj dwaj starostaj (starosten auf dem Lande); kotrejuž zastojnstwo bě z wobsydstwom wěsteho kubla zjednoćene. Po přikładze tuteju sudow běše wyšše sudnistwo (judicium) tež za wsy mišnjanskeho biskopa w Hodžiju zarjadowane, hdžež běše rychar z Hodžija předsyda a hdžež tři přisažnicy ze wsy sudžachu. W započatku XV. lětstotka rozpadny dotal jednotne bohotske sudnistwo do dweju džělow: krajne sudnistwo (Landgericht) za burski lud a dwórske sudnistwo (Hofgericht) za zemjanstwo a wícežne skórzby.

Podobne sudnistwo běše tež w Žitawskej. Předsyda běše bohota, přisydnicy (Beisitzer) buchu w pozdžišim času w runej ličbe ze zemjanstwa a měšćanow brani. Kompetenciju měješe wono za zemjanske, měšćanske a burske wěcy. Dokelž běše bohota wotwo wot druhej połojcy XIV. lětstotka najbóle w rukach města, do buchu měšćenjo w tutym sudnistwje rosrisowacu zamóžnosć.

W Delnej Łužicy běše najwyšša domjaca instanca sud bohotow (voigtsding). Wo jeho bližšim zložanju w mišnjanskej dobre žanych wěstych powěsći nimamy. Po zjednoćenju Łužicy z českej krónu bu delnołužiske wobydlerstwo z listom z l. 1370 ze wšěch krajnych sudnistwow, a tokaž w appellaciji tak w evokaciji, wuzamknjene. Wot tutoho časa maju jeničcy rjadne lužiske sudnistwa přislušne (zuständig) być. Appellacija wot nich ma k českemu kralej a jeho komorje hić. Prawo, rozsud rjadnemu sudnistwu wzać (evokacija), přistoji jenož českemu kralej. Sudnistwo,

bohota zwosta tež w tutym času najwyšša instanca. Předsyda běše bohohot abo wosebity krajny sudnik (Landrichter). Přisydnicy běchu zastupnicy wyššeho zemjanstwa (Herren), nižšeho zemjanstwa (Mannen und Knechte), městow (1377) a prelatow. Sudnistwo běše w Gubinjce (1372) a w Lukowje (1373). Počachu jemu tež landding rěkać abo landgericht, na kónce tuteje peridy tež hofgericht abo Gericht der Herren Stände. Tola kaž nam kužoły pokazuja, njeběše porjad w tutym delnjołužiskim sudnistwje. Landgericht běše přerjca instanca za wosobinske skórzby njeposřednych delnjołužiskich panow a prelatow, za skórzby wyšnosće z poddanami, za skórzby korporacijow (městow), za skórzby wícežnych kubłow a wotwołaca instanca (Appellationsinstanz) za nižše sudnistwa.

§ 9. Sejmy.

Weynart, Rechte u. Gewohnheiten der beiden Marg Ober- u. Niederlausitz I. — IV. 1793—98. — Knothe, Oberlaus. Rechtsgeschichte 245. — Seeliger, Der Bund der Sechsstädte in der Oberlausitz während der Zeit 1346—1437, N. Laus. Mag. LXXII. — Köhler, Der Bund der Sechsstädte der Oberlausitz 1846. — Neumann, Geschichte der Landstände des Mrgft. Niederlausitz u. deren Verfassung, 1843. — Posern-Klett, Zur Geschichte der Verfassung d. Mrgft. Meissen im XIII. Jahrh., Mitteilungen des deutsch. Geschichtsv. z. Erforschung des vaterl. Alterthums in Leipzig, 1863. — Luther, die Entwicklung der landständischen Verfassung in den wettinischen Landen b. z. J. 1485, 1895. — H. B. Meyer, Hof- u. Zentralverwaltung der Wettiner, 1902, st. 14. — Neumann. Über den Ursprung der Niederlausitzischen Landstände, Allgem. Archiv f. Geschichte des preuss. Staates 1837, XIII. — Kapras, Právní dějiny II, § 32. —

W Hornjej Łužicy je zakład stawskich poměrow zwjazk šesćich městow. — W léće 1339 zwjazachu z wobkrućenjom krala Jana lužiske města Zhorjelc, Lubij, Budyšin a Kamjenc — a šlezske: Wrótsław, Hlohov (Glogau), Střelen (Strehlen) a Srjeda (Neumarkt) Klatbowy (achtovní) zwjazk na 12 lét. Prjedy hač k wobnowjenju dóndže, bu 21. septembra léta 1346 nowy zwjazk přečiwo rubježnym ryčejam jenož mjez městami Zhorjelcom, Budyšinom, Kamjencem, Lubijom, Lubanjom a českim městem Žitawu wutworjeny. Při wujednanju zwjazka wobdžěli so tež bohohot. W léće 1350 bu zwjazk wobnowjeny a zwosta bjez pře-

torhnjenja w plaćiwosći. Zwjazk bu indirektnje tež přez privileg Karla IV. z léta 1355 wobkrućen, w kotrymž kral wozjewja, zo je dał wšě dwory a hrody krajnych škódnikow spalić a zo so nimaju nowe hrody bjez jeho wědženja twarić. Zdobom bu městam móc data, rubježne sydla ničić. Z toho nastawace zwady ma měšćanski sudnik pokojeć. Bohotojo maju měšćanow w jich přecowanjach podpjerować. Zwjazk šesćich měst bu z tym škitar krajneho měra, a města docpěchu tak w cyłej hornjołužiskej politycy rozsudzacy wuznam. Krajey samomu bu wottud mjeno Šesćiměsta (sechsstätte, hexapolis, přeni raz 1357) date. Léta 1419 rěči so samo wo šesćikraju a šesćiměstach (sechs land- und -städte.) Rěčeše so potajkim we Łužicy wo dwěmaj stawomaj, Land und Städte (zemjanstwo a města). K zemjanstwu buchu wšitecy wobsedžerjo wícežnych kubłow ličeni. Na nich so spomnina w privilegiju z léta 1319 w budyškim džělu (barones, nobiles et vasalli.) Porjadnych zhromadnych zeńdženjow wobeju stawow (Stadt- und Landtage) njeběše. Jenož z wurjadneje přičiny wotměwachu so zhromadne skhadžowanja, najbóle w Budyšinje, druhdy tež druhdže kaž w Lubiju, z wobdžělenjom bohohotow abo bjez nich. Zhromadne naležnosće bywachu: přizwolenjo běrnych dawkow, wuhotowanje krajneho brónjenja a wobćežnosće přečiwo bohohotam. Druhe stawske naležnosće buchu na wotdžělenych zhromadžiznach zarjadowane (Stadttag, Landtage). Běše-li kral w kraju, wotdžerža často skhadžowanju zemjanstwa a měšćanskich zastupjerjow na swoim dworje (Hoftage). Druhdy zasy buchu zastupjerjo stawow za kralom do Prahi posłani (ke krónowanju, wujednowanjam atd.). Haj, jedyn čas (wokoło léta 1419) džeržeše sebi lužiski kraj w Praze wosebiteho stajneho zapósłanca. Jako zastupjerjo zemjanstwa wustupuja krajni starši (seniores terrae, territorii, vasallorum, eldistin Manne des landes); jich ličba běše mjez 3—6. Naspomnjeni su hižo 1272, časčišo pak hakle za Karla IV. Wěsteje organizacije a woznamjenjenja jich kompetency njeje. Woleni buchu po jednotlivych wokrjesach (weichbild), kotraž tež w Hornjej Łužicy kaž w Šlezskej zakładnu jednotu při organizaciji zemjanstwa tworjachu.

W Delnjeje Łužicy běše w předčeskim času stawski žiwjoł w primitivnych počatkach. Tam běše rozdžěl mjez mócnymi wobsedžerjami wulkich knježstwow a drobnym (małym) ryčejstwom. Prelači wustupowachu jako samotatny staw a města njemějachu wulkeho wuznama, dokelž

běše wjetšina z nich w rukach panow. Pod knježenjom Wettinow a Wittelsbachow spokojichu so panojo z dawkami z klóštrow a městow; jenož zředka žadachu wot zemjanstwa pomoc (landbede). Stawy džělachu najprjedy na to, zo bychu so přizwolene danje jenož za wěste zaměry wužiwaše (1363). W času přidželenja Łužicy k českej krónje drje jich móc hišće wulka njebě, přetož njenakhdžamy spomnjenja wo wobkrućenju jich prawow. Za česke knježstwo wuznam stawow rosće. Jan Zhorjelski zhromadźuje stawy svojeho džěla na swoim dworje (1391). Při skladnosći bohotowych sudow wotměwachu so najbóle w Łukowje a Gubinje, abo tež w Lubinje wšelake wuradźowanja stawow. Stajneho sydla sejmow pak njebě. We wobkrućenju privilegijow, kotrež Wjacław IV. w léce 1411 za kraj wuda, su woznamjenjene hižo wšě prelatske stawy (dobrylužski a nowocelski abt a abtissa z Gubina), wobseđerjo wulkich knježstwow su z mjenom mjenowani (z Bibersteina, Ketlic [Dłopjego], Khoćebuza, Torgowa, Ronowa, Sydowa, Ilburga a Wósporka), potom zbytni panojo a ryčeřstwo (Herren, Ritter u. Knechte) a skónčnje rady njeposrědnych městow (Łukow, Gubin, Lubin, Kalawa, Žemí a Grodk). W lisćinje Sigmunda z lěta 1414 připóznawa so tutym štyrjom stawam repraesentacija kraja před knježičerjom. A lěta 1414 mjenuja so přeni króć na zhromadźiznje stawow powšitkownje štyri stawy: prelaći, panojo, ryčeřjo a města. Z tym hakle so započínaja woprawdžity sejmy (Land- und Stadttage), kotrež po hłownym stawje panske sejmy (Herrentage) rěkach. Zwolaane buchu wot bohota (1410). W léce 1408 sćinichu (deljno-łužiske stawy same zwjazk ze Šěsćiměstami.

Jako džěle českeje króny wobdžěllichu so stawy tež na generalnych sejmach, kotrež běchu po léce 1355 centralny organ stawow, hačrunjež hakle pozdžišo wjetšeho wuznama dobychu. Druhdy wotměwachu so jenož přiležnostne zhromadźizny wěstych krajinow.

Na zhromadźiznje w Gubinje (1374) běchu česke a braniborske stawy přitomne a zjednoćenje woběju krajow bu wobzamknjene. Spodźiwne je, zo w českim zwjazku z mohueskim arcybiskopom lěta 1366 tworjenym wustupuje rada českeje króny a braniborskeho a lužiskeho knježstwa (mit gemeinem rate, fürsten, groffen, herrn und anderer unserer der cronen und des königreiches von Böhmen und der fürstenthumben zu Brandenburg und zu Lusitz).

§ 10. Provincialna organizacija.

Von Posern-Klett, Zur Geschichte der Verfassung der Markgrafschaft Meissen im XIII. Jahrh., Mitteilungen d. deutschen Geschichtsver. z. Erforschung d. vaterl. Altertums in Leipzig, 1863. — W. Lippert, Wettiner u. Wittelsbacher, str. 185. — Kapras, Právní dějiny II, § 33.

W Hornjej Łužicy zhubichu so stare burgwardy hižo w XII. a XIII. lětstotku. Město nich wutworichu so jednotliwe wjetše knježstwa, kotrychž knjez měješe wyšše a nižše sudnistwo a swoju organizaciju (Kamjenc, Mužakow, Wojerecy a dr.) a prawne a sudniske wokrjesy ze sydłom we městach, hdžež bohót (advocatus) sydleše. Tajcy wokrjesni bohotojo, rozeznawajcy so wot bohotow cyłeho kraja, mjenuja so w léce 1238 w Budyšinje, Zhorjelcu, Rychbachu, Lubiju a Wósporku. Wokrjesny bohót běše pak tež w Lubanju, kaž druhe žórła pokazuja. Tući bohotojo mějachu podobnu službu, kaž w Šlezskej. Tež jich wokrjes rěkaše Weichbild (districtus). Do prawomocy wokrjesnych bohotow słušeše tež zemjanstwo. Tak běše to w Lubanju we l. 1322 a pozdžišo, hdyž w léce 1402 sebi město same bohótstwo kupi. W Zhorjelcu měješe po privilegiju z l. 1303 měšćanske sudnistwo z bohotoj za předsydu zemjanstwo sudzić, pozdžišo (1329) bu to jenož na zlóstnika, při njeskutku lepjeneho, wobjezowane. W Lubiju rozsudžeše měšćanski sud (1329) skóržby wokolneho zemjanstwa jeho dołhi nastupace. Zwjazk šesćich městow dowjedže wuwieće tejele naležnosće do druhich kolijow.

Měšćanske wokrjesy běchu w Hornjej Łužicy ze zakładom organizacije ryčeřstwa. Rěči so wo manach (Mannen) w Lubijskim (1348), Zhorjelskim (1466), Budyškim (1467) wokrjesu. Zemjanstwo wuradźowaše po tutych jednotlivych wokrjesach, po nich woleše tež svojich staršich.

W Delnjeje Łužicy bě podobny dualismus, kaž w Hornjej Łužicy. Rozdžěl běše jenož tón, zo běchu knježstwa w Delnjeje Łužicy wjetše a zo bě jich wjele wjac. Tute knježstwa tworjachu małe samostatne organizacije, kiž mějachu swoje sudnistwo a swoje zarjadnistwo. W lisćinje z lěta 1415 rěči so wo kraju a městu Khoćebuza, wo zjednoćenstwje manow a rady kraja a města Khoćebuza, wustupowacych we wujednanju svojeho knjeza Jana z Khoćebuza. Jan z Bibersteina, knjez nad Žarowom a Bězkowom, wudawa w léce 1397 lisćinu z radu svojich staršich, manow a wěrynych. Te džěle kraja, kotrež žanomu tajkemu kježstwu njeslušachu, tworjachu wokrjesy (Weichbild, dis-

trictus), kotrymž hižo w času Wettinow a Wittelsbachow wokrjesny bohót předstoješe, kajkehož w Gubinj (1347), Lubinj (1363), Gólišynje (1363), Žemrju (1350), Běžkowje (1335) nakhadžamy. W lisćinje z lěta 1336 mjenuje so Žarow jako kraj we Łužicy a jako łužiske wokrjesy (Weichbilde) Łukow, Gubin, Luboraz, Grodk, Grabin (Finsterwalde), Zły Komorow (Senftenberg), Kalawa, Khočebuz, Drjowk (Drebkau). W času knježenja wjeřcha Bolka nastawašnje, tutech wokrjesnych bohótow tež purgrabjow (purgrav) abo hejtmanow (capitaneus) mjenować. W času českeho knježenja řeči so w lěće 1394 wo Łukowskim bohótsťwje, w kotrehož wobwodže wěsta wjes leži, a w dwěmaj lisćinomaj z lěta 1397 mjenuja so Łukowski, Lubinski a Kalawski wokrjes (Weichbild) a řeči so wo purkrabjach abo bohótach. Prawne stejišćo a móć bohótow runatej so šlezyskim wobstejnoscám. Kajki pak jich zaměr ke krajnemu bohótej bě, njeje jasne. Dualismuz provincialneho zarjadnistwa bě w Delnjej Łužicy tak wótry, zo je to tež z privilegija Wjácslawa IV. z lěta 1411 a z landfrida lěta 1422 widžeć. W přnim mjenuja so najprjedy knježstwa knjezow a prelatow z mjenami a potom zhromadnje zbytnje stawy (Stände) a bjezposředne města. W druhim su pod zhromadnym woznamjenjenjom Herren, mannschaft, staedte und lande, die zu den Landen gehören, mjenowani najprjedy z mjenom knježa ze swojimi knježstwami (jědnaće), potom manjo a města Łukow, Grodk, Lubin a Kalawa, Nowocelski abt, manjo z wokoliny Lubina (in der Krumen Spree), na Lubuši (an der Lubbüst), w Gubinskim a Gólišynskim sudnistwje. Při tym, so poměr knježstwa a krajow stajnje přeměnješe z mnohimi zastawkami (Pfand) a zapisami městow tež z wokolinu abo jich jednotliwych džělow do privatnych rukow.

§ 11. Města.

Tschoppe-Stenzel, Urkunden-Sammlung zur Geschichte des Ursprungs der Städte in Schlesien u. Oberlausitz, 1832. Knothe, Oberlaus. Rechtsgeschichte, 1896. — Baumgärtel, Ratsverfassung und Ratslinie der Stadt Bautzen, 1901. — Jecht, Bewegungen der Görlitzer Handwerker gegen den Rat bis 1396, N. Laus. Mag. LXXXIV. — Kretzschmar, Die Entstehung von Stadt und Stadtrecht in den Gebieten zwischen der mittl. Saale and der Lausitzer Neiße, 1905. — Schwarz, Die Anfänge des Städtewesens in den Elb- und Saalgegenden, 1892. —

Jentsch, Der Übergang des Gubener Erbgerichtes an die Stadtgemeinde, Niederlaus. Mitt. VII. — Mielke, Die Märkisch-Lausitzische Stadt, A. IX. — Hoffmann, Ostdeutsche Stadtanlagen, 1907. — Jatzwauk, Die Bevölkerung und Vermögensverhältnisse der Stadt Bautzen zu Anfang des XV. Jahrhunderts, 1912. — Kapras, Právní dějiny II, § 34.

W Hornjeje Łužicy běchu nimo 5—6 krajnoknježskich městow, w českim času kralowske města mjenowanych, tež někotre poddane města, z kotrychž bu Kamjenc w lěće 1318 krajnoknježske. Organizacija běše Saksko-Magdeburkska, ale jenož Zhorjelc dosta w lěće 1303 swoje prawa z Magdeburka samoho. Wšě mjeńše města mějachu organizaciju kaž Budyšin. Wšudžom běchu najprjedy šołtojo (schult-heißen, sculteti, indices hereditarii), na přikład w Budyšinje 1262—1296, w Zhorjelu 1322 a druhdže. Nimo tutech běchu bohótojo (advocati) abo purkrabjo (Burggrafen) za wyšše sudnistwo; tak so 1238 mjenuja tajcy bohótojo w Budyšinje, Zhorjelu, Lubiju, Ryhbachu a Wósborku. Běše tež při tom najhlowniše přocowanje městow, wot tutech zastojnikow so wuswobodzić. W běhu XIV. a XV. lětsťotka so to wšěm městam poradži. W Budyšinje buchu měšćenjo hižom 1307 ze sudniskeje mocy bohóta wuwzaći. Lubaň kupi sebi bohótsťwo 1402 a herbske sudniske prawo 1427, Lubij 1421, Zhorjelc dosta zastawu na njo 1389—91.

Kaž we wšěch po Saksko-Magdeburkskim prawje organizowanych městach, rozeznowachu so tež tu přisydža abo ławnicy, (scabini, Beisitzer) a přisažni abo přisažnicy (consules, Geschworene). Starše zarjadowanje su přisydža, pozdžišo přińdžechu k nim jako gmejnsy zastupjerjo hakle přisažnicy. We Zhorjelu namakaju so přisažni hižo 1298, w Budyšinje 1296. Woni z přisydami hromadže tworjachu radu. W XIV. lětsťotku postaji so ličba přisažnych na 12 a přisydow na 7. Kónc XIV. lětsťotka nakhadžamy tež hižo měšćanostu, tak w Zhorjelu 1298, w Budyšinje 1296.

Zwady mjez starozasydlenymi a rjemjesňnikami běchu we wšěch hornjołužiskich městach. W Budyšinje docpěchu rjemjesňnicy w lěće 1391 to, zo měješet so rada z 13 sobustawow tworić, mjenujcy z měšćanosty, 6 patricijarjow a 6 rjemjesňnikow. Z měšćanostu měješe jene lěto być patricijař, druhe rjemjesňnik. Kóžde lěto wotstupi 6 sobustawow rady. Nowi buchu přez wosebity wólbny wubjerk wóni. Tute narunowanje pak dolho njetraješe. W lětach 1405—8 zawjedžechu porjadki (Zünfte) wosebity regiment, kotrehož scěhwk bě, zo rada wólbne prawo zhubi. Po

lěce 1408 postaješe radu kral sam. Hakle 1412 zawjedže wón wólbu z nowa. We Zhorjelcu njemějachu zwady rjemjeslnikow z lěta 1390 a 1405 ani tutech nakhwilnych wuspěchow. W mjeńšich městach mějachu rjemjeslnicy skerje plaćiwosć. Tak běše w Kamjencu nimo rady wot lěta 1377 wubjerk rjemjeslnikow (Vorrat), kotryž so wo to staraše, zo by so rjemjeslnikam w radže křiwda njestala. Podobny wubjerk běše tež w Lubiju, hdžež ze 4 staršich a 8 mištrov wobstoješe.

W Delnjej Łužicy nakhadžamy wjetše města powšitkownje hižo z XII. lětstotka (Lubin, Gubin). Krajnoknježske města přińdžechu tam často do rukow knjezow. Tohodla wumocowachu sebi někotre z nich privilegije, zo njebychu byle zastajowane (verpfändet) nikomu z wuwzaćom wjeřchej (Gubin 1298, Łukow 1301). Organizacija běše podobna, kaž w Hornjej Łužicy a Šlezskej. Najstarše wudźělenje Magdeburkskeko prawa je to za Gubin (1225). Na čole města stoješe w spočatku šolta (we Łukowje 1298, w Gubinjě wokoło 1300), kotryž bu pozdžišo bohota, tež burkhrabja abo hejtman mjenowany. Druhdy běše bohota herbske abo dobjerniske (w Gubinjě). Hdy města tele bohota dostachu, za to nimamy w lisćinach powěšćow. Druhdy spomina so na bohota tež pozdžišo, kaž we Łukowje w lěce 1422 abo w Gubinjě, hdžež sebi hakle 1479 na njo předkupne prawo dobucha. Druhdže zwisowaše z wosobu měščanosty, tak we Žemrju 1398. Přisydnicy sudu běchu ławnicy (Schöppen). Pódlu nich wuwichu so přisažni, na kajkichž so w Gubinjě přeni króc 1309, w Žemrju 1315, we Łukowje 1345 spomina. Měščanosta mjenuje so we Łukowje w lěce 1399 a w Kalawje 1410. Wo zwadach wo měščanske knježstwo mjez starozasydlenymi a rjemjeslnikami nam ničo znate njeje.

W knježskich městach wobjeju Łužicow běše cyła organizacija poł wjesna poł měščanska. Sudnika, radu a přisydow pomjenjowaše knježk, kotryž tež městu privilegije wudźěleše. We wšěch wažnych padach běše knježk wězo na přiřkosowanje krajneho knjeza zwjazany.

Měšćenjo njewobmjezowachu so jenož na měščanske ležownosće, ale prócowachu so tež, swobodne abo ryćeřske zamoženje nabyć, kotrež pak wot časa nabyća za měščanske plaćeše. Tajkich kublow naby Budyšin, Zhorjele, Łukow, Grodk, Lubin, Gubin a druhe města. Wobsedzenstwo tutech kublow bu swobodnym městam z časami wobkrućeno, na přiřklad w lěce 1411 Łukowej a Grodkej.

Měščanska komora měješe hłowne dokhody z plaćenja měščanskich ležownosćow. Pódlu toho hišće ze samsneho zamoženja, dale z klamow, kupjelow, wot židow, z čla, ungelta, torhojšćow, z překupskeho domu. Tež plaćeše so z warjenja a korčmarjenja z piwom. Skónčnje wobstoješe hišće cyły rjad drobněšich dokhodow (zwončenje, woda, wahi, gmejske konje a t. d.).

§ 12. Wsy.

Tschoppe-Stenzel, Urkundensammlung zur Gesch. d. Ursprungs der Staedte in Schlesien u. Oberlausitz, 1832
Kapras: Právní dějiny II. § 35.

W organizaciji wsow rozeznawany wsy po słowjanskim domjacym prawje (nie slavorum) a po němskim prawje (nie teutonium) ius emfynticum.)

Organizacija słowjanskich wsow měješe swój zakład na starych wašnjach. Wyšnosće mějachu tam dosć swobodneje wole. W tutech wsach běchu předstojícíerjo Županojo (zeniores abo aelteste) kiž k swojej wyšnosći we wíćežnym zwjazkn stojachu. W němskej dobjě su woni sudnicy a zarjadnicy nawjesneje a pjenježneje (financneje) policije (zběraju wjesne a knjejske dawki). Khodža na sud sudzić jako přisydža abo ławnicy we słowjanskich skóržbach. Župan běše pak za jenu pak hromadže za někotre mjeńše wsy. W poslednim padže běše jeho zastupnik we wsach, hdžež njesydleše, wícz (withasius), kotryž běše tež we wíćežnym zwjazku a kotryž jenož někotre prawa (Funktionen) župana wukonješe. Jako so mjeno župan zhubi, stupa na jeho městno druhe, kotrež bu z wíćežneho počaha župana wzate. Město župan rěkachu jemu leno-sudnik (Lehnrichter) a w tutej swojej podobje přeńdže tež do wjetšeho dźěla kolonisowanskich wsow łuziskich.

Němscy kolonisěci buchu hnydom wot spočatka wuwzaći (exempti) wot wšelakich zjawnych brěmjenjow, wot wšelakich dawkow a wot porjadnych sudow. Tak dołho hač bywaše kolonizacija na krajnoknježskej zemi přewjedžena, buchu tute wuwzaća zasydlenam, hewak pak wyšnosći dawane. Wyšše zarjadnistwo (Verwaltung) a sudnistwo zdžerža sebi tu wjeřch a wukonješe jo we Łužicy z krajnozeńskimi bohota. Při zasydlenju buchu zhromadne wučinjenja zapisane, z kotrymiž bu tež organizacija tutech burow na němskim prawje sedžacych postajena.

Na jich čole steješe sudnik. We woběmaj Łužicomaj mjenowaše so stajnje šolta (scultetus, schultheis, pozdžišo tež iudex hereditarius, Erbrichter). Šoltowstwo je herbske (Erb Schulze, Lehn Schulze). Bo swojej powazy zjednoća tuto zastojnstwo wjesneho sudnika přenjoťnje třoju hódnoće abo dostojnoće. Rychtař-šolta je zastojnik krajoknjeza, w jeho mjenje wukonja sudnistwo, jemu je porjadnje winowaty wojeřsku službu a za njeho zběra wěste dawki. Dale je zastojnik wyšnosće, kotruž wosebje we pjenježnym nastupanju zastupuje, a skóněnje je nawjedowař wosady sameje, tak daloko hač ma tuta samozarjadowanje. W jeho wosobje zjednoćeše so sudniska-, zarjadniska- a pjenježniska móc. Wjesny sudnik měješe jedne abo tež někotre swobodne lena (Hufen); džěl sudnych pokotow, druhdy swobodny młyn, korěmu, prawo khlěb pjec, skót rězač a podobne.

Nimo sudnikow běchu na wsach přisydža abo ławnicy (scabini, schöffen, iurati). Po wulkosći wsy bě jich 4—7. Ze žórłow njeje jasne, hač jich gmejna woleše abo wyšnosć pomjenowaše. Přisydža mějachu nimo sudnistwa tež zarjadowansku (administrativnu) móc.

Nawopak pak w tutyh němskich wsach nimaš žanych přisažnych we zmysłu měščanskich přisažnych. Němscy wosadni prócowachu so wšudžom, sebi, kaž w měsće, tak tež na wsy samozarjadnistwo wutworić. Tohodla spomina so w přěnich časach na wjesne zhromadźizny (burding, concilium sculteti), tola trajaceho wuspěcha wjesni kolonisić njedocpěchu. Nižše sudnistwo bu drje wjesnemu sudu přepodate, tola njeběše to autonomny organ, ale organ wjeřcha abo wyšnosće. Rychtař-šolta bu wot wyšnosće pomjenowany abo běše herbski, tohorunja namrěwachu swoje zastojnstwo tež přisydža-ławnicy. Jenož hospodařske wěcy wjesnanow buchu jim jako zjednoćenstwu (korporaciji) připokazane. Tohodla tež njeje móžno, wo wjesnej autonomiji powšitkowje rěčeć; dale dyrbi so tuta autonomija na hospodařske zjednoćenstwo wjesnanow wobjezować. A tež potom stojiše na čole wosadnikow wyšnosćeński sudnik.

Wužitk a lěpšota němских wosadnikow dla wuwzaćow, knježeřskich dawkow, organizacije sudu, samozarjadnistwa, byrnjež tež wobmjezowaneho, wjedžeše domjace (serbske) wobydlerstwo k tomu, zo by hladalo, sebi na tosame wašnje swój poměr k wyškosći zarjadować.

W druhej połojcy XIV. lětstotka započinaše so hižom wšudže wjesna organizacija přeměnjeć. Zamóžnosć wyšnosće stupaše na wšěch stronach. Hižo bu na to

pokazano, zo buchu wuwšaća tam, hdžež so kolonisić na privatnej ležownosći zasydlichu, wot wyšnosće sameje wudželowane. W XIV. lětstotku přindžechu z wjetša tež te wsy, kotrež přjedy na krajnoknježskej ležownosći ležachu, do rukow wyšnosće (přez dar, zapisk a p.). Krajnoknjez wzdawa so z dalšimi privilegijemi w tutej dobje tež stajnje wyššeho sudnistwa, kotrež sebi wyšnosće we samsnym zarjadowanju wobkhowaju. Wukonjeju jo pak samo pak přez zastojnikow (arcybiskopskich podkomornikow, klóštrskich bohotow, knježkow, pozdžišo purkrabjow abo hrodowskich hejtmanow.

Wunošk toho je, zo bu tež šolta jenož wyšnosćinski organ. Tohodla so tež wyšnosć wo to prócowaše, na šoltowstwo najwjetši wliw dobyć. Herbske šoltowstwa so přeměnjowachu so dospołnje wot wyšnosće wotwisnych eno-šoltowstwow (lehnrichter).

§ 13. Sudy.

Schultz, Gesch. der Ober- und Niederlausitz I. 576. — Knothe, Rechtsgesch. Oberlaus. div. loc. (tu a' tam) — Schönwälder, Die hohe Landstrasse, Das Lausitzer Fehmgericht, N. Laus. Mag. LVI. 359. — Seeliger, Bund der Sechsstädte, Das Fehmgericht, tež tam LXXII. 11. — Knauth, Historische Nachricht von dem Fehmgericht in der Oberlausitz, 1765. — Bötticher, Die Rügengerichte in Görlitz u. Löbau, N. Laus. M. LXXIII. — Korth Zur Geschichte der Fehmhandel in der Oberlausitz, tež tam LVIII. — Neumann, Das alte landing oder Landgericht in der Niederlausitz, tež tam XXXVIII. — Jentsch, Der Uebergang des Gubener Erbgerichtes an die Stadtgemeinde, Niederlaus. Mit. VII. — Kapras, Právní dějiny II. § 36.

Zasada sudniskeje organizacije je, sudy za jednotliwe stawy tak wutworić, zo njeby nižši staw wo wyššim sudžil. Jenož druhdy njerosudžuje wosobna, ale wěcna kompetenca. Tak nastanu ze sudow bohotow zemjanske sudy (wo nich wjacy we § 8), za duchownych biskopske sudy, za měšćanow měšćanske sudy, za burów wjesne a wyšnosćinske abo knježke sudy. Někotry čas žiworichu tež hišće wokrjesne sudy. Ze sudow z wěcnej kompetencu mjenujemy hórniske a wičežne sudy, kaž tež femy a z nimi zwisowace porokowanske sudy (Rüegerichte).

Za duchownych běše (po 1252) porjadny sud biskopski abo konsistorialny sud, kotrehož předsyda bě pak biskop sam pak generalny vikar. We XIV. lětstotku bu jeho kompetenca khětro powjetšena a hačrunjež njebu

w poľnem wobsahu, kaŝ sebi to kanoniske prawo ŝadaŝe, pŕipŕznata, bĕ tola jara wobŝĕrna. Sem sľuŝachu nimo skŕŕŝbow duchownych (immunitas personalis) teŝ prawoty abo skŕŕŝby wo cyrkwinske kubľa a prawa (immunitas realis), prawoty wo lichwje a lichowafŝtwje, prawoty wudowow, syrotow a khudych; patronatske prawoty, dale prawoty wo testamentach do-cyľa a wo zawostajenŝtwje po duchownych, skŕŕŝby patronatne a prawoty mandŝelske.

Krajske sudy w Hornjej a Delnjej Łuŝicy bĕchu teŝ w XIII. lĕtstotku sudy wokrjesnych bohotow ze sydľom w mĕstach. Z nastaćom krajnych bohotow jako centralnych zastojnikow a jich sudow, a z nastaćom eximowaných (wuwzaćnych) knjejŝtwow spadowachu sudy wokrjesnych bohotow, a hdyŝ bĕchu mĕsta tele bohottŝwa do svojich rukow dostaľe, zhubi so jich waŝnosć do ěista.

Mĕŝćanske sudy mĕjachu ze spoćatka skoro stajnje jenoŝ mjeńŝe skŕŕŝby rozsudŝować (causae minores). Na nich sudŝe mĕŝćanski bohŕ ze 7 ľawnikami. Tući buchuwot spoćatka wot wyŝnosće pomjenowani, pozdŝiŝo wot rady woleni z wjetŝa na jene ľĕto. Wyŝŝe prawoty (causae maiores) pŕisľuŝachu najpŕjedy k sudam wokrjesnych bohotow, pozdŝiŝo k sudej krajneho bohota. Po ěasu hakle pŕĕndŝe w jednotľivých mĕstach teŝ wyŝŝe sudnistwo do mĕŝćanskich rukow.

Kompetenca mĕŝćanskich sudow poćahowaŝe so:

1. na wŝĕ mĕŝćanske wosoby;
2. na mĕŝtske leŝownosće, ke kotrymŝ so we Łuŝicach powŝitkownje teŝ wŝitke kubľa, mĕstu abo mĕŝćanam z wonka mĕsta sľuŝace, ľiĕachu;
3. na w mĕŝće wobeńdŝene khľostanske skutki, bu-li zľŕstnik pŕi ěim popadnjeny (Budyŝin 1282, Zhorjelc 1301);
4. doľha dla mŕŝe teŝ zemjan so w mĕŝće pŕed sud ŝadać (arrest).

Mĕŝćanske sudy bjerjĕchu svoje powuĕjenja w Hornjej Łuŝicy pola suda w Budyŝinje a w Zhorjelcu, w Delnjej Łuŝicy w Gubinje a w Lukowje. K tutým wyŝŝim sudam stawachu so teŝ powoľanja. Dalŝe powoľanje pak dŝĕŝe do Magdeburka.

Wjesne sudy maja we ŝlowjanskich a kolonisaćnych wsach wŝelaku formu (ŝtwŕbu). We ŝlowjanskich wsach sudŝa mjeńŝe skŕŕŝby ŝupanojo, wyŝŝe sľuŝĕju k sudej bohota. W kolonisaćnych wsach sudŝa 2—4 pŕisaŝni pŕed pŕedsydŝtwŕm ŝŕľty. Hdyŝ wyŝnosće teŝ wyŝŝe sudnistwo

nabychu, wutworĕchu sebi wyŝnosćinske sudy za cyle knjeŝtvo, kotreŝ w bĕhu ľĕta z wjetŝa tŕi posedŝenja (dreiding) pod pŕedsydŝtwŕm knjeŝa abo jeho zastojnika wotmĕwachu. Wobĕŝować pŕĕciwo wyŝnosćam mŕŝeŝe so pola bohottŝeho suda.

Hŕrniske sudy nimaju we Łuŝicy wulkeho wuznama, dokelŝ tam wulkich hŕrniskow njebĕ. Bĕchu po Iglawskim pravidle organisowane, pŕetoŝ powoľanje wot nich poda so kaŝ wŝudŝom druhdŝe w ěĕskim kraľestwje do Iglawy.

Wiĕĕŝne sudy bĕchu we Łuŝicamaj najpŕjedy sudy bohotow, pozdŝiŝo dwŕrske sudy (hofgericht). Pŕdľa tutech bĕŝe tam cyle rjad mjeńŝich wiĕĕŝnych sudow, tak w Hornjej Łuŝicy w Kamjeńcu, w Delnjej Łuŝicy w Khoĕebuzu, ŝemrju, ŝarowje a Bezkowje.

Wosebite sudy su ľuŝiske fem'y (Fehmgerichte) jako sudy mĕra. Pŕĕni raz spomina so na femy w ľĕće 1337. Wuraznje wobkrućuja so hakle w ľĕće 1381. Hľowne jich skutkowanje pada do doby knjeŝenja Karla IV. a Wjacŝawa IV. Femske sudnistwo bĕŝe pŕĕnjotnje w rukach mĕstow, pozdŝiŝo bu na ěŕlo tutoho suda postajeny zemjan (1390 Ćasľaw z Gersdorfa), mjez tym zo so pŕisydŝa teŝ na dalŝe z mĕŝćanŕw bjerjĕchu. Wot spoćatka bĕ jich sydľo najskerje w Lubiju, pozdŝiŝo pak wukonjachu so w kotrymŝ-kuli mĕŝće ŝesćimĕstow. Jich nadawk bĕ, na bjezŝtraŝnosć a pokojnosć w kraju kedŝbować a wustupować pŕĕciwo ľudŝom ju ľamacym kaŝ rubjeŝnym ryĕerjam krajnym dundakam (Landstreicher), rubjeŝnikam a pŕĕciwo wŝĕm skutkam, kotreŝ puće njewĕŝte ěinjachu, wosebje pŕĕciwo mordaŝtwu, rubjeŝnistwu, pŕemocy a druhim zľŕŝcam. Sĕĕhwk tutoho zarŝadowanja bĕŝe wudaće klatby (Acht) w cylem kraju pŕĕciwo zasudŝenym. W ľĕće 1419 spomina so na tele sudy posledni raz. — Pŕiprawa k femam ŝta so pŕez woznamjenjenje zľŕstnikow na tak mjenowanym poroĕnym sudŝe (Rüegericht), kaŝ wo niĕ wosebje w Zhorjelcu z instrukcije ľĕta 1418 wĕmy. Woleŝtaj so tam tehdy dwaj zastupnikaj mĕsta, ke kotrymajŝ dwŕjĕcy wob ľĕto ryĕhtarjo a pŕisydŝa a, hdŝeŝ tajkich njebĕŝe, ŝarŝi z gmejny pŕikhadŝachu, zo bychu wo bjezŝtraŝnosći we swojej wsy rozprawu podali a wĕŝte njeŝkutki wozjewili (roup, brant, mortbrant, mort, diebe, kelensneiden, struchdiebe, kirchbruche, behausere, hegere, pflug-roubere). Nĕkotre z niĕ (roup, brant, mort, mortbrant,) mĕjachu so femam pŕepodać, zbytnĕ pak porjadnym sudam. Wo podobnych sudach spomina so 1390 teŝ

w Lubiju, jenož zo tam njejsu z připrawu za femy, ale direktnje rozsudzacy sud (7 přisydow, městski a dwórski sudnik ze zemjanstwa wsací) za civilne a kriminalne naležnosće.

§ 14. Wojeřstwo.

Knothe, Das Landeswappen der Oberlausitz, N. A. f. sächs. G. III. — Kapras, Právní dejiny II. § 37.

Wojeřska organizacija tuteje doby njeběše wulka, Wójsko zestajowaše so z třoch džělow: z wíčežnikow. z krajneje hotowosće (Landesbereitschaft) a z mzdarjow (Söldner). Wíčazoj abo wasalojo služachu na konju. Města dodawachu pak postajenu ličbu wobronjenych ze swojich sobustawow pak tež ličbu mzdarjow.

Winowatosć wobaranja běše mjez krajemi k českej krónje słušacymi wzajemna. Za Hornju Łužicu sčěhowaše to z inkorporacije, za Delnju Łužicu pak bu tuta winowatosć přez wosebite wučinjenje stawow w l. 1374 připóznata. Wójsko zwolać běše prawo krala, kotryž tež wjednikow pomjenjowaše. Łužiski wojeřski kontingent zhromadowaše so zwjetša pod swojim bohodom a pod krajnej khorhoju, na kotrejš běše krajne znamjo (Wappen). W Hornjej Łužicy počachu jako zhromadne krajne znamjo wužiwać. Woznamjo města Budyšina: zlotu murju z cakatej kromu w módrym polu. Delnja Łužica měješe w znamju čerwjeneho woła zwopredka na prawo wobroćeneho, w slěbornym polu.

Taktisku jednotu we wójsku tworješe ryčeř ze swojej družinu (glewe). Knjezojo wojowachu pod swojimi khorhojemi, mjeiši wíčazoj abo lenikojo po krajach, měščanski kontingent pod měščanskej khorhoju. Wo sylnosći tehdyšeho lužiskeho wójska nimamy žaneje powěsće. Hač do husitkich wójnów běchu bitwy jenož bitwy čežkich jězdnych. Čežkich třělbow so w bitwach njewužiwaše, hačrunjež je wot kónca XIV. lětstotka hižom znajachu. Jenož k wobléhowanju a k wobaranju nasypow mějachu bombardy a terrasnicy. Wo zastaranje z jědzu staraše so wójsko samo.

Wot XIII. lětstotka twari so we Łužicach wjele twjerdych hrodow k lepšemu škitej kraja. Tež města dostawaju nowe wobhrodženja. Hišće w léce 1311 měješe Gubin jenož nasypy a drjewjane wobhrobženja. W XIV. lětstotku twarjachu so wokoło wjetšich městow wšudžom kamjentne wobhrody.

§ 15. Hórnistwo.

Edelmann, Zur Geschichte des Oberlausitzer Bergbaues, N. Laus. Mag. LII. — Ermisch, Das sächsische Bergrecht des Mittelalters, 1887. — Kapras, Právní dějiny II. § 38.

Podklad hórnskich abo podkopskich zasadow je w českich krajach z džěla hórnski podkopski regal, z džěla swoboda dolowanja (Grubenbetrieb).

Při podkopskim regalu rozeznawa so wobsedžeńske prawo ležownosće wot wobsedžeńskeho prawa wuwzatych kowow (mineralijow) a tute poslednje tworí samostatne prawo, wěšte wosobie přislušace (knjez regala). Regalny knjez wudžěla prawodołowanja (Recht zum Grubenbetrieb), dostawa dawki (urbura), wudawa hórnski abo podkopski porjad, stara so ze swojimi organami wo zarjadowanje podkopskow a wo sudnistwo nad nimi.

We woběmaj Łužicomaj móže so podkopski regal, podobnje kaž w Mišnjanskej a Braniborskej, jenož z privilegijow němskich kralow wotwodžować, kotrež kaž Wettinojo, tak tež Askanojo dóstachu. Njeměješe to skónčnje wjetšeje wažnosće, dokelž běchu podkopski we woběmaj Łužicomaj jenož snadnje wuwite.

Druhi zakładny džěl hórnskeho abo podkopskeho prawa, swoboda podkopowanja (Bergbau betreiben) wutworješe so pomalku. Zwopředka móžeše jenož wobsedžeř podkopskow dołować, trjebaše pak k tomu spožčenje wot regálneho knjeza. Sam pak móže tutu dowolnosć zaso přenjesć na namkarja, wuměniwši sebi wěste dawki, škit a zarjad (Grundherrliche Vogtei).

Tute wašnje zhubja so hižom w Iglawskim prawje. Po nim je pytanje swobodne, dowolnosć wudžěluje regalny knjez direktnje namkarjej. Wobsedžeřej ležownosće zwostawa jenož wěsće postajeny podžěl na wunošku. Při měrjenju pola wuměritej so wobsedžeřej dvě knjejskej lenje, nimo toho dostawa wón třećinu kralowskeho wosmeho džěla (urbury) a ma $\frac{1}{32}$ abo herbski džěl (Ackerteil).

Zwužitkowarjo abo nakładnicy hór běchu w staršim času hórnicy sami. Pozdžišo pak so woboje rozesnawa. Hórnicy abo kowukoparjo wukonjachu džěla, nakład hór mějachu kwerkarjo (gewerkmanjo). Tući běchu někotři hromadže a tworjachu čezarstwo (Gewerkschaft). Jednotliweho prawo běše džěl (tále, pars). Zakład džělenja běchu štyri šěsčhodžinske džeńske šichty, a tež nakład na kóžu

šichtu mějachu 2, 4, 8 kwerkow a z tym tworjachu so 8, 16, 32 džělow.

Rozdžělenje na 32 džělow je w XIV. lětstotku najwšěd-niše. Postup při zakładowanju hór bě po starym Iglaw-skim prawje tón, zo bě dowolene, na cuzym z kowami pytać, tola bu zdalenosć tutech ležownosćow k dobywanju kowow na jedne hórniske leno postajena. Štóz tajku hór-nisku žilu namaka, tomu wuměri so hórniske polo jako swójske nukniestwo. Sydom lenow dosta namakař, 2 lenje kral a 2 městna (naměstna) gmejna. Změrki (Überschar) słušachu městej. Zakonik Wjaclawa II. někotre z tutech postajenjow přeměni, někotre pak hišće wudospolni. Po nim bě dowolene, tež na hač dotal njeměrjenym polu, hižo w zdalenosći jednoho hórniskeho saha (Klafter latrosah- $3\frac{1}{2}$ lohča a 3 čole abo paly pražske) dolować (rudować, kowować t. j. za rudu abo kowami ryć). Namaka-li zaběrač žilu, woznamjeni to urburarjej (Landessteuereinnehmer von Bergwerken) a tutón připokaza jemu kučišćo (městno k dobywanju kowow) w předběžnym přewostajenju.

Wudobyta ruda bu přepalena a wuda-li štwórě hriw-ny nad nakład, móžeše zaběrač žadać wo definitivne při-džělenje (Mutny-mutowanje) přewostajeneje ležownosće a wuměrjenje hórneho pola. Tele polo na dolhosći měrje-še (wobsahowaše wuměrjene) po prawěj stronje rumpala $3\frac{1}{2}$ lena namakarjej, leno kralej, leno městu a leno wob-sedžerjej (panske leno). Na druhej stronje runje tak. Na šěrokosći měrješe so na ležatej stronje (lint liegendes) jene leno a na wisatej (haut, hängendes) $3\frac{1}{2}$ lena. Njebě-li móžno, na jenej stronje dospolnje měrić, přida so to na druhej stronje. Změrki so přicpěchu (wozjewichu jako přisšnšnistwo) urburje.

§ 16. Finančne zarjadowanje.

Scheuner, Die Münzen der Stadt Görlitz, Z. f. Numismatik XVIII.; Zwei Bücher aus der Görlitzer Münze, tež tam XIX. — Knothe, Zur Geschichte des Münz-wesens in der Oberlausitz, Blätter für Münzfreunde 1890. — Falke, Bete, Zise und Ungeld im Kurfürstentum Sachsen bis 1485. Mitt. d. kgl. sächs. Vereins f. Erforschung vaterl. Geschichtsdenkmale 1869. — Kapras, Právní dějiny II. § 39.

Zakład hospodařstwa su kralowske kubla. W Hornjej Łužicy běchu ke kralowskej komorje přilicene tež wšitke wícežne kubla; z nich buchu plaćene wěste dawki, a to na Zhorjelsku po privilegiju z lěta 1341 wot lena

(Landhufen) 6 grošow, měra (čě. mira) žita (rožki) a 2 měrje wowsa, na Budyšinsku po privilegiju z lěta 1345 wot lena 12 grošow, měra žita (rožki) a 2 měrje wowsa.

Ke komorje ličachu so tež města. Z nich buchu plaćene porjadne a wurjadne dawki. Porjadne plaćenje městow rěkaše renta (Rente, Gulde). Budyšin plaćeše 80, Zhorjele 120 a najmjenje Lubij 20 kop. — Nimo toho zběraše so wurjadny dawk (berna, bede), za kotryž w lěće 1364 hornjołužiske města zhromadnje rukowachu. Lěta 1364 bu na njón plaćeno 1000 kop, 1375 hižo 1500 kop.

Tež klóštry, kotrychž wobsedźeństwo bu do komor-neho zamoženja ličene, plaćachu najprjedy wurjadne a pozdžišo porjadnje wěste dawki.

Nimo toho měješe komora rjadu regalijow, wosebje cłónski, horniski (hlej § 15.) a mincowy.

Cłónski regal zrosće w času Lüksemburkow z móc-njenjom wikowařstwa (překupstwa). Cło plaćeše so z do-woza (Einfuhr, z wuwoza (Ausfuhr) a z přewoza (Durchfuhr) tworow. Cłownicy běchu na mjezach a wosrjedź kraja. W formje cła plaćachu so tež wikowne dawki (teloneum forense) a ungelty, to su akeizy, zběrane wot tworow, ko-trež so do města přivjezechu. Tute poslednje dawki dostachu někotre města do svojich rukow (Budyšin 1282, Zhorjele 1298). —

W mincowstwje (biću pjenjez) nastachu wulke pře-měnenja. W Hornjej Łužicy buchu w braniborskim času w Budyšinje a w Zhorjelcu brakteaty bite. Lěta 1310 pak Budyšska minca zańdže; tehdom rěči so mjenujcy posledni króc wo Budyšskich pjenježkach; pozdžišo spomina so jenož na zhorjelsku mincowařnju. Tuta přeńdže za čas Jana do rukow města a bu tutomu 1356 přez Karla IV. wobtwjer-džena. Nimamy pak dopokazow, hač so tu docyła pjenjezy bijachu. Přetož w Hornjej Łužicy knježeše čěski groš. Móžno džěn je, zo běchu, jeli so tu docyła pjenjezy bijachu, enož drobne pjenjezy.

W Delnjej Łužicy běše runje tak. Tam wužiwachu so w XIII. lětstotku Freibergske pjenjezy (po wazy Łukow-skej), w XIV. lětstotku pak — potajkim prjedy hač Łužica k Čecham přińdže — čěske groše. Drobne pjenjezy bija-ču sebi někotre města same na zakładze privilegijow, kaž Gubin (1309, 1319) Łukow (1382) a Žemř (1397, 1411).

Wurjadna pomoc běše berna. Wo zasadach, kak so berna (beda) wo Łužicach zběraše, wjele njewěmy. W Hornjej Łužicy slubi Jan Budyšinskej w lěće 1319, zo

njebudže bernu zběrać. — Berna bu we wěstych časach zběrana z přizwolenjom stawow. Zemjanstwo wobstoješe na tom, zo njeby při bernje wot městow džělene było. To bu jemu tež slubjene (1400), ale nic džeržane. Hdyž běše narašić džěl (Zhorjelska) pod knježstwom Jana, žadaše sebi z časami wot tutoho kraja nic jenož Jan bernu, ale tež kral Wjacław IV., a woprawdže bu tež woběmaj berna plaćena. Tež w Delnjej Łužicy bywaše berna wot stawow přizwolowana, a při přizwolenju bu druhdy wučinjene, k čemu ma so nałožiť (1363). Po swojej wosebitosći bu tuta daň we Łužicach jako ležownostny dawk (Grundsteuer) plaćena.

§ 17. Cyrkwinske zarjadowanje.

Scheltz, Laus. Geschichte I, 597. — Knothe, Die geistlichen Güter in der Oberlausitz, N. Laus. Mag. LXVI.; Die Besitzungen des Bistums Meissen in der Oberlausitz A. f. sächs. G. VI. — Weber, Die Besitzungen des Bistums Meissen in der Oberlausitz, tež tam VI. — Preusker, Der bischöflich Meissnische Sprengel in Bezug auf die Oberlausitz, N. Laus. Mag. XII. — Neumann, Archidiakone der Lausitz, tež tam XXXIII. Geschichte der geistlichen Administratur des Bistums Meissen in der Oberlausitz, N. Laus. Mag. XXXVI. — Pescheck, Geschichtliche Entwicklung, wie sich die kathol. Zustände in der Oberlausitz gestaltet haben, N. Laus. Mag. XXIV—XXVI. — Knauth, Der Oberlausitzer Sorbenwenden umständliche Kirchengeschichte 1767. — Hasse, Geschichte der sächs. Klöster in der Mark Meissen u. Oberlausitz, 1888. — Machatscheck, Geschichte der Bischöfe des Hochstifts Meissen, 1884. — G. Müller, Verfassungs- u. Verwaltungsgeschichte der sächs. Landeskirche, I.—II., 1894—5. — Winter, Das Bistum Meissen u. seine Grenzregulierung mit Magdeburg und Merseburg, A. f. sächs. G., N. F. II. — Bönhoff, Archidiakonats, Erzpriesterstuhl u. Pfarrei Bautzen, N. Laus. Mag. LXXXIX. — Kapras, Právní dějiny II. § 40.

Cyrkwinscy zwosta Hornja a Delnja Łužica z mišnjanskej diecezu zjednoćena. Za Budyšinsku bu postajeny archidiakon, kotryž běše zdobom tež Budyšski probst. Wón bu woleny wot Budyšskeho kapitla z Mišnjanskich kanonikow. Swoje sydło měješe w Budyšinje. — Tež Delnja Łužica měješe swojeho archidiakona (archidiaconus Lusatie), kotryž bu tež z Mišnjanskeho kapitla postajowany. Tutón njesydleše pak we Łužicy, ale doježdže tam po potřebje. W XIV. lětstotku hakle stupi na jeho město

official, kotrehož zastojnstwo bě zjednoćene z probstwom w Lubinje (1361); tutón sydleše tež w kraju. Zjednoćenje Mišnjanskeje diecezy z pražskej, wo kotrež běše so Karl IV. postarał z pomjenowanjom pražskeho arcybiskopa za stajneho legata, přesta w léce 1402, hdyž bu Mišnjanski biskop kaž z prawomocy swojeho arcybiskopa Magdeburgskeho, tak tež z mocy Pražskeho arcybiskopa jako legata eximowany (wuwzaty).

Łužiskej archidiakonataj džěleštaj so do arcypresbyteratow; a tute zasy wobstojachu z farow. Nimo farskeho zwjazka wobstojachu kollegiatne kapitly. W Hornjej Łužicy běše nahladny kapitl w Budyšinje, w Delnjej Łužicy w Lubinje.

Hladajcy přiběrachu tež klóštry. Kharakteristiske za Łužicy běše, zo njezasydlištej so tu rjadaj benediktinow a praemonstratensow. W Hornjej Łužicy njebě ani přěniši ani druhi zastupjeni; w Delnjej Łužicy běše jenož klóštr benediktinkow w Gubinje (1158). W nahladnej ličbjě pak běše za to zastupjeni rjad cisterciensow (Nowa Čala, Dobryług, Marijina Doł, Marijina Hwězda, Lubaň), pozdžišo přikhadžachu franciskanojo (Budyšin, Zhorjele, Lubij, Žarow, Khoćebuz) a dominikanojo (Łukow). Z ryčeřskich rjadow spomina so jenož na Johanitow w Khoćebuzu. Z mjeńšich rjadow njech je tu mjenowany klóštr awgustinskich eremitow w Lubinje. Wšo hromadže běše jich w Delnjej Łužicy 7, w Hornjej Łužicy 8 klóštrów, kotrež wšitke k němskim provincam přislušachu.

Štož synody nastupa, njeplaćeše we Łužicy nic jenož Mišnjanska, ale tež někotre Pražske, kaž na př. synoda z lěta 1349 (zarjadowanje arcybiskopa Jana z Jensteina 1381).

Třeca perioda.

Doba rozkóčća stawskeho zarjadowanja.

§ 18. Kraje.

Lippert W., Die politischen Beziehungen der Niederlausitz zu Meissen u. Brandenburg während des Mittelalters, Niederlaus. Mit. IV. — Kottelmann, Geschichte der älteren Erwerbungen der Hohenzollern in der Niederlausitz, 1864. — v. Mansberg, Der Streit um die Lausitz 1440—50, N. A. f. sächs. G. XXIX. — Knothe, Die Herrschaften Sorau, Beeskow u. Storkow im Besitz sächsischer Fürsten 1490—1512, Niederl. Mit. III. — Worbs, Ge-

schichte von Cottbus, N. Laus. Mag. I. — Jecht, Der Zusammenstoss der Brandenburger u. Böhmen in der Niederlausitz 1461, Niederl. Mit. X. — Bachmann, Die Wiedervereinigung der Lausitz mit Böhmen, A. oest. G. LXIV.; Böhmen und seine Nachbarländer unter Georg von Podiebrad, 1878. — Kapras, Právni dějiny II. § 41 a 42.

Budyšinsku počachu w II. polojcy XV. lětstotka po-
wšitkownje Hornju Łužicu mjenować (Lusatia superior,
němski druhdy tež Oberland k rozdzělu wot Niederland,
Delnja Łužica), pomjenowanje, kotraž so tu a tam hižo
w XIV. lětstotku zjewja. Bohotstwo w Hornjej Łužicy,
wosebje dokhody z njeho, měješe wot lěta 1425 Albrecht
z Koledic wot Sigmunda zapisane. Hdyž tutón w lěće
1448 zemrě, spytachu Mišnjańscy markhrabojo z přihłoso-
wanjom kejžora Bjedricha tuto bohotstwo dostać, ale po-
darmo. Česke stawy podpjerachu Jana z Koledic, kotryž so
na zapis zepjerajo jo sebi zdžerža přećiwu markhrabjam.
Běše bohota hač do lěta 1454 abo 55, hdyž bu bohota
na njeznate wašnje, ale cyle wěsće z pomocu Jurja z Po-
děbrada zasy ze zapisa wumaznjene a wotstronjene. Wot
tutoho časa bu swobodnje wot českich knježićelju wobsadzo-
wane, z wuwzaćom poslednich njeporjadnych lět knježenja
krala Jurja. Mišnjańscy markhrabojo zmocowachu so
tež w lěće 1448 Wojerec, dyrbjachu pak je w lěće 1454
zasy wróćić. W narańšej Łužicy bu kraj wo někotre prjedy
šleske wsy na prawym brjozy Kwizy powjetšeny (1427).

W Delnjej Łužicy zapisa Sigmund w lěće 1422 bohota-
stwo Janej z Polenska. W scěhowacych časach wójuje so
wo njo mjez sakskim a braniborskim rodom. Najprjedy
připóznachu někotre knježstwa sakski škit, kaž Dobryług
(1423) a Khoćebug (1442). Pozdžišo kupichu sakscy
knježićerjo Grabin (Finsterwalde) a Zły Komorow (Senften-
berg, 1442), a, kupichu wot kejžora Albrechta škitne prawo
nad Łužicu dostawši (1438), spytachu w lěće 1448 z přihłoso-
wanjom kejžora Bjedricha zapis bohota wot knjezow
z Polenska na so scáhnyć. Tomu pak bu z pomocu Bran-
iborskeje přez česke stawy zadžěwano. Braniborscy
markhrabojo přijachm mjenujcy w lěće 1441 łužiskeho bohota
a w scěhowacych lětach wjele łužiskich knjezow pod swój
wosebity škit. Lěta 1445 kupichu tež Khoćebug a Picń
(Peitz), Prjedy pak, hač bu zapis bohota na Saksku
přewjedzeny, jednachu braniborscy markhrabojo z knjezami

z Polenska z wuspěchom a kupichu wot nich w lěće 1448
zapis na tuto bohota. W džěle Łužicy bu wono hišće
w samsnym lěće připóznate, w zbytnym džěle pak hakle
w scěhowacych lětach. Ze saksкими knježićerjami wujedna
so braniborski markhrabja w lěće 1451 a přewostaji jim
horjeka spomnjeni Grabin a Zły Komorow. Statoprawny
poměr ke krónje českej njebu přetorhnjeny; markhrabja
njeběše samostatny abo wíćežny wobsedźer, ale jenož
bohota a zastawny džeržićel. Tohodla mjenowaše so tež
„oberster Vogt und Verweser des Landes zu Lusitz.“
Jurij z Poděbrad spyta hižo w lěće 1453 jako gubernator
Łužicu wuplaćić, ale bjez wuspěcha. W přních lětach
swojeho samostatneho knježenja (w lěće 1459) pak wob-
krući wón markhrabi wobsedźenstwo bohota. Bórzy po
tym zwada nastaj, kotraž so skónči z wujednanjom w Gu-
binje w lěće 1462. Jurjej bu Łužica wróćena, branibor-
skemu markhrabi zwosta Khoćebug, Picń, Tupicy (Teupitz),
Berwald a dwór Wulki Lubin jako leno českeje króny,
dale napad (Erbanfall, Successionsrecht) Bezkowa a Storko-
wa. Přez tute swoje lena njeběchu markhrabojo podžělnicy
na Łužicy, ale mějachu so za wuwzatych z jeje organizacije
a dawkow. W dobach po Jurju z Poděbrad wotpadnychu
zasy někotre džěle. Tak kupichu sakscy wójdowdža lěta
1477 Grožišćo (Sonnenwalde). Hižo w lěće 1511 wudyriču
tam zwady wo wudželenju wíćežstwa a w lěće 1530 wu-
praji Ferdinand I., zo je so tuto knježstwo bjez dowolnosće
českich kralow předało. Džeržićeljo knježstwa dostawachu
drje leno wot sakskich wójdow, běchu pak łužiske stawy
a čerpjachu z Łužicu. W lěće 1490 dostachu sakscy
wójdowdža přez kup Žarow, Bezkow a Storkow do svojich
rukow a zdžeržachu je hač do lěta 1512: potom přińdže-
chu tute knježstwa zasy do českich rukow. Knježstwo
Dodryług wobsadži w lěće 1541 sakski wójdowdža, a tři lěta
pozdžišo připóznaj jo jemu Ferdinand I. provisornje (před-
běžnje) jako zastawne wobsedźenstwo (Pfandbesitz). Ale hižo
w lěće 1547 běše Dobryług zasy w Ferdinandowych rukach.
Hakle w lěće 1624 bu Sakskej předaty. Braniborska
kupi 1493 město a knježstwo Sosny (Zossen), a pozdžišo
dosta tež Bezkow a Storkow. Tute knježstwa přińdže-
chu jako džěle Łužicy w lěće 1518 ze zastawu (Pfand) do
rukow Mubušskeho biskopa a tutón da je zasy jako za-
stawu dale na Braniborsku w lěće 1559. Maximilian II.
wotstupi pak je w lěće 1557 Braniborskej do wobsedźenstwa
jako česke leno z wuměnenjom, zo maju płaćić łužiske

dawki. Po léce 1593 počachu so braniborscy markhrabojo drožić, tute dawki plăćić; tola w léce 1610 dóndže zasy k wujednanju tuteje zwady.

Hewak tworještej Łužicy tež w tutej dobje džěl českeje króny. Jako pódlanskej krajeje českeje króny buštej w léce 1478 w Budinskim jednanju Matyjeje Korwinej wotstupjenej; ale po jeho smjerći wrócištej so zasy do Władisławowych rukow. Tola tež Matyj Korwin wustupowaše tam jako česki kral; z českeje kralowskeje mocu a z podpismom svojeho českeho kanclerja wustaješe tam lisčiny (Urkunden). Hišće po smjerći krala Ludwiga 1526 pospyta so ze strony Wuheřskeje Łužicu narěčeć, zo by wuheřske prawo na sebi připóznala, tola tamniše stawy, kotrež svoju staru přislušnosť k českeje krónje hajachu, stajichu; so raznje tutomu pospytej.

Jako džěl českeje króny běštej Łužicy tež džělej němskeho kejžorstwa. Wězo poměr českeje króny k Němskej mjenješe so w tutej dobje často. Za Władisława II. poča so na njej zasy bóle jako na poměr wosobinskeho lena hladač, a wěcne leno wobmjzowaše so jenož na někotre džěle kejžorstwa, ke kotrymž słušeštaj bjez dwěla tež woběj Łužicy. Při reorganizaciji němskeho kejžorstwa w započatku XVI. lětstotka njeběchu pak česke kraje zastupjene, a tež Łužica njebu, kaž wšě druge česke zemje, k němskokejžorskim krajam ličena, njeplačeše ani kejžorske dawki, njeběše ani zapisana w kejžorskej wojeřskej matwicy ani njepodstoješe kejžorskim sudam.

§ 19. Wobydleřstwo.

Knothe, Geschichte des Oberlausitzer Adels, 1879; Fortsetzung der Geschichte des Ob. Adels, N. Laus. Mag. LXIII; Die Stellung der Gutsuntertanen in der Oberlausitz, N. Laus. Mag. LXI; Höherer u. niederer Adel in der Oberlausitz, A. f. sächs. G. N. F. IV. — Baumgärtel, Geschichte des Pönfalles der Oberlausitzer Sechsstädte, N. Laus. Mag. XIII. — Jecht, Der Oberlausitzer Hussitenkrieg und das Land der Sechsstädte unter K. Siegmund I., 1911. — von Boetticher, Geschichte des Oberlausitzischen Adels u. seiner Güter, I.—II., 1912—13. — Neumann, Geschichte der Landstände in der Niederlausitz, 1843. — Křižan, Přehlad wobsedžeřstwow w Hodžijskej wosadže z léta 1617, Č. M. S. 1913. — Kapras, Právní dějiny II. § 43.

Rozworštowanje wobydleřstwa so zakładnje njepřeměni hačrunjež so znutřka jednotliwych jeho worštow dosć wažne prawniske přeměnenja stachu. W Hornjeje Łužicy tworješe zemjanstwo wosebity politiski jenički staw. Nutřkownje zwosta wšak rozdžěl mjez panami (knjezami) a ryčerjemi. Woznamy (wopony) a zemjanstwo wudželeše kral; štóž bu z tutym wobdarjeny, bu sobustaw zemjanstwa a měješe prawo, wiecežstwa a zastojństwa wobsedžeć. Jako panojo plăčachu nic jenož sobustawy česko-morawskeho knježskeho stawa a susodnych krajow (hrodowscy hrabojo z Donina), ale tež čí, kotřiž wobsedžachu někotre z lužiskich knježstwow. Posledniši zhubichu přislušnosť k panskemu stawej přez zhubjenje wobsedžeřstwa; tak buchu na př. panojo z Penzinga (Pjeńska) po předaču Pjeńska (Pjeńzinga) do stawa ryčerjow poniženi. W I. polojeje XVI. lětstotka plăčachu jako panojo jenož wobsedžeřjo Wojerec, Mužakowa a Zawidowa (Seidenberg). Pozdžišo (1561) pristupi k tutym knježstwam, štož titul, nic pak, štož móce nastupa, wobsedžeř Kinspórka (Königsbrück). W druhej polojeje XVI. lětstotka njedosahaše nabyće knježstwa same k docpěću panskeho titula. Tohodla pisachu so wobsedžeřjo Kinspórka (wot léta 1579) z mjenom ze Schellendorfa hakle „panojo“ tehdy, hdyž buchu (1602) do českeho panskeho stawa přijeci. Přez stajne džělenje a kupowanje wícežnych kubłow ze strony městow, wokhudny nižše lužiske zemjanstwo. Tohodla prócowaše přez tak mjenowany „wiecežny pakt“. Po namjeće z léta 1603 smědžachu so wiecežne kubla jenož zemjanam, kotřiž 4 woznamy wobsedžachu, předawać; w druhim padže připadny polojeja kupneje plăčizny fiskej. Namjet bu w léce 1619 wobnowjeny, tola z tym přeměnenjom, zo měla so přepadnjena plăčizna k wotplačenju krajneho dolha wužić. Hakle w času sakskeho knježstwa dóndže k woprawdžitemu přewjedženju tutoho zaměra (w léce 1657).

W Delnjeje Łužicy rozeznowachu so panojo a ryčerjo a tworjachu tež dwaj politiskej stawaj. Panojo su wobsedžeřjo wěštych knježstwow, kotrychž běše tam cyły rjad; w jich rukach ležeše hłowna politiska móce w Delnjeje Łužicy. Drobne abo nižše zemjanstw tež w Delnjeje Łužicy wokhudny a zhubi z tym na wažnosťi. Tež tam wudželeše woznam (wopon) a z tym ryčerstwo kral.

W Hornjeje Łužicy njetworjachu praelatojo wosebity politiski staw. Tak dolho hač wobsedžachu kubla, bywachu w kuriji zemjanstwa. W XVI. lětstotku (1519) spyta so;

z nich wosebity staw wutworić, ale bjez wuspěcha. Hižo tehdy sčelechu jenož Budyšska kapitola a klóštraj Marijna Hwězda a Marijny Doł zastupnikow do sejma. W tutej dobrej zhubichu so tež tu privilegije za klerikow, hač-runjež husitske hibanje docyła hač sem njedosahaše a hač-runjež běše protestantstwo slabše hač druhdže.

W Delnjeje Łužicy tworjachu praelaći přeni staw. Protestantske hibanje rozšěri so sylnje po Delnjeje Łužicy. Z třoch klóštrov, kotrež prjedy praelatski staw tworjachu, buštaj dwaj saekularisowanej (Dobryług 1543, Gubin 1563); zbywaca Nowa Cla přizamkny so w sejmje k panam. Tak zańdže tu wosebity politiski stawa, w času, w kotrymž protestantske hibanje we Łužicy tež cyrkwinske privilegije zniči. Jenož w stawskich privilegijach wustupowachu praelaći tež dale jako přeni ze štyrjoch stawow.

Zakład za wuznam městow běše w Hornjeje Łužicy šěsćměstski zwjazk. Měšćenjo w Hornjeje Łužicy mějachu tež wiecežstwa a w politiskim wuznamje přescěhowachu města hač do lěta 1547 zemjanstwo. Kaž druhdže, wudyrichu tež tu mnohe zwady. Zemjanstwo prócowaše so přećiwo městam wo dwaj hłosaj w sejmje; wadžěše so z nimi tež wo wyšše sudnistwo, wo plaćenje dawkow z pozdžišo nabytych měšćanskich kubłow a wo dowoz piwa. We zwadže wo hłosowanje dobychu města w lěće 1519. Wo zbytnych zwadach bu jednano w lětach 1497, 1510, 1514, 1530 a 1534, ale bjez wuspěcha. Hakle hdyž bu w lěće 1547 móć městow z eksekuciju zlemjena, buchu tele zwady wurunane. Zemjan njeměješe pod měšćanski sud słušeć milowe prawo bu přełamane, wyšše sudnistwo bu w lětach 1549—62 všěm ryčerjam připóznate a wšitke swobodne kubła w rukach městow ćerpjachu z krajom.

W Delnjeje Łužicy mějachu w tutej dobrej politiski wuznam scěhowace města: Łukow, Gubin, Lubin a Kalawa. Tež mjez tutymi knježachu wšelake zwady. Zwada wo milu započa so mjez ryčerjami a městom Gubinom lěta 1563. Město zdžerža po wujednanju milowe prawo, wobsedžerjo ryčeřskich kubłow we wokrjesu mile móžachu pak za so a za svojich přislušnikow piwo warić. Wuměr mile bu z nowa w lěće 1574 přewjedzeny. Pornjo kralowskim městam wobstoja tež poddane města. Wěstu překhodnu formu tworjachu wone kralowske města, kotrež buchu časćišo panam zapisane, kaž delnołužiski Žemř. Mjez měšćanami poddatych městow a burami njebě přewulki rozdžěl.

Wiecežni burja (rustici feudales, wičazui) sydlachu w Hornjeje Łužicy wosebje w słowjanskim džělu. Tak daloko hač sedžachu na biskopskich abo klóštrskich kublach, bližachu so poddanam. Někotři bjerjechu pak wiecežstwa direktnje wot bohota, plačachu jemu dawki, wukonjachu wójske služby a sydachu na słowjanskich sudnistwach. Tući bližachu so čěskim swobodnikom W XVI lětstotku přeměničichu mnozy swoje wiecežstwo přez wukuř na swobodne kubło.

W Hornjeje Łužicy zhóršichu so w XV. lětstotku jara rychle prawne poměry burskeho ludu. Burjo běchu hač do tutoho časa we wšelakej wotwisnosći wot wyšnosće, plačachu dawki a konjachu služby. Wuměr winowatosće, běše jara wšelaki; wosebje wobsteješe rozdžěl mjez němskimi kolonistami a starými słowjanskimi burami. Rozdžěl pak spadny, hdyž počinaše wyšnosć swoje knježstwo wobtwjerdžeć, dóstawši wšelake krajnoknježske dawki a wosebje wyšše sudnistwo. Privatni knježa wustupowachu tu wjele kručišo hač města. Hdyž wuńdže w lěće 1492 mandat bohota, zo dyrbja so wšitke burske dawki w čěskej mincy plaćić, woznamjenješe to w někotrych krajach jich swyšenje na podwój. Nimo toho zvyšowachu wyšnosće (knježstwa) tež same dawki a roboty po swojej woli. W lěće 1539 bu wozjewjene, zo maju džěći poddanych winowatosć, na dworje słužić. Bóle pak so hišće wobstejnosće zhóršichu, hdyž wšě wyšše sudnistwa do rukow wyšnosće definitivnje přeńdžechu (1562). Tu spadny hižo rozdžěl mjez słowjanskim a němskim burom, a wšitcy buchu jenajcy we wěcnej a wosobinskej wotwisnosći. Burja wobročachu so z próstwami do Prahi. Zwady a zběžki (1548 w Delnjeje, 1566 w Hornjeje Łužicy) běchu na džeńskim porjedže. Burja docpěchu z rědka što, dokelž njemóžachu najbóle měru svojich službow dopokazać. Žadachu so tohodla wot nich njeměrjene služby („połne, kaž je to w kraju wašnje“).

Hórje hišće hač burja mějachu so w čěskich krajach za hro dnicy, kotřiž mějachu domček z małym kuskom pola; wukonjachu wěste ručne džěla za wyšnosć (knježstwo a za to dóstawachu mzdu, najbóle w naturalijach. Jim podobni běchu khěžkarjo, kotřiž njemějachu docyła žaneje role, jenož domček ze zahrodka, a běchu džělačerjo (Taglöhner) wyšnosće (knježstwa) a burow. Skóněnje namakamy tu hišće lassito w, kotřiž njemějachu žanoho trajaceho prawa na wobsedžeństwo, na kotrymž sydlachu. Tuto běše jim

wot wyšnosće (knježka) jenož na wotwołanje přewostajene. W słowjanskich džělach běchu so tući lassitojo wuwili ze starych njeswobodnych wobsedźerjow, w němskich nastachu woni w XV. a XVI. wěku přez přistajace wučinjenje (Mietvertrag) na wěsty čas pod wěstymi wuměnjenjemi.

Štož wobydleńske prawo (Heimatsrecht, incolatus) nastupa, mamy w Hornjej a Delnjej Łužicy do XVI. lětstotka jenož wíčežne ležownosće. Za Delnju Łužicu postaji kral w lětomaj 1538 a 1570 w privilegiju, zo smědža so tamniše kubła jenož domjacym a ženje cuzym kajkehožkuliž stawa předać. W Hornjej Łužicy džělaše so na to, sebi wutworić wosebite wobmjezowanje ryčeńskich kubłow přez wíčežny pakt (1603, 1619), ke kotremuž wšak hakle pod sakskim knježstwom dóndže (1654). Cuzbnik, chcye-li měć kubło w kraju, dyrbyeše w XVI. lětstotku najprjedy přez sejm do tutoho abo tamneho kraja přijaty býć.

§ 20. Narodnostne poměry.

Mucke (Muka), Die Grenzen des sorbischen Sprachgebiets in alter Zeit, Archiv für slavische Philologie, Bd. XXVI, 543 ff. — Knothe, Geschichte der Germanisation in der Oberlausitz, A. f. sächs. G. N. F., II. — Andree, Das Sprachgebiet der Lausitzer Wenden vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart, Mitt. V. G. D., Bd. XI. — Černý, Růžní listy o Lužici, 1894. — E. Müller, Das Wendentum in der Niederlausitz, 1893. — Krüger, Eine wendische Urkunde von Lieberose, Niederlaus. Mittell. VIII. — Boeticher, Die wendischen Obedienzdörfer unter bisch. Meißnische und kurfürstl. sächs. Herrschaft, Nenes Laus. Mag. LXX. — Jenč, Stawizny serbskeje narodnosće, Č. M. S. 1849—54. — Muka, Přinoški k stawiznam přeněmčěnych stron Delnjeje Łužicy, Č. M. S. LXIV. a wosebje. — Muka, Statistika lužiskich Serbow, Č. M. S. a wosebje, 1884—86. — Jenč, Pismowstwo a spisowarjo delnjołužiskich Serbow, Č. M. S. 1881. — Muka, Serbski zemjepisny słowničk z nadrobnej ethnogr. khartu serbskeju Łužicow, 1. nakł. 1886. 2. rozmnož. nakł. 1895. — Sauppe, Zur Pflege des Wendischen durch die Lausitzer Stände im XVI.—XVIII. Jahrh., Bautzener Geschichtsblätter V, — Kapras, Právní dějiny II, § 44.

Hišće před lětom 1550 běše hač na małe wuwzaća tak kaž w XV. lětstotku skoro cyła Delnja a Hornja Łužica ze Serbami wobydlena. Krótko móžemy tehdyšu hranicu

serbskeje narodnosće takle woznamjenić: Bychow (Mückenberg), Grabin (Finsterwalde), Lukow, Storkow, Bezkow, Příbrjoh, Gubin, Brody (Pforten), Trjebule, Přibuz, Lubij Pólěnica, Biskopicy, Kamjenc a Wótrany (Ostrand). Z XV. lětstotka mamy hišće postajenje Mišnjanskeho biskopa Jana VI., zo ma kóždy farař, kotryž ma we swojej wosadže Serbow a sam serbscy njemóže, sebi serbskeho kapłana dźeržeć, kiž je serbskeje řeče tak mócný, zo móže serbscy přédować. Ze zawjědženjom protestantstwa so poměry přeměnichu. Hač dotal přédowaše so ludej ewangelium serbscy; ale běše jich mało serbskich duchownych. Podarmo wobzamknjachu w lěće 1538 a 1551 stawy, zo maju so synojo poddanow slać na studije, a zo maju býć z poddanstwa pušćeni. W lěće 1570 wobzamknjachu stawy, w Lubiju založić serbski gymnazij. K tomu pak njedóndže dla wulkeho wohnja, kotryž město potrjechi. W času reformacije namakamy tež přenje pospyty w serbskej literaturje. W Luborazu buchu 1550 wudawane přenje serbske lisčiny (Urkunden). Ze skónčnymi scěhwkami reformacije běše hižo kónc XVI. a započatk XVII. lětstotka, hišće před 30lětněj wójnu, zmjeńšenje serbskeje zemje. Zgermanisowane (přeněmčene) buchu mjenujcy delnjołužiske wsy wokoło Gubina a Brodow na narańšej, a wokoło Grabina a Grozišća (Sonnenwalde) na wječornej stronje. Tehdy bu tež přeněmčena smuha serbskeho kraja, kotraž wupřesćěraše so k Storkowej a Bezkowej do Braniborskeje marki. W Hornjej Łužicy buchu zgermanisowane (přeněmčene) wsy k ranju wot Přibuza, k połdnju wokoło Lubija a Čornoboha; k južno-wječoru wokoło Biskopie a Halštrowa a skónčnje kruch serbskeje zemje pola Rólanow a Bychowa, kotryž so do Mišnjanskeje-wupřesćěraše.

Wšitke wjetše města mějachu němski raz a tworja chu kupy mjez Serbami. Skoro we wšitkich pak běchu serbske mjeńšiny. We mjeńšich městach mějachu Serbja druhdy samo wjetšinu. W Budyšinje běše w lěće 1559 słowjanski předař, w Lubiju w lěće 1545; Łakow běše měšany, ale hižo w lěće 1550 njechachu Němcy Serbow wjacy přijimać. Bohot rozsudži so za Serhow; tola wokoło 1600 zhubnje so tam słowjanski žiwjoł. Tež w Kamjencu wobarach so měšćenjo přećiwo přijimanju Serbow do města. W lěće 1518 bu wobzamknjene, so budža jenož Němcy do města přijimani; ale w lěće 1530 buchu tam Serbja zaso připušćeni, tola pod wobćežnymi wuměnjenjemi. W Khoće-buzu přijimowachu někotre rjemjeslnistwa jenož Němcow.

Na wobćežowanje Serbow w léce 1525 rozsudzi kurwjerch jako wobsedzeř města, zo maju so z najmjeńša džěci z mandželstwom Němca a Serbowki přijimać.

Zastojnska řeč w městach, we wšěch zastojnstwach a stawskich organach běše němska. W tutym nastupanju njeběše so tež ničo přeměnilo w přirunanju k staršiu časam. Samolutku nakhadžamy w XVI. lětstotku tu a tam w někotrych městach serbsku lisčinu (Luborazske lisčiny z l. 1550). W Budyšinje khowa so w serbskim museju z časa Jurja Poděbradskeho přisažna formula tamnišich serbskich měšćanow, kotraž je najstarši pisomny pomnik lužiskeje serbsčiny docyła. Na burskich nižšich a wyššich sudnistwach a na tak mjenowanych serbskich zeńskich sudnistwach (kaž w Budyšinje, Zhorjelcu, Hodžiju) wužiwaše so wězo powšitkownje serbska řeč. Slědy tutech pčměrow zastojnskeje řeče wobeju Lužicow jewjachu so w tutym času tež w němskim kraju, z kotrymž tež čěscy knježićerjo w němskej řeči jednachu. Zamóžnosć čěšćiny sem njedosahaše. Jenož čěske stawy pisachu do Lužicow w čěskej řeči a žadachu sebi, zo bychu Lužičenjo jim swoje namjety w čěskej řeči dawali (1516). Tu a tam bu do Lužicow tež ze Šlezskeje čěski list pósłany; tak pósła na př. Šweidnieski (Swidniski) a Jaworski hejtman w léce 1509 čěski list do Zhorjelca. W Zhorjelcu samym rozumješe měšćanski pisar čěsku řeč a je tež spomnjeny list přeložil. Wězo so tež druhdze w městach za to starachu, zo by kóžde město we swojich službach muža mócného čěskeje řeče.

§ 21. Nabožinska swoboda.¹²³

Vetter, Beiträge zur Geschichte der Kirchenverbesserung in der Niederlausitz, Progr. d. Gymn. Luckau, 1833. — Müller J. G., Oberlausitzische Reformationsgeschichte, 1901. — Knothe, Die vergeblichen Bemühungen der Oberlausitz um einen Majestätsbrief 1609—11, N. Laus. Mag. LVI. — Kalich, Die Reformation in der Lausitz, 1867. — Kapras, Právní dějiny II., § 45.

Prašenje nabožinskeje swobody nasta w Čechach hižo w husitskich wójnach; we Lužicomaj, do kotrejuž so husitstwo dale njerozšěri, bu tuto prašenje hakle z přikhadom Lutheroweje wučby aktuelne (skutkowne). W Hornjej a Delnjej Lužicy rozšěri so protestantstwo wosebje po léce 1520. Na Saksku a Mišnjansku so zepjerajo tež we nimaj lutherska wěra jara khětre přiběraše. W Delnjej Lužicy

běše centrum (srjedzišćo) wokoło Žarowa, w Hornjej Lužicy běchu to wšitke kralowske města.

W pozdžišim času wupřescěraše so protestantstwo w Hornjej Lužicy jara spěšnje, kaž mjez Němcami (wosebje wokoło Zhorjelca a Žitawy), tak mjez Serbami. Po darmo prócowaše so kral Ferdinand, tutón postup w léce 1538 při swojej přítomnosći w Budyšinje wobmjezować. Wótry wustup přečiwo reformaciji tam njebu přewjedzeny. Katolska wěra pak njezhubi so cyle; wosebje zdžeržachu so klóštraj Marijina Hwězda a Marijiny Doł, priorat w Lubanju a kapitola w Budyšinje. Budyšinscy promštojo (probstojo) přestupichu jako sobustawy Mišnjanskeje kapitole k lutherskemu wěrywuznaću. Hdyž Mišnjanski biskop Jan Haugwitz so tež sylnje k protestantstwu přikhileše, wunuzowa wot njeho w léce 1560 Ferdinand pomjenowanje Budyšskeho tachanta za generalneho vikara wobeju Lužicow. W léce 1567 wotewza bamžowski nuncius w Prazy Mišnjanskemu biskopej docyła jurisdikciju w džělach Mišnjanskeje diecezy, kotrež protestantstwo hišće přiwzale njeběchu, a přenjese ju ze wšěmi privilegijemi na kapitolu a tachanta w Budyšinje. Z tym dosta Budyška kapitola tež čěske města Bryland (Friedland), Slanknow (Schluckenau) a Hainspach pod swoju přislušnosć. Maksimilian II. připózna tež w Hornjej Lužicy ertnje Augsburkske wěrywuznaće (1564). Tola při tym dyrbješe Budyški katolski tachant tež cyle protestantske duchownstwo pod swojej mocu měć. Hakle w léce 1609 prócujao so protestantstwu wo samostatnosć. Lužiski bohót wudžěła w léce 1610 namjet na majestatny (knježićerški) list (Majestätsbrief). Po nim maju protestantske stawy swobodny nabožinski wukoń po augsburkskim wuznaću. Hdžež maju stawy patronatske prawo, a w cyrkwjach, kotrež wone dotal we swojich rukach džeržachu, ma Boža služba być protestantska. Dohlád nad protestantskim duchownstwom wukonjeju stawscy dohladowarjo (inspektorojo). Tachant-administrator wzdawa so dohlada nad protestantskimi duchownymi. Kapitoli zwostawa sudnistwo we mandželskich zwadach. Wobě stronje móžetej nowe cyrkwy twarić. Nichtó njesmě być nućeny k přeměnenju swjeho nabožěnskeho wuznaća ani k wupředanju dla naboženstwa.

Tola k wudaću tutoho majestatneho lista njedóndže, dokelž wobě stronje njepřihłosowašej. Město toho slubi Matyjas při krónowanju (1611) Hornju Lužicu při swobodnym wukonjenju augsburkskeho wuznaća wostajić, kajkež měješe dotal; a 5. sept. samsneho lěta wón při hołdo-

wanju we Łužicy wobtwjerdźi swobodny wukoń tutoho wuznaća w šuli a cyrkwi.

W Delnjej Łužicy poča so za čas Ferdinanda I. tamniši official k protestantstwu přikhileć. Tohodla so w léce 1538 jeho prawomóc na Budyšsku kapitolu přenjese. Tehdy buchu tež někotre klóšterske kubla saekularisowane, wosebje Gubinske, Lubinske, Łukowske, kaž tež Dobryłužske. Po Šmalkaldiskej wójnje pokračowaše reformacija jara spěšnje, dokelž ju bohotojo sami podpjerowachu. W léce 1569 buchu delnjolužiscej předarjo do Prahi zawolani; tutón rozkaz pak bohotojo njewuwědžechu. Wulke ziwady wšak w kraju njeběchu, dokelž hě přewažaca wjetšina we Łužicy protestantska. Pozdžiši bohotojo wudawachu při swojim nastupje revers, zo chcedža nabožeńsku swobodu zakhować (1598). Přez knježićerja bu swoboda hakle w času Matyjasa w léce 1611 po jeho pobyću a hołdowanju w Žarowje připóznata. Swobodne wukonjenje augsburkskeho a katolskeho wuznaća bu tak připóznate, kaž běše to hižo pod jeho předkhdnikami.

§ 22. Hospodařstwo, rjemjeslnistwo a wobkhd.

Thausing, Zur Entstehung der nordostdeutschen Gutsherrschaft, Vierteljahrsschr. f. Soc. u. W. G. 1911. — Ermisch-Wuttke, Haushaltung in Vorwerken, 1910. — Knothe, Die Auskaufung von Bauergütern in der Oberlausitz, N. Laus. Mag. LXXII. — Möschler, Gutsherrlich bäuerliche Verhältnisse in der Oberlausitz, 1905. — Döhler, Geschichte der Rittergüter Lomnitz u. Bohra 1909; Geschichte des Dorfes Leuba, 1907. — Schleising, Die neueren Veränderungen in der Grundbesitzverteilung der Niederlausitz, 1911. — Richter, Der Altgubener Weinbau, Niederlaus. Mit. XI. — Zibrť, Bibliografie III., 8281 — 404. — Kapras, Právní dějiny II., § 46 a 47.

Ze zakładom hospodařskich poměrow je tež w tutym wobčasu rozdźěl mjez wulkostatkami (wulkokubłami, knještwanami) a burskimi kubłami. Wulkostatoki (kubla, knještwa) přiběraju. Stare lužisko-serbske ryćeřske (wiceřne) dwory přeměnjeju so do małych wulkostatokow (knjejstwíčkow).

Hospodařstwo na wulkich kubłach přeměnješe so wšudze jěnak. W najstaršim wobčasu sebi wulkokubler jenož mały džěl zemje k wobdžělanju wostaji; zbytnje pola přewostaji buram, dań plaćacym, a žiwješe so wot jich pjenježnych a naturalnych dawkow, sam wojeřskim službam

so wěnujo. Hdyž pak bu w husitskich wójnach wašnje wjedženja wójnje dospołnje přeměnjene a krótki čas po nim mytnistwo (Söldnertum) zawjedžene, přeměničichu tež zemjenje swoje powoľanje. Buchu na dobo z wojakow hospodarjo (ratarjo, rólnistwowarjo). Druhe přičiny k tomu běchu tež, zo zemjanstwo w XV. a XVI. lěstotku městam zawidžeše jich wobohaćenje, a skónčnje tež, zo w XVI. lěstotku spadny plaćizna (hódnota) pjenjež, tak zo měješe potom tež dań mjeńšu hódnotu. Tohodla staraše so zemjanstwo za to, zo by swoje direktne wobsedźeństwo powjetšiło a dostało tunje džělaćeřske mocy. W husitskich wójnach bu we wšěch čěskich krajach wjele burskich kubłow zapusćenych. Tute njebuchu z wjetšeho džěla znowa wot wulkokublerja wobsadźene, ale wón zdźerža je sebi sam, a hdyž jemu tute njedosahachu, přikupi hišće druge burske kubla a ležownosće. Wšudze dóndže tež po potrebnosći k nuzowanemu předaću barskich kubłow přez wyšnosć, hačrunjež měješe so to zwjetša za njeprawdu.

Tunje džělaćeřske mocy dósta wulkokubler předewšěm z powyšěnjom roboty, a dale tež z tym, zo nućošće burske džěći k dwóřskim službam, kaž bu to w léce 1493 w Hornjej Łužicy wobzamknjene.

Z powjetšěnjom wulkokubłow woteběrachu wšudžom ratarjo; z tym powjetšichu pak so tež čěže zbytnych. Z přeměńenjom směni so tež poměr rustikalneje (burskeje, rólniskeje) a domianalneje (dominialneje, knjejskeje) zemje (w Hornjej Łužicy rěkachu tutej Mundgut) k škodže rustikalneje zemje; z dobom powyšěchu so tež čěže dawkow na poslednišej, dokelž běše domianalna zemja zwjetša wot dawkow wuswobodžena. Wjetšemu džělej wulkokublerjow poradzi so. tež přikupjenym kubłam dać charakter (raz) domianalneje zemje, hačrunjež so hižo w XVI. lěstotku komora prócowaše tomu zadžěwać.

Na rustikalnej zemi zhubi so rozdźěl mjez zasydlenymi po slowjanskim a po němskim prawje abo mjez zakupjenymi a njezakupjenymi dospołnje.

Wyšnosć prócowaše so, ze zasydlenjom mnohich khěžkarjow, kotřiž běcku z dobom džělaćerjo (Tagelöhner), džělaćeřski lud rozmnožić a džělaćeřsku winowatosć burrow powjetšić. Dań a dawki běchu pódlanske wěcy; najhlowniše su w tutym času roboty. Hdžež njeběchu burja hnydom wot zasydlenja winowaci, na robotu khodzić a roboty wukonjeć, tam bu kóždá přiležnosć wužitá. zo by wyšnosć mohla sebi je wuměnić a wunuzować (ausbedingen). Wosebje wójnске zapusćenje a knježska pomoc k no-

wemu zarjadowanju statokow běše wtiana příčina k zawjedenju a k powyšnenju robotow.

W Hornjej Łužicy mějachu so po rozsudženju boho a z lěta 1492 wšitke dawki w čěskich pjenjezah plaćić druhdy na dobo wo hišće jónu tak wjele powyšene. Při měnjenju wobsedzerja plačachu so dawki, tak mjenowane *laudemium*, kotrež při předaću druhdy docpěchu hač do 10% kupneje plaćizny. Jenož tu a tam čitamy, zo so burja wot robotow wukupichu. wostawajcy hewak poddanjo. Tajcy burja rěkachu potom swobodni burja (*Freibauern*).

Rjemjeslnistwo čerpješe wulku škodu z dolhimi wójnami. Jeho zarjadowanje běše tak pokročile, zo měješe samo kóždy mjeńše město swój porjadk (*Zunft*). Wšudžom bu zakon přewjedzeny, zo ma so kóždy nućić, do porjadka zastupić. Jenož w porjaddu je w tutej dobre rjemjeslniske džělo móžne. Měšćanske rjemjeslo bu dospołnje monopolisowane. Po husitskich wójnach počinachu wšak stawy milowe prawo městow přimać. Wot dawna hižo běchu města nućene, tež w mili ke knježskemu młynkowstwu přistupić; nětko pak počinachu knjejstwa tež piwo na předań warić a swojich rjemjeslnikow měć, kotřiž činjachu w podobje stołařstwa měšćanskim porjaddkam wulku konkurencu. — We Łužicy bu rjemjeslniski monopol po lěće 1547 zawjedzeny. Porjadk wobsahowaše pak jenož jene rjemjeslo (jednory porjadk) pak wjacy rjemjesłow (zestajany abo zchromadny porjadk). Na čole porjadka stojachu porjadkowi mistrjo (2—4) abo starši porjadka, w staršim času postajeni wot městow a druhich wyšnosćow; pozdžišo buchu woleni jenož wot porjadka, dyrbjachu pak přisahu wotpołożić do rukow města. Tući mistrjo abo starši zastupowachu porjadk, khowachu porjaddowu pokladnicu, wjedžechu pjenježne naležnosće, rjadowachu zličbowanja, wukonjachu sudnistwo (jurisdikeiju) nad sobustawami porjadka we wšěch porjaddowych a rjemeslownych wěcach, mějachu dohlad nad počéiwym žiwjenju sobustawow a wukonjachu žiwnosćeřske policajstwo. Woni předsydachu tež porjaddownym zchromadžiznam. Tute běchu najwyšša instanca w rjemjeslniskich wěcach, wotněwachu so 4 króć wob lěto, wolachu porjaddowych mistrów a tworjachu porjaddowe prawo a porjad. Z wěstej ličbu porjadki njeběchu wobmjezowane. Štóz dopjelni wuměnenja, bu přijaty. Přijimanske wuměnenja běchu: měšćanske prawo, čestny narod, wotrjadowe znajeřstwo (wuwuknjenje, towařnistwo, mištrski kus), a přistupny pjenjez ze swačinu. —

W Łužicomaj běše wjetšina porjaddkow Serbam zawrjena. — Porjadk staraše so za swoje sobustawy. Wón wotstronješe wšitku njesprawnu konkurencu. Nichtó njemědžeše měć dvě rjemjesle abo dwoje klamy. Druhdy nakupi porjadk svojim sobustawam tež surowiny (*Rohstoffe*). Porjadk staraše so tež za porjaddowu česć, za wokhudnjenych mistrów, za wudowy a syroty. Wudowam dowoli samostatne wjedženje mužoweho rjemjesla z towařsom (*Geselle*).

Džělaćeřstwo w porjaddu běše wukublowane a wuwučene, přežiwi a předžěla we nim čas wuwučowanja a towařšowanja (wučobnistwa a towařšnistwa). Wučobniske a towařšniske wuměnenje běše jara wšelakoreho wobsaha pola jednolitych rjemjesłow. Džeńske džělo traješe dolho, 14—17 hodžin, zaplaćenja běchu twjerdze postajene přez porjaddowe zarjadnistwo. W tutej dobre zorganizowa (*zřjadowa*) so tež džělaćeřstwo přečiwo mistram w bratrowstwach, kotrymž starši předstojachu. Dokelž hižo wulki džěl džělaćeřow docyla mistrówstwo njedocpěwa, prócuje so z mocu wo polěpšenje swojeho stejnišća. Tohodla dóndže w XV. a XVI. lětstotku husto k njeměram a stawkam (zastajenju džěla). Tajke njeměry wobkholej (*wikowarřtwu*) tutoho wobčasa malo wužitka a wuspěcha přinošachu. — Nimo toho činjachu lužiskemu wobkholej čezku konkurencu wuike susodne wobkhodne centry (*srjedžišća*) w Němskej, wosebje Lipsk, kotrehož wuznam ze stajnymi privilegijemi rosćeše. W XV. lětstotku storhny Lipsk skoro cyly wobkhod z Łužicami na so a z prócowanjom Lipsčanskeho překupstwa bu tež wobnowjeny privilegij stareje lužiskeje abo wysokeje krajneje drohi (*Hohe Landstraße*) w lětach 1577, 1580 a 1589.

§ 23. Lenske (wiecežne) zarjadowanje.

Neumann, *Das Provinzialrecht der Niederlausitz*, 1856 — Grosse, *Entwicklung der Verfassung der Niederlausitz*, N. Laus. Mag. LV. str. 232. — Kapras, *Právní dějiny II.* § 48.

W Hornjej Łužicy mějachu lena (*lenske* abo *wiecežne kubla*) přecy hišće wážny wuznam, wosebje hdyž buchu po lěće 1547 swobodne kubla městow a měšćanow husto za křłostanje do lenskich kubłow přeměnjene. Hakle po XVI. lětstotku počachu so tu a tam *lenske (wiecežne) kubla* ryčěrjam a městam do allodow přeměnjec. Tak buchu n. př. w lěće 1558 wšitke kuba města a měšćanow w Zhorjelcu do allodow přeměnjeno. Ale tež po tym knježeše hišće leno (*wiecežne prawo*).

Bohot hišće přeco lena wudžěleše, tež hdyž so wo wudžělenje k zhromadnej rucy jednaše. Jenož wobsedzerjo wulkich panstwow abo knježstwow (freie Herrschaften) buchu tež w XVI. lětstotku wot krala samoho investowane. W narańšim džělu (Zhorjelc—Lubań) wudžěleše skónčnje tež tamniši hejtman jako zastupnik bohota porjadnje lena (wićežstwa), wurjadnje so to tež w Budyšskim džěle stawaše. Łužiske lena překhadžachu porjadnje jenož na descendentow (potomnikow) a běchu njeředajomne. W lěće 1544 dowoli kral Ferdinand, zo smě tón, štóz z wustupjenjom na konju (Vorrith) dospołnu khmanosć wopokaže a synow nima, swobodnje swoje leno předać. Herbske prawo za podlanske linije dóstachu najprjedy někotre swójby z tym, zo bu leno (wićežstwo) ze zhromadnej ruku tež tutym wudžělene. W lěće 1571 žadaše sebi cyle ryčerstwo tuto prawo a dósta jo tež lěta 1575 za wšěch přiwuznych po mječu (po mužskej liniji) hač do sydmeho stawa.

Dokelž bu w druhej polojcy XVI. lětstotka wjele lenow wukupjenych, bu w lěće 1612 přez kommissiju zapis cyleho lenskeho zamoženstwa zhotowjeny. W započatku XVII. lětstotka sčini so pospyt, dalšemu woteběranju ryčerskich kubłow zadžěwać. Toho dla bu Rudolf II. w lěće 1612 prošeny, zo by postajił, zo smě ryčerski wobsedzeř swój statok jenož „štyřiškittnemu“ zemjanej předać, a nječini-li to, připadnje polojca zaplaćenych pjeněz fiskej (knježerstwowej pokladnicy). Tuta próstwa bu drje w lěće 1619 wobnowjena, ale bjez wuspěcha. Z někotrymi přeměnjenjemi bu tuto postajenje (t. m. Lehnaktum) hakle w lěće 1654 wobkrućene.

Prawowanja abo zwady wo lena (wićežstwa) njeslušachu wjacj bohutowemu sudej, ale před dwórske, ze zemjanstwa wutworjene sudnistwo, kotrehož předsyda bě w nawječornym džěle wosebity dwórski sudnik, w narańšim džěle tamniši hejtman.

Podobne poměry, kaž w Hornjej, běchu tež w Delnjej Łužicy. Po instrukciji bohotow z XVI. lětstotka a po privilegiju z lěta 1507 bohotojo tam wšitke lena (wićežstwa) wudžělachu. Kónc lětstotka nasta wo tom prawowanje a zwada, ale w lěće 1575 bu rozsudžene, zo mjeńše lena bohota sam wudžěla; při wjetšich ma so najprjedy wo přihłosowanje krala prosyć. Herbske prawo bu hižo z privilegijom lěta 1507 na mužskich agnatow (přibuznych zur gesamten Hand) rozšěrjene; wotmyslene dalše rozšěrjenje z privilegijom lěta 1526 njedósta plaćiwosće, dokelž Ferdinand tutón privileg njeřipřipózna. Město toho

pak wuda wón w lěće 1538 nowy privileg, z kotrymž postaji, zo móže bohota lena tež ze zhromadnej ruku wudžěleć, ale jenož tak daleko hač njejsu ze smjerću wuprózdnjene. Takle wuprózdnjene lena mējachu so mjenujcy kralej dostać. Vasallam bu tež prawo date, lena předać, ale jenož tym, kotřiž do wótneho kraja słušachu, nic pak cuzbnikam. Tutón wukaz wobtwjerdzi Maximilian w lěće 1570. Zwady, lena nastupace, słušachu před dwórske sudnistwo, kotremuž w XV. lětstotku dwórski sudnik předsydowaše, pozdžišo pak bohota.

Małe lenske (wićežne) zwjazki namakamy w tutej dobje tež na někotrych knježstwach a wokoło znamjenitych hrodow, jako w Hornjej Łužicy pola Kamjenca, w Delnjej Łužicy pola Žarowa, Noweje Cale a Trjebulow. Tam mējachu manoyo (wićazoyo) swoje sudnistwa.

Skónčnje dyrbiny tež naspomnić lennych (wićežnych) burow, (Lehnbauer); wjetšina z nich pak njerozeznašaše so wot poddanow. Jenož ei, kotřiž běchu leno (wićežne kubło) wot bohota dóstali, zdžeržachu sebi wosebite wuznamne postajenje.

§ 24. Bohot.

Knothe, Oberlaus. Rechtsgeschichte, 300. — Lip-pert, W., Nebenlandvögte der Niederlausitz im XV. Jahrh., N. Laus. Mag. 1910. — Große, Entwickl. d. Verfassung u. d. öffentlichen Rechts d. Niederlausitz, N. Laus. M. LV. — Kapras, Právní dějiny II., § 54.

Na čole Łužicow stejachu tež na dalše bohotojo jako zastupnicy českeho krala. Bohotstwo w Hornjej Łužicy bu territorialnje přez to powjetšene, zo bu z nim w lětach 1412—24 definitivnje Žitawske bohotojo zjednoćene. W lětach 1425—44 bě tuto bohotojo zapisane. Lěta 1467 pomjenowa so přečiwo Jurjej bohota přez bamžowskeho legata a katolsku stranu, hewak wobkhadžowachu čěscy kralojo z bohotojstwow swobodnje, dawajo jo za pjenjezy (na př. 1517), hačrunjež so stawowje přečiwo tomu wobarachu. Po lěće 1490 bu slubjene, zo budže z bohotoj čěski knjez. Tuto postajenje pak so přeco njewobkedžowaše. Pospyt z lěta 1603, zo by domjace zemjanstwo móce namjetowanja za bohota dóstało, so nje poradzi. Kraj pomjenowaneho bohota přijimowaše a dóstawaše wot njeho revers, zo jón při wšěch prawach zakhowa. Při smjerći krala wobsadžeše kraj Budyšski hród sam. Móce bohotoj zwosta powšitkownje njeřipřeměnena, dohlad přez

stawy (starších a sejm) bu krućiši. Přez zawjedženje krajneho hejtmanstwa w 16. lětstotku bu jeho financna móc wužo wobmjezowana. Bohot postaješe tež wobegu hejtmanow (Hauptleute) a hornjołužiskeho dwórského sudnika. Bohotowej zastupnikaj běštaj dwaj podbohota abo hejtmanaj, w 16. lětstotku k rozdželej wot financneho zeinškeho hejtmána mjenowanej zastojnskej hejtmanaj (Amthauptleute). Jedyn bě za Zhorjelc, Lubań a Žitawu, druhi za zbytny kraj. Při jeju pomjenowanju bě bohota na wubranje z tukrajnych (domjacych) ludźi zwjazany (ertny slub 1490, pisomny 1501, přijate do reversa bohota 1504) a to z radu (po radže) stawow (revers 1504, Ferdinandowe wobkrućenje 1561). Tutón hejtman běše předsyda w Zhorjelskim sudnistwje, nic pak w Budyšinje, přetož tam běše za tuto wukonjowanje (Funktion) wosebity dwórski sudnik. Budyški hejtman zastupowaše njeprítomneho bohota a mjenowaše so potom krajny zarjadnik. W tutym padže wudželeše tež w bohotowym mjenje lena w Bndyšskim, Lubijskim, Kamjenskim a Žitawskim wokrjesu. Zhorjelski hejtman bě stajnje předsyda Zhorjelskeho sejma, lena wudželeše w bohotowym mjenje jenož za Zhorjelski a Lubańcki wokrjes.

W Delnjej Łužicy mějachu najprjedy knježa z Polenska (1422—48) bohottstwo zapisane a potom přeńdže w lěće 1448 na braniborskeho markhrabju, kotryž so „oberster Vogt und Verweser des Landes zu Lusitz“ pisaše. Tutón wobkrući nic jenož prawa stawow, ale připózna tež přislušnosť Łužicy k čěskzj krónje. Tež za njeho pisaše so dwórski sudnik „zu den gezeyten meines gnädigen Herren des Königs von Böhmen hofrichter in dem Lande zu Lusitz (1451)“. Přez wučinjenje w Gubinje w lěće 1462 bu bohottstwo swobodne a bu wottud přez čěskich kralow pak z domjacymi zemjanami pak z čěskimi knjezami, wot časa Władislawa II. pak jenož z čěskimi knjezami wobsadźowane. Přeciwo Jurzej bu w lěće 1467 bohota wot stawow pod assistencu bamžowskeho legata woleny. Lěta 1498 da kral Rudolf II. stawam privileg, zo ma bohota być domjacy člowjek a tak namjetuja stawy (po tutym privilegiju) kralej 2-3 wosoby z knjezow abo ryćerjow. Po hornjołužiskim přiłkadže bu w lěće 1508 revers bohota zawjedžen, zo stawy při jich prawach zakhowa a krajej ničo njewocuzbni. Sydło bohota běše w Lubinje a to bu w lěće 1619 wobkrućene. Za Ferdinand I. dósta bohota přenje připokazanje (instrukciju) službnych winowatosćow, kotrež bu pozdžišo časćišo wobnowjene. Stajneho zastupnika bohota njeměješe

dyrbješe džě sam w kraju sydlić, jenož tehdy sebi jeho pomjenowa, hdyž so z kraja poda. Njejasny je wuznam podbohota (Nebenlandvogt, Verweser), kotrehož we 15. lětstotku nakhadžamy a kotryž bohota zastupuje. Delnjołužiski bohota měješe hišće swobodniše zastojnstwo, dyžli hornjołužiski. Dohladowaše nad regalemi a člami, wudželeše lena, rozsudžeše w rozkorach dla mjezow, dyrbješe katolsku wěru škitać, staraše so wo wudowy a syroty, wudželeše někotre mjeńše privilegije (na př. lékařnje), pomjenowaše do sudnistwa dweju přisydowacych doktorow. Přez zawjedženje krajneho hejtmanstwa bu jeho financna móc pomjeńšena. Běše exekutivny organ. Zhromadnje z kancelerjom tworješe wyššu wyšnosť (w. zastojnstwo, Oberamt), kotraž někotre mjeńše rozkory rozsudžowaše a we druhich wudawaše provisoriske wusudki (rozrisnjenja). Po lěće 1538 přislušachu jemu wšitke sumarne skórzby (procesy).

Za knježenje Matyjasa Korwina sta so w lětach 1474 hač 1490 pospyt, bohota wobegu Łužicow do wotwisnosť wot wyššeho šlezskeho hejtmána stajić, abo wot zarjadnika Delnjeje Šlezskeje, a tatón pospyt bu tež za Władislawa 1594—6 wobnowjeny. Tola trajaceho wuspěcha tute pospyty njemějachu.

Po wotstupjenju wobegu Łužicow Sakskej zwosta na čole wyššeho hornjołužiskeho zastojnstwa (Oberamt) krajny bohota ze zastupnikom hejtmanom wyššeho zastojnstwa (Oberamtshauptmann), w Delnjej Łužicy pak stupi na město bohota w lěće 1666 president wyššeho zastojnstwa knježerstwa (Oberamtspräsident), kotryž ze 4 radžičelemi knježerstwo wyššeho zastojnstwa (Oberamtsregierung) tworješe.

§ 25. Zbytni Łužicy zastojnicy.

Knothe, Geschichte des Oberlausit. Adels, 33. — Große, Entwickl. d. Verfassung u. d. öffentl. Rechts der Niederlausitz, N. Laus. Mag. LV., 97. — Kapras, Právní dějiny II., § 52 a 58.

Bohotojo njeběchu hižo we Łužicomaj jeničcy zastojnicy, dóstachu pomocnikow a to z džěla kralowskich z džěla stawowskich zastojnikow. Přěńši buchu wosebje za financne naležnosť, posledniši za stawowske sudnistwo a kenclu postajeni.

W Hornjej a Delnjej Łužicy wukonješe financnu službu přenjtne bohota. Wot Ferdinandoweho časa knježeše tam čěska komora, jenož čla běchu w lětach 1558—72 w za-

řjadowanju šlezyskeje komory, potow pak tež tuta k českej komorje přeučže. Hdyž so w léće 1547 w Hornjej Łužicy dokhody množachu, bu w léće 1548 abo 1549 wosebity pjenježny zastojnik postajeny, tak mjenowany hejtman Hornjeje Łužicy abo z krótka krajny hejtman, kiž bě potajkim z pomocnikom-dohladowarjom (Gegenschreiber). Postaješe so swobodnje wot krala. W léće 1603 pak bu stawam dowolene, šěsć kandidatow z knjezow abo z ryčerjow na tuto městno namjetować. Po postajenju z léta 1561 dyrbješe so hejtman wo wšo starać, štož so na komoru počahowaše. Hromadžeše plaćenja a dawki, piwowe dawki dokhody z městow, dohladowaše nad lenskimi herbstwami a wobsadžeše wuprózdnjene lena. Kóžde léto wotměwaše zličbowanje a stoješe pod českej komoru. Po hornjołužiskim naložku bu w léće 1564 tež w Delnjeje Łužicy krajny hejtman za dohladowarja postajeny; jeho nastupace wěcy za kotřež dyrbješe so starać, běchu po postajenjach z léta 1564 a 1581 tesame, kaž w Hornjej Łužicy. Ale hižo po privilegiju z léta 1570 dyrbješe tutou hejtman domjacy zemjan byc, kotryž ma w kraju kubla. Tež tutón stoješe pod českej komoru.

Pomocnik hejtmana w prawotach abo zwadach, kralowske prawa nastupacych, bě komorny prokurator, kajkehož w Hornjej Łužicy w druhej połojcy 16. lětstotka, w Delnjeje Łužicy wot léta 1595 nakhadžamy. Před tym řjadowaše tam wšo česki komorny prokurator.

Jako stawski zastojnik bu w Hornjej Łužicy z časam pomjenowany zastupnik bohota a krajneho hejtmana za sudnistwo. Tutón dwórski sudnik, druhdy tež krajny mjenowany, bu z domjaceho zemjanstwa brany a přez bohota pomjenowany. Kónc 16. lětstotka bu tuto zastojnstwo trajace (postajenje l. 1582). Zastojnstwo kenclerja bu přez bohota wobsadžane a tworješe w tutym času překhodne zastojnstwo mjez wosobinskim zastojnstwom bohota a stawskim zastojnstwom. Tuto zastojnstwo měješe měsčan.

W Delnjeje Łužicy wustupuje krajny sudnik (Landrichter) wot léta 1538. Pomjenuje so přez krala z třoch kandidatow, kotrychž bě sejm namjetował. Brany bu z přislušnikow knjejskeho abo ryčerskeho stawa. Započatk 16. lětstotka nakhadžamy tež krajneho kenclerja jako trajaceho zastojnika.

§ 26. Sejm.

Knothe, Oberlaus. Rechtsgeschichte 269, 357; Geschichte des oberlaus. Adels 38, 61. — Große, Entwickl

d. Verfassung u. d. öffentl. Rechts d. Niederlausitz, N. Laus. Mag. LV. — Neumann, Geschichte der Landstände des Markgraft. Niederlaus. (1843) str. 171. — Clausnitzer, Versammlungen d. niederlaus. Stände während der Habsburger Herrschaft, Niederlaus. Mittel. 1898. — Toman, O společném sněmování zemi koruny České od Ferdinanda I. až do Marie Terezie, Právník IX. — Rezek, Generalní sněmy české za Ferdinanda I. do r. 1547, Prog. r. Karlin, 1880. — Knothe, Der Anteil der Oberlausitz an den Anfängen des dreißigjährigen Krieges, N. Laus. Mag. LVI. — Kapras, Právní dějiny II., § 55 a 56.

W Hornjej Łužicy wobstoješe zhromědny sejm (Stadt- und Landtag) z dweju stawow a kurijow: ze zemjanstwa a městow. Ze zemjanstwa skhadžowaše so: ryčerstwo Budyšskeho a Lubijskeho wokřesa wosobincey, z Kamjenskeho wotpóslancy, ze Zhorjelskeho, Žitawskeho a Lubańskeho tamniši krajni starši a wubjerkownicy. Kzemjanstwu buchų póđla knjezow a ryčerjow tež prelatojo (Budyšin, Swj. Marjina Hwězda, Sw. Marijiny Doł) ličeni. W městowskej kuriji běchu zastupnicy šěsćich městow. Po léće 1519 prócowaše so zemjanstwo wo zawjedženje třoch abo štyrjoch kurijow na sejm, ale to so jemu njeporadži. Centralny sejm so tři króc wotměwaše (po Oculi, Bartromje a Hilžbjeće, tak mjenowane samowólne sejmy (willkürliche Landtage) a hewak, kaž bě trjeba (wurjadne sejmy, außerordentliche Landtage). Prawidłowne sejmy powoľowaše bohota sam, wurjadne jenož z dowolnosću krala. Prawo sejma běše přijimanje wjeřcha a bohota, zakonjedawanje (Landesverfassung), přizwolenje dawkow, wójska a podobne. Jenož wažnim wobzamknjenjam dawaše kral sankciju, zbytnje bohota jednorje wozjewješe.

Póđla zhromadneho sejma wukonjowachu so po potřebnosći tak mjenowane městowske dny (Stadttag), hdžež so šěsměsta pod předsydstwom Bndyšina zhromadžowachu. Tuto zhromadźizny wotměwachu so najčasćišo w Lúbiju a na nich wuradžowaše so po třoch džělbach (Gruppen): I. Budyšin, Kamjenc, Lubij, II. Zhorjele, Lubań, III. Žitawa. Zemjanstwo wotměwaše swoje wosebite zhromadźizny (Landtage) po Budyskim z Zhorjelskim wokřesu. Z nich bu Zhorjelski, kiž so kóžde léto wotměwaše, porjadnje wot Zhorjelskeho hejtmana połowany. Na nim buchų rosprawy wo Budyskich sejmach dawane a wólachu so starši a wubjerkownicy. Wustaw (institutija) krajnych staršich zwosta tež w tutym wobčasú. Woleni buchų 3—6 z cyłeho lužiskeho kraja, w 16. lětstotku pak jenož po

dwěmaj z wobeju dželow Łužicy, tež su pozrjadowanju z lěta 1539 jenož štyrjo. Buchu wot zemjanstwa na jene lěto woleni a přez bohota wobkrućeni. Tworjachu bohotowu radu, připrawjachu namjety za sejm a mějachu tež prawu w padžo nuzneje potrjebje na poradu woleny wubjerk stawow powolać. Tutón wubjerk (Ausschuss) bu přez sejm kóždolětnje woleny a to wužši z 10 a šěrši z 18—20 sobustawami.

Delnjołužiski sejm měješe štyri kurije: prelatow, knjezow (wobsedzerjo knjezstwow), ryčerjow (wobsedzerjo njeposřednych ryčeřskich lenow) a města (Lukow, Gubin, Lubin a Kalawa). Knježi staw bě tak rozsudzacy, zo sejmy same w 15. lětstotku knježe dny rěkachu (Herrentage). Městowski staw njebě tak jara wažny. W 16. lětstotku so kurija prelatow z tym wotstroni, zo bu klóštr Dobrylugh (1543) a Gubin (1563) sekularisowany. Zbytny prelat klóštra Noweje Cale přizamkny so ke knježemu stawej. Wot tutoho časa měješe sejm tři kurije a tři hłosy. Sejm powołowaše bohota wot časa Ferdinanda I. jenož na zakładze rozkaza krala, kotryž k sejmej kommissarow sćeše. We staršim času wotměwaše so sejm často w Khoćebuzu a Gubnje, pozdžišo we Łukowje, skónčnje porjadnje w Lubnje. Předsyda bě bohota. Delnjołužiscy stawowje wobzamkowachu w časach njeporjadka na sejmach tež mjezynarodne wujednanja (ze Saksami 1425, z Bramborami 1441) a landfridy abo krajny měr (1480). Přijimachu wjeřcha a bohota, dowolachu dawki a wójsko, mějachu zakonjodawafsku mócu. Hajachu cyłosć kraja (1494 Grodk). Starachu so tež wo to, zo so njebychu jednotliwe knjezstwa zapowěli z ležownosću dawki plaćić. Tajke prawowanja mějachu ze saksakimi wójwodami (Grabín, Zły Komorow), z braniborskimi markhrabjami (Khoćebuz, Sosny-Zossen, Bezkow, Storkow) a wo klóštr Dobrylug. Z toho zakhowachu jenož Dobrylug, Bezkow a Storkow. Wšo zbytnje bu za Delnju Łužicu zhubjene. Jenož wažnišim webzamknjenjam dawaše kral sankciju (wobkrućenje), wšo zbytnje wozjewješe bohota. W 16. lětstotku počachu tež w Delnjej Łužicy po wašnju Hornjeje krajnych staršich po jednotliwych wokrjesach wolić.

Nimo toho wobdželeše so lužiski sejm na českich generalnych sejmach, hdžež měješe kóždy kraj swój hłos. Na požadanje krala sćeše lužiski sejm delegaciju, kiž pak njebě přecy jenak sylna. Tak bě w lěće 1541 z Hornjeje Łužicy 6 wosobow, z Delnjeje 2, w lěće 1556 z kóždeje Łužicy 7 wosobow. Tuta delegacija dóstawaše instrukciju a poňu mócu, zo by mohła winowatosću na so

brać. Na generalnych sejmach jednaše so najbóle wo dowolenju pomocy přećiwo Turkam, ale tež wo nabožen-
skich prašenjach, krajnym měrje, mjezynarodnych zrěčenjach a. t. d. Přećiwo kralej Jurjej Podžěbradskemu wotměwašej Łužicy někotre razy sejmy ze Šlezskej, kotrychž zaměr bě organizacija spjećenja. (1458, 1459, 1467, 1469).

Z nowa zarjadowany bu česki generalny sejm w konfederaciji 31. julija 1619, hdžež zhromadna wustawa krućiši podložk dósta, tola jenož na krótki čas, přetož Bělohórska bitwa nowu wustawu zaso zniči. W generalnych sejmach staj dwaj hłosaj Hornjeje a Delnjeje Łužicy zwěšenaj. Runje tak je tež zwěšćene wobdželenje wobeju Łužicow na zhromadnym zjezdu defensorow, kotryž dyr-
bješe so junu za lěto w Prazy wotměwać.

Ferdinand I. spyta tež zhromadny parlament wutworić za wšě swoje kraje (česku krónu, wuhersku a alpske kraje). Tute prócowanja pak mějachu jenož tón wuspěch, zo so jenož junu a to w lěće 1541—42 wšě kraje w Prazy zeńdžechu a na tutej zhromadźiznje wobdžělchu so tež Łužičenjo. Pozdžišo, na započatku 17. lětstotka, sapřimnychu tu mysličku tež stawy same, zo bychu lěpje swoje naboženstwo a swoje prawa škitać móhli. Na zakładze českeje konfederacije wot 31. julija 1619 so tež wobzamkny konfederacija z ruskimi stawami (15. augusta 1919) a z wuherskimi (15. januara 1620), hdžež dyrbjachu so zhromadne zjezdy stawow wšěch krajow wotměwać. Tola tež tu zniči dobyće Ferdinanda II. wšitke wotmyslenja.

§ 27. Najwyšše sudnistwa.

Knothe, Oberlaus. Rechtsgeschichte, 318. — Grosse, Entwickl. d. Verfassung u. d. öffentl. Rechts d. Niederlausitz, N. Laus. Mag. LV. 41. — Kapras, Právní dějiny, II., § 60.

W Hornjej Łužicy přeměni so stare bohotske sudnistwo do krajneho sudnistwa (Landgericht) jako wyšše sudnistwo za burow a dwórske sudnistwo (Hofgericht) za zemjanstwo a lenske statoki. Najwyšše stawowske sudnistwo bu iudicium ordinarium, Gericht von Land und Städten. Předsyda bě bohota abo Budyski hejtman. Přisydža běchu zastupnicy městow a ryčeřstwa, wot bohota abo hejtmana pomjenowani. Mjez nimi běchu tež krajni starši. Sudnistwo posedžowaše tři króć wob lěto we zwjazku ze sejmami. K jeho kompetency słušachu zwady mjez stawami, ryčerjow z městami, městow z městom a skóřžby přećiwo

wšëm sudnistwam w kraju. Dalšeho powołanja (appellacyje njebě. Powučjenja bjerješe z Magdeburka. W 16. lětstotku stawaše so powołanje hdys a hdys do Prahi, wot lěta 1548 pak so porjadne powołanje do Prahi zawjedze.

W Delnjeje Łužicy běše najwyšše stawowske sudnistwo krajny abo dwórski sud (Landgericht, Hofgericht), tež „Gericht der Herren Stände“ mjenowany, wobstojacy ze zastupnikow wšěch štyrjoch stawow, we staršim času pod krajnym abo dwórskim sudnikom, pozdžišo pod bohodom. Tuto sudnistwo bu přez Władislawa I. 1507 wobkručene. Powołanje njewobstoješe, powučenje bjerješe sudnistwo z Magdeburka (Džěwina). Njeporjady w nim wjedźechu k reorganizaciji w lěće 1538 a z toho wuwi so krajny sud. Wobstoješe z krajneho sudnika, ze 6 stawowskich zastupnikow (2 wolachu knježa a prelatojo, 2 ryčerjo, 2 města) a z dweju doktorow, wot krala pomjenowaneju. Posedženja wotměwaše junu we Łukowje (póndzelu po Misericordias) a junu w Gubinjce (póndzelu po swj. Měrcinje). K sudnistwu słušachu wšitke civilne zwady njewotwisneho zemjanstwa a štož druhdže rozsudzić njebě móžno. Kriminalne prawoty zemjanstwa a lenskich wěcow zwostachu bohotej. Wot krajneho sudnistwa džěše powołanje k bohotej, kotryž za njo powołansku kommissiju pod svojim předsydstwom postaješe. Tuta wobstoješe z 8 wosobow, z kotrychž šěsć stawy wolachu a dvě bohod pomjenowaše. Tuta powołanska komisija móžeše sebi wot někajkeje fakulty resposum (gutachtliche Entscheidung über streitige Fragen) žadać. Po jeje rozsudze džěše próstwa na krala.

§ 28. Wuznam centralnych čěskich zastojnstwow za Łužicu.

Kapras. Právní dějiny II. § 49, 50, 52, 53, 57, 59.

Kaž w předkhadžacym tak tworještej Łužicy tež w tutym času džěl statneho cyłka, kiž so woznamjenješe ze słowomaj „čěska króna“ (Cron von Behem, corona regni Bohemiae.) Tutón statny cyłk we swojej statoprawnej powazy ma wosebity wuznam abo raz, přetož jeho sobue stawy maju swoju wustawu. Jeho zjednočacy srědk j-wosoba krala, generalne sejmy a někotre zhromadne ore gany. Nimo toho dobychu sebi čěski sejm a někotre čěsk-zastojnstwa wšelake prawa tež w pódlanskich krajach. Hewak wšak mějachu tute pódlanske kraje swoje wustawy a stawowske zarjadowanja, kaž smy to tež při lužiskej wustawje w předkhadnych nastawkach widželi.

Na čole tutoho stata stoji kral a w jeho titulu je tež Łužica mjenowana (Bohemiae rex, marchio Moraviae, Lucemburgensis ac Silesiae dux, ac Lusatiae marchio). Kral je wot stawow khětro wotwisny. Trón dóstawaše přez wólbu, abo připóznawaše-li so tež wobmjezowane herbske prawo, bu tola přez stawy přijimany. A hake přez tuto dojednanje ze stawami nabywa kral svojeho polneho prawa. Při wukonjenju wjetšiny svojich prawow je kral přez stawy zwjazany a wobmjezowany, a stawowje žadaju sebi wot njeho zamołwjenje wo knježenju. To wujasnja nam tež tamne stajne wojowanje mjez stawami a kralom wo móc w čěskim staće. Na wobzamknjenju wotrěčenja krala ze stawami wobdželowachu so tež lužiske stawy z hołdowanjom. W XV. lětstotku so we Łužicomaj hišće hołdowaše, pozdžišo pak jenož w Prahy při krónowanju. Při tutej přiležnosći potwjerdzowachu so Łužicomaj tež jeju privilegije. Při wosebitych připadach pak so tež hišće pezdžišo we Łužicy hołdowaše, tak za Bjedricha Falskeho we Zhorjeleu a Žemru.

Ze staršich centralnych kralowskich organow měješe wuznam za Łužicu najwyšši mincemištr (mincownik), jako zhromadny organ za pjenjezobijeřstwo. Po lěće 1548 stupi mincownik do wotwisnosće wot čěskeje komory. Tutu Ferdinand I. w lěće 1527 jako najwyšše a zhromadne pjenjezniske zastojnstwo za čěsku krónu znowa zarjadowa. Pod njej stojachu lužiscej hejtmanjo jako podstajeny organ (staw). Jenož lužiske čla běchu na krótki čas (1557—72) k šlezskej komorje přidželene.

Wulku wažnosć tež za Łužicu dósta znajeřska rada nad appellacijemi, w lěće 1548 wot Ferdinanda jako najwyšše sudnistwo postajena. Z jeje nastaćom bu zakazane, powučenje a powołanje z wonka kraja w Lipsku abo Magdeburku brać, a cyłe powučenje a powołanje wot městowskich sudnistwow a wšěch druhich sudnistwow, kiž njemějachu privilegija powołanja, bu k tutej komorje prikazane. We Łužicomaj běchu městowske sudnistwa nuzowane, powołanje k Pražskej powołanskej komorje we kóždym padže w polnej měrje připuścić. W Hornjej Łužicy dyrbyeše pak tež najwyšše sudnistwo (Gericht von Land und Städten, judicium ordinarium), dokelž privilegija njepowołanja (inappellaciju) njeměješe, powołanje připuścić. W Delnjeje Łužicy šo wot tamnišeho krajneho sudnistwa po postajenju z lěta 1538 powołanje njepřipuščěše, za to pak tam kral supplikaciju zawjedze.

Skóněnje dyrbi so hišće spomnić na centralne zastojnstwa Ferdinanda I, z kotrymiž chcyše zhromadny organ za wšě swoje kraje wutworić.

Tute organy wobstojachu tež hišće za jeho nastupnikow. Wustawnje však njemějachu w českej krónje mocy a wuznama, faktisey pak mějachu khětro wulki wliw, a přimachu tohodla tež hač do Łužicow. Su to: tajna rada (geheimer Rat) wosebje za zwonkowe naležnosće, dwórska komora (Hofkammer) za financy, dwórska wójska rada (Hofkriegsrat) za wojeřstwo, a krajna kencla (Reichshofkanzlei) za expediciju.

Z českich stawowskich organow měješe za Łužicy wosebje česka kralowska rada wuznam, kotraž z najwyššich krajnych zastojnikow a sudnikow wobstoješe. Tutón wuznam pokhadžeše z toho, zo bě tuta rada wuradžowanska zhromadźizna krala w jeho njewobmjezowanym skutkowanju (Wirkungskreis); tohodla buchu w njej tež někotre lužiske přašenja, jako předložki za sejm, wujednawane.

Dale dyrbi so tu spomnić na česku kencliju, z najwyššim českim kanclerjom na čole, z kotrejež kralowske listy do Łužicow wukhadžachu. Kancler rukowaše ze swojim podpismom na majestatnych listach, zo bu lisčina prawje formalnje a wustawnje wudata. Łužiske lisčiny so zhromadnje ze šlezskimi w němskim wotdźělenju českeje kenclije wudawachu. jenož za Jurja z Podžěbrada bu tute wotdźělenje zběhnjene. W 16. lětstotku měješe tuta němska expedicija na čole němskeho město-kenclerja (Vizekanzler). Tež we Winje běše při expositurje dwórskeje českeje kenclije wot časa Ferdinanda I. wosebite šlezsko-lužiske wotdźělonje. Na započatku 17. lětstotka poradži so šlezskim stawam, sebi na krótki čas (1611—16) připrawjenje wosebiteje šlezsko-lužiskeje kenclije we Wrótsławju wumocować. Tola w léće 1616 bu prjedawše stare wobstojenje zaso wobnowjene, jenož zo měješe lužisko-slezske wotdźělenje trochu swobodniše stojnišćo.

Skóněnje přimaše do Łužicow tež česki sejm sam, tak daloko, kaž rozsudžowanje wo wosobje noweho krala na so storže a tak daloko kaž cylistwosć (integritas) českeje króny stražowaše.

§ 29. Wokrjesy.

Knothe, Oberlaus. Rechtsgeschichte 365. — Grosse Entwickl. d. Verfassung u. d. öffentl. Rechts d. Niederlausitz, N. Laus. Mag. LV. 5. — Kapras, Právní dějiny II, § 61.

Tež w Hornjej Łužicy wostachu měšćanske wokrjesy tamnišich šěsćich městow. Po nich płačachu so dawki a organisowaše so wobora (1421). Pódlu toho organisowaštaj so wot husitskich wójnów, hačrunjež w někotrych nastupanjach hižo prjedy wobstoještaj, dwaj wjetšej wokrjesaj (Aemter) znowa: Budyšski a Zhorjelski. Budyšski wobstoješe z městskich wokrjesow Budyšskeho, Lubijskeho, Kamjenskeho; Zhorjelski ze Zhorjelskeho, Łubańskeho a Žitawskeho. We woběmaj běštaj hejtmanaj jako zastojnikaj, krajnemu bohotej podstajenaj, z dobom pak běštaj to sudniskaj zarjadnikaj a za organizaciju ryčeřstwa postajenaj wokrjesaj. W 16. lětstotku bu tež dawki po tutymaj dwěmaj dźělomaj dźěleny a zemjanscy starši buchu po nich woleni. Pódlu toho pak zwosta tež potom hišće we wobmjezowanej měrje wuznam městowskich wokrjesow za sudnistwo, dawki a wojeřstwo. Tež tamniše štyri stawowske knježstwa tworjachu w někotrych nastupanjach wosebite zarjadniske wokrjesy.

W Delnjej Łužicy zwosta w 16. lětstotku při starším rozdźělenju, Kraj wobstoješe z knježstwow (11—14) a městowskich wokrjesow (Weichbild), do kotrychž buchu jenož města a njeposředne ryčeřske kubla ličene. W 16. lětstotku wutwori so za dawki a wojeřstwo pjeć wokrjesow (Lukowski, Gubinski, Lubinski, Kalawski, Hródkowski) W tutej wokrjesach wotměwachu so tež wokrjesne sejmy a wolachu so krajni starši. Wosrjedž Delnjeje Łužicy měješe Khočebuzske knježstwo, jako leno extra curtem Braniborskej přislušace, swoju wosebita organizaciju, přetož njeličeše so k Delnjej Łužicy. Na čole knježstwa stoješe bohota (do 1492) a pozdžišo hejtman; pódlu njeho běše hižo w 15. lětstotku dwórski sudnik. Tuto knježstwo měješe tež swój wosebity sejm.

§ 30. Města.

Jecht, Die Pflichten eines mittelalterlichen Bürgermeisters, Deutsche Geschichtsblätter X. — Knothe, Gesch des oberlaus. Adels 60. — Jentsch, Der Bürgeraufstand zu Guben und das Ortsstatut v. J. 1604, Niederlaus Mitt. VIII.; Der Übergang des Gubener Erbgerichtes an die Stadtgemeinde, t. VII. — Jatzwauk, Die Bevölkerungs- und Vermögensverhältnisse der Stadt Bautzen zu Anfang des XV. Jahrh., 1912. — Kapras, Právní dějiny II, § 62.

Ličba kralowskich městow, katrychž běše w Hornjej Łužicy šěsć, so njezmjeni. W Delnjej Łužicy pak so tnta ličba na štyri zniži.

Městowske zarjadowanje je we wšěch městach charakterisowane přez oligarchiju někotrych městowskich patricijskich rodow, kotrež na zakładze „swobodneje wólby“, t. j. wupjelnowanja rady přez wotstupowacu radu, rozsuzdowanje w měsće na so storhnychu. Hdžež so hač do toho časa krajoknježski bohohišće zhubil njebě, sta so to nětko (na př. Gubin 1523–29). Na čole města stoji wšudžom měšćanosta z radu a z přisydnikami. Radu wobkrućeše krajny bohohišće. Docyła so wotrjady a rjemjeslnicy wšudžom přećiwo knježenju patricijow wobarach, tola njedocpěchu ženje awulkeho wuspěcha.

W léce 1547 bu městowske samozarjadowanje w Hornjej Łužicy jara wobmjezowana. Zwjazk šesćich městow dyrbješe swoje privilegije wotedać a bu z pjenježnymi křłostanjami, z konfiskaciju zamoženja a z wobmjezowanjom samozarjadowanja pokřłostany. We wšěch městach buchu kralowscy ryohhtarjo, kiž so přez česku komoru pomjenowachu, postajeni, rada bu wobnowjana přez wosebitych komisarow bjez sobuskutkowanja města. Zwołanje rady běše jenož z přihłosowanjom noweho ryohhtarja možno. Z dobom bu tež sudniska městowska prawomóć za wokrjes města, kiž na přikrótšenje zemjanstwa so měrješe, zničena. W Delnjej Łužicy, hdžež so stawowje na tehdyšim spječowanju (opposition) wobdžělichu, so ničo njeprēmjeni. Ale tež w Hornjej Łužicy dóstachu města w léce 1559 zaso „swobodnu wólbu“ rady wróćo a 1561 buchu města wot winowatosće wuswobodžene, před kommissiju zličbowanje wotpołožić, kotraž bywaše wot bohohišće pomjenowana.

Organisacija poddanych městow so njeprēmjeni. Łužiske kralowske města mějachu nahladne leńske wobseźeństwo, ke kotrehož dobytkej wot krala dowolnosć dóstachu. W léce 1547 bu tute wobseźeństwo horjołužiskich městow powšitkownje konfiskowane. W léce 1549 buchu cyrkwinske a špitalne kubła wróćene a pozdžišo 1558–61 za narunanje tež hišće druhe; w druhej položcy 16. lětstotka kupowachu sebi města zaso nowe kubła.

Tež druhe pjenježniske (financne) prawa hornjołužiske města tehdom w léce 1547 zhubichu, dóstachu pak je pozdžišo z wjetšeho džěla zaso wróćo. Wyše toho zawjedžechu so tehdy nowe dawki, tak mjenowane „posudniske“.

§ 31. Knježstwa a wsy.

Moeschler, Gutsherrlich-bäuerliche Verhältnisse in der Oberlausitz, 1905. — Knothe, Die Stellung der Guts-

untertanen in der Oberlausitz, N. Laus. Mag. LXI. — Döhler, Geschichte der Rittergüter und Dörfer Lomnitz u. Bohra, 1909; Geschichte des Dorfes Leuba, 1907. — Jocksch-Poppe, Die patrimoniale Verfassung u. Verwaltung der Standesherrschaft Forst u. Pforten, Niederlaus. Mitt. IX. — Müller, Zur sächsischen Rechtsgeschichte (Dorfgerichte), N. sächs. A. X. — Kapras, Právní dějiny fl, § 63.

We wšěch českich krajach přěndže knježićerjowe prawom naprećo poddanam z wjetšeho džěla na knježstwa. Z tym so wuwie, hižo w předhusitskich časach započate, skónči a tak so wutwori dospołna dominialna móć.

W Hornjej Łužicy bu cyłe wuwie we wšitkich wokrjesach (z wuwzaćom Kamjenskeho) hakle 1562 skónčene, hdyž zemjanske kubla wyšše sudnistwo dóstachu. Tu přěndže cyła nižša organisacija na knježstwa. Tuto ma sudnistwo, administraciju, policiju a wobmjezowane wukonjowanie. Knježstwo sahaše do dispozicije poddana, štož jeho kublo a tež jeho wosobu nastupaše. Po prawom najnižšu jednosć zarjadowanja (Verwaltungsseinheit) tworjachu knježstwa, hdžež jenož w jednotliwych prašenjach tež wsy ze swojej organisaciju něšto plaćachu. Wukonjenje zarjadowanja a sudnistwa přenošowachu knježstwa na svojich knježich wobseźenstwach (Herrschaft = wjacj knježich dworow hromadže, Dominium) na svojego zastojnika (Amtmann), w Delnjej Łužicy hofmištr mjenowaneho. Tutón zastojnik jězdžeše na wšitke prawidlowne po knježstwach so wotměwace sudy abo zhromadźizny (Dreidinge) a wobnowješe tu gmejnske zarjadowanje, rozsuzdowaše při tutej přiležnosći zwady a woběžowanja, dohladowaše nad zarjadowanjom, syrotami, před nim buchu tež njeprawotne naležnosće wujednowane a pola njeho wjedžechu so porjadnje pokazowarje (Rogister) ležomnosćow, syrotow a cyrkwinski kublow.

Štož wjesnu organisaciju nastupa, zhinychu poslednje zbytki rozdžělow wsow ze starym přenjetnym słowjanskim prawom a ze słowjanskej organisaciju a wsow z němskim prawom a z němskej organisaciju a wšudžom so jenajka organisacija wutwori. Formalny zbytk stareje organisacije běše w tutym času jenož hišće w Hornjej Łužicy widžeć, hdžež w serbskich džělach na čole wsy leńscy sudnicy (Lehnrichter), nastupnicy starych županow, stojachu. Hewak stoji wšudžom na čole wsy wjesny sudnik, nětkole ryohhtar mjenowany (wjesny sudnik, Richter, iudex). Tući

rychtarjo su pak leńscy a herbscy, pak přez knježstwo na někotre léta postajeni. Tuto zarjadowanje we Łužicomaj najčasćišo nańdžemy. Pódlá sudnika namakamy hišće někotrych přisydnikow abo staršich (Schöffen, Eldern), wot wyšnosće na čes žiwjenja postajenych.

Njeběše-li hižom před husitskimi wójnami wjesneje autonomije w prawym zmyslu słowa, nańdžemy ju nětkle hišće wjele mjenje, hdyž wuznam a wliw knježstwa wšudžom stupaje. Tež něhdy dospołna hospodařska autonomija po něčim zahiny a bu wobmjezowana. Při tym pak běchu dosć wažne rozdžěle w postajenju (Stellung) jednotlivych wsow, přetož něhdžekuli knježstwo za dobry pjenj a wukup autonomiju wsy powjetši. Wjesny sudnik pak zhubi wšudžom dospołnje swoju zastojnsku powahu a bu jenož zastojnik knježstwa, kotrehož nadawk bě, w mjenje a k lepšemu wyšnosće policiju wjesć, sprawu a časćišo tež sudnistwo, so wo wobsedžeřske prawa knježstwa starać, jeje rozkazy wukonjeć, nad syrotkami a wudowami stražować. Před nim a dwěmaj přisahancomaj rjadowaše so wjesny testament abo poslednja wola.

Cyła wjesna gmejna (Gemein) zhromadźowaše so na gmejnskich zhromadźiznach pak na požadanje abo z přizwolnjom knjeza abo jeho zastojnika, sudnik ju powołoawaše. Tu pak sudnik, wubjerk a zhromadźizna za cyłu gmejnu wobzamkuje, a štož tuči wobzamknu, cyłu gmejnu wjaza. Na zhromadźiznje přijimachu so nowi wobydlerjo do gmejny a hišće w 16. lětstotku wobzamkowachu so hospodařske zarjadowanja (Rüge). Zwjetša pak hospodařske zarjadowanja w formje policajnych wustawkow knježstwo same wudawaše.

Pódlá tutych wurjadnych zhromadźiznow wotměwachu so powšitkownje jónu wob léto tež pak za jednu pak za wjacy wsow dohromady porjadne zhromadźizny gmejny, na kotrež zastojnik knježstwa přikhadžeše. Tu so sudnistwo a gmejnska zhromadźizna zjednoćeštej. We Łužicomaj so přenjotnje wotbywachu tajke zhromadźizny a sudy tři króc za léto (Dreiding), pozdžišo z najmjeńša jónu za léto (Jahrding).

§ 32. Nižše sudnistwa.

Knothe, Rechtsgeschichte Oberlaus. d. 1.; Geschichte des oberlaus. Adels, 33. — Arras, Sœliger, Jecht, Acheldemach, Bekenntnisse von Strassenplackern aus oberlaus. Geschichtsquellen, 1909. — Köhler, Die Dorfgerichte

N. Laus. Mag. XX. — Neumann, Das alte landding oder Landgericht in der Niederlausitz. t. XXXVIII. — Kapras, Právní dějiny II. § 64.

Zakładny sudniski princip zwosta tónsamy jako w předkhódnym času, kóždy staw měješe swoje wosebite sudnistwo. Sudnistwo zemjanstwa běštej wobej najwyššej sudnistwje (§ 27) a powołaňske sudnistwo, za města běše wot léta 1549 Pražska powołaňska rada (§ 28). Z druhich sudnistwow zapřimowaše w někotrych leno nastupacych prašenjach Pražske dwórske sudnistwo, a Pražske komorue sudnistwo wukonjowaše powołaňje a přehladowanje (revisiju) wusudkow, tak daleko kaž so w formje powołaňja na krala podawaše. Zwady wo česć słušachu we woběmaj Łužicomaj, njejednachu-li so strony na druhim sudnistwje, před krala sameho abo před ryčeřski sud (Ritterrecht), wobstojacy z dwanaćoch za připad wot bohota pomjenowanych zemjanskich wosobow, kotrychž předsyda bě wot bohota postajeny maršal.

Duchowne sudnistwa běchu w přenim času tesame, kaž před husitskej wójnu. Přejimawe přemjenjenja nastachu z přikhadom protestantstwa.

W Delnej Łužicy wukonješe iurisdikciju nad protestantami stawowske konsistorium wot léta 1545. W Hornjej Łužicy sudžeše, tež nad protestantami, w mandželskich wěcach Budyšski tachant. K załoženju konsistorija tam ani w času českeho zběžka njezdónđe, hdyž tam konsistorij přislušace skutkowanje dofenserojo wukonjowachu. Katolikojo w Hornjej a Delnej Łužicy stojachu wot léta 1560 pod Budyškim tačbantom jako generalnym vikarom, kotremuž bu hromadže z kapitlom iurisdikcija za cyłu česki džěl Mišnjanskeje dijececy přenjesena. Z nim w Delnej Łužicy Nowocalski abt konkurrowaše.

Tute sudnistwa posudžowachu mandželske rozkory (zwady), katolske sudnistwa pódlá toho tež khłostanske skóřžby (Strafprozesse) duchownych, mjez tym zo protestantske jenož přestupjenja duchownych přečiwo disciplinje posudžowachu. Městowske sudnistwa zdžeržachu swoju staru wopravnjenosć (kompetencu). W Hornjej Łužicy sudžachu někotre města (Lubaň, Žitawa) hač do léta 1547 tež nad zemjanstwom. Tež cyłk sudniskeje organizacije so njezmjeni. Po léće 1547 wustupuje na městowskich sudnistwach kralowski rychtař. Powołaňje wot městowskich sudnistwow bu w tym samsnym času w Pražy scentralisowane. We wjesnych sudnistwach zhubi so rozdžěl mjez słowjanskimi a němškimi. W Delnej Łužicy sebi

knježstwa všudžom za sebje knježstwowne (herrschaftlich, patrimonial) sudnistwo založichu,

W Hornjej Łužicy bě napřečo tomu we wjetšinje wokrjesow wyšše sudnistwo nad poddanami doľho w rukach městow (Lubań, Žitawa) abo krajnych sudnistwow (Zhorjele, Budyšin). Tute je hakle 1562 definitivnje na knježstwa zhubichu. Na wsach su wjesne sudnistwa nižše sudnistwa, wyšše wyšnosćinske. Na wsach sudžeše rychtar z wjesnymi starcami wšelake mjeńše zwady. Wyšnosćinske sudy wotměwachu so za mjeńše knježstwa w sydle wyšnosće za cyle knježstwo; na wjetšich knježstwach wotměwachu so wjacjacy sudow a to tak, zo běchu za wjetše wsy wosebite sudy, za mjeńše přecy jedyn za wjacjacy wsow hromadze. Tute wobmjezowane sudy (lanteyding, dreiteyding) wotměwachu so w přítomnosći knježstwa abo jeho zastojnika, wjesneho sudnika, přisydow a cyleje gmejny přenjetnje tři króć, pozdžišo zwjetša jenož jónu za léto (jahrteyding). Sudžene buchu na nich wšitke wažne, civilne a křostanske skóřžby (překory). Organizacija manskich sudnistwow so w bytosći njezmjeni. Łužiske fejmy zahinychu w husitskej wójnje a jich kompetenca přeňdže na porjadne městowske sudnistwa. Za to spytachu w létech 1428—90 westfalske fejmy do Łužicy zawjesé, štož pak so nje poradzi. Hornjołužiske města wobarachu so přećiwu nim wot wšeho započatka (1446) a na požadanje Zhorjelca wuskutkowa kral Władisław 1491 privileg Bjedricha III., „zo wobydlerjo českeje króny po svojich starych privilegijach njesmědža so k westfalskim fejmam powolać“.

§ 33. Wojerstwo.

Toman, Husitské válečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy, 1898. — Knothe, Oberlaus. Rechtsgeschichte 280. — Jocksch-Poppe, Die Kriegsverfassung der Markgraf. Niederlausitz, Mitt. IX. — Kapras, Právní dějiny II., § 65.

Čas husitskich wójnow woznamjenja dospolně přeměňenje w dotalnym wašnju wójnistwa. Reforma sama bu přewjedžena přez Jana Žižku z Trocnowa a z českich wójskow rozšěrješe so tež druhdže. Žižka přetwori swoje wójsko do kruteho, organizacy džěleneho cyľka, kotryž je jeničkej woli rozkazowarja podćisnjeny. Rozsudžaca, kaž we wobaranju, tak tež při nadpadže bě pěšina, kiž so wo wozy zepjeraše a kiž bu skutkownje z třělenjom podpjerowana. Wóz z třělbami a z pěškami wobsadženy, tworí

zakładnu taktisku jenosć. Jězdnicy wukonjowachu jenož pomocnu službu. Hižo před Žižku započachu so wokoło léta 1400 třělbne brónje sylnišo naložec, runje tak, kaž bě naložowanje wozow z najmjeńša k wobaranju znate. Žižka pak wuži jich jako přeni runjewon we swojej takticy a w planje wojowanja, postajiwši třěľbu na wozach.

W započatku 16. lětstotka wuwi so zaso druhe wašnje wojowanja. Wozy běchu póďla z dobom z krajnej hotowosću njetřěbne a tohodla zawjedže so všudžom soldnarstwo. Princip powołanja pomocy zwosta wšak kralej, haj nadeňdzemy tež w Delnjej Łužicy (1507) nowe wobtwjerdženje prawa, zo so za mjezy njetřjeba na wójnu čahnyć. Z druhimi słowami, powšitkowna wojeřska winowatosć bu jenož na defensivu wobmjezowana. Tuta defensiva počahowaše so na wšě kraje českeje króny. Dospownje wobmjezowana bu tuta defensiva hakle 1615, hdžež so za jednotliwe kraje kontingent postaji. Łužica je w nim z 1200 jězdnyimi a 2000 pěškami mjenowana.

Zakład powołanja a stajenja wójska kralej, wosebje za turkowske wójny, běše wobsedženstwo, zakład defensivy běchu zapiski wobsedžerjow kubłow, z kotrychž bu kwota (30, 10, 5 muži) powołana.

W Hornjej Łužicy bu defensiva wosebje přećiwu Husitam a kralej Jurjej organizowana. Tehdy wudžěľachu sebi w léće 1421 a znowa 1468 za nju wěsty porjad. Organizacija džěše po wokrjesach šesćich městow a na tym so tež w 16. lětstotku wjele nje přeměňi. Tež w Delnjej Łužicy wobstoješe organizacija z časa husitskich wójnow. Ale hakle w 16. lětstotku buchu woprawdžite wokrjesy wutworjene (Łukow, Gubin, Lubin, Kalawa, Hródk). Kónce 16. lětstotka buchu we woběmaj Łužicomaj tež přehladowanja hotowosće zawjedžene.

Lenške wójsko so z wjetša wuplaći a najimaše za sebje soldnarjow. Z króćka lužiske wójsko bu, kaž tehdom všudžom w srjedžnej Europje, wójsko soldnarjow.

§ 34. Financy.

Köhler, Geschichte der Oberlausitz (1865) 170. — Knothe, Oberlaus. Rechtsgeschichte, d. 1. — Grosse, Entwickel. d. Verfassung u. d. öffentl. Rechts d. Niederlausitz, N. Laus. Mag. LV. 118, 161. — Scheuner, Zwei Bücher aus der Görlitzer Münze, Z. f. Numismatik XIX.; Die Münzen der Stadt Görlitz, t. XVIII. — Bahrfeldt, Das

Münzwesen der Stadt Luckau, Wiener Numis. Z. XVI. — Kapras, Právní dějiny II. § 67.

Kužoly zemjcknjěžskich dokhodow zwostachu powšitkownje tesame. Kralowske kubla w Hornjej Łužicy so přez konfiskaciju w léce 1547 bohaće rozmnožichu, tola nie na dolho, přetož buchu zaso pak městam wróco předate pak ryčeřským swójbam. W hornjolužiskich městach tworješe nowy kužol dokhodow w léce 1547 zawjedženje „sudneho“ (= Fassgeld). Kaž w předkhódnym času, tak myslachu sebi tež w tutym knježerjo, zo maja prawo, we připadže potreby tež na duchownske zamoženje z ruku sahnýc, kaž to Ferdinand I. w léce 1542 z plaćenjemi Gubinskeho klóštra činješe. Tež pjenježne khłostanja běchu drnhdy dobry dokhod. Po léce 1547 zaplaćichu hornjolužiske města 100 000 šesnakov khłostanja.

Ferdinand I. wutwori nowy regal přez zawjedženje sólného regala. We Łužicomaj přiswoji sebi přećiwo pólskej a němskej seli jeničcy plaćace prawo na móřsku sól a jeje zhotowjenje, založi w Gubince za nju srjedzišćo za wobej Łužicy a donući mjelčo stawy k připóznaću swójeho sólného regala.

Stara cłowna organizacija rozpadny docyła. Nowu za Łužicu hakle zaso Ferdinand I. ze zřadowanjemi 1556, 1558 a 1564 wutwori. Tehdom bu lužicka cłowna organizacija we zwisku z cłownej šlezskej organizaciju přewjedžena. Cło plaćeše so z přiwožowanja pyšnych předmjedow (Luxusgegenstände), a z wuwožowanja domjacych produktow. W léce 1572 bu Łužica wot šlezskeho cła wotdžělena a k čěskemu přidžělena, při kotrymž tež zwosta.

Štož pjenježastwo w Hornjej Łužicy nastupa, wužiwachu so tam čěske a Mišnjanske gróše. Ličachu tam na pólske hriwny po 48 gróšach. Poměr Mišnjanskich a čěskich gróšow bě tež tam tón, zo čěski gróš 2 Mišnjanskej gróšaj plaćeše. Drobne pjenjezy bješe Zhorjelc a to pjenježki a halerje (= 1/2 pjenježka). W léce 1516 sta so pospyt, tež gróše bić. Zhorjelc zhubi swóje pjenjezobijeřske (mincowske) prawo w léce 1547. Zhorjelske pjenjezy běchu hubjene. W započatku 16. lětstotka bjerjachu w Čechach 16 pjenježkow za gróš, w Šlezskej so tute pjenježki Opawskim, Těšinskim a Račiborskim halerjam runachu. Pozdžišo ličachu w Hornjej Łužicy na tolerje a šesnaki (Gulden, čě. zlatý), a tež na šlezske gróše.

W Delnjej Łužicy běchu pjenjezobijeřske poměry podobne, jako w Hornjej Łužicy. Naložowachu tam čěske a Mišnjanske gróše, pozdžišo tolerje a šesnaki, pódlá toho

tež šlezske gróše a małoplaćiwe bramborske pjenjezy. Drobne pjenjezy bijachu města, w 15. lětstotku wosebje Łukow a Khoćebuz. 18 Łukowskich halerjow džěše na Pražski, 60 Khoćebuzskich na Mišnjanski gróš. Tolerjowa hódnota bu po wobzamknjenju sejma (1615) tak zřadowana, zo so toleř 90 krejcarjam runaše.

Ważne přemjenjenje sta so w dawkowstwje. Hačrunjež běchu tola dawki hišće za čas knježenja Jagelowcow něšto wurjadne, a hačrunjež so za Ferdinanda I. dawk tež na dalše teoretiscey za wosebitu pomoc mjeješe, so tola woprawdže lětnje dawki zběrachu.

W Hornjej Łužicy bu w staršim času cyłkowa summa přizwolenych dawkow postajena a z tuteje přewza zemjanstwo 1/4, wot léta 1464 1/3 cyłka a šěsćiměsta 3/4 resp. 2/3. Tuta kwota bu w léce 1529 tak zřadowana, zo města a ryčeřstwo po položcy plaćachu. Džiwajo na to, zo bu w tutym času dawk ze zamoženja zawjedženy (1537 wotwaženje [taxacija] 3 milijony hriwnow), bu přez Ferdinanda rozsudžene (1544), zo maja zemjanstwo a města po swójim wotwaženju přinošować. Tuto postajenje bu přez zawjedženje dawkow po wuhenjach přemjenjene (1567). K nowemu dojednanju dóndže hakle léta 1581, po kotrymž zemjanstwo 8/15 a města 7/15 dawkow přewzachu. Pódlá tutech dawkow buchu tež dawki z předaća, wosebje tři-cyty pjenježk, a sudowe (Fassgeld) plaćene.

W Delnjej Łužicy bu za Ferdinanda I. dawk z wobsedženstwa zawjedženy, při čimž města 1/4 cyłeho dawka přinošowachu. Wot léta 1579 plaćeše so město dawka z wobsedženstwa dawk po wuhenjach. Pódlá nich zwosta tež stajny piwny dawk (sudowe dawki).

§ 35. Cyrkwinske zarjadowanje.

Peshek, Kurze Uebersicht über die Geschichte des Domstifts und des Domkapitels St. Petri zu Bautzen, N. Laus. Mag. XXIV. — Neumann, Geschichte der geistlichen Administratur des Bistums Meissen in d. Oberlausitz, t. XXXVI. — Starke, Die Einkünfte der Bischöfe von Meissen, M. G. Meissen VIII. — Müller, J. G., Oberlausitzische Reformationsgeschichte, 1801. — Sehlings, Die evangelischen Kirchenordnungen des 16. Jahrh., III, 327 bis 385. — Stöbe, Die erste Zittauer evangel. Kirchenordnung vom Jahre 1564, Mitt. d. Gesellsch. f. Zittauer G. VIII. — Grosse, Entwicklung der Verfassung und des öffentl. Rechtes d. Niederlausitz, N. Laus. Mag. LV. —

Jentsch, Die Gubener Kirchenordnung, Niederlaus. Mitteil. X. — Kapras, Právní dějiny II. § 68.

Bytostne přemjenjenja nastachu w cyrkwinskej organizaciji. Mišnjanski biskop doby sebi w léce 1402 exemciju, nic jenož z mocy Magdeburgskeho arcybiskopa, ale tež z mocy Pražskeho arcybiskopa jako legata nata. Hdyž pak w léce 1421 tež privileg dósta, zo so jeho dijececanojo před žadyn cyrkwinski stoł z wonka kraja wołać njesmědža, bu česki wliw na zarjadowanje tutoho biskopstwa wotstronjeny. Sakscy wjeřchojo přimachu wšak tež do českých dželow Mišnjanskeje dijececy, dobywši sebi namjetowace prawo na hódnosć Budyšskich propstow (1476). Za čas reformacije přikhileše so delnjołužiski official k protestantstwu, a jeho agenda bu (1538) na Budyšskeho tachanta přenjesena, kotremuž ju Ferdinand 1660 wobkrući. W samsnym léce bu Budyški tachant wot Mišnjanskeho biskopa za generalneho vikara wobeju Łužicow pomjenowany, hdyž bě léto před tym (1559) tež Budyški propst k luteranam přestupił. Dokelž so Mišnjanski biskop sam k protestantstwu khileše (přestupi 1581), wza jemu (1576) bamžowski nuncius we dotal k reformaciji njewotpadnjenych džělach Mišnjanskeje dijececy jurisdikciju docyla a přenjese ju ze wšěmi privilegijemi na tachanta a Budyški kapitel. Přez to bu tntón exemptny a z dobom tež za česke města Friedland, Słanknow a Hajnspach a za wobeju Łužicy wopravnjeny, t r. kompetentny. Nowocalski abt, kotryž w Delnjej Łužicy katolski zwosta, pak jurisdikciju Budyšskeho tachanta nad zbytkami katolikow w Delnjej Łužicy njepřipóznawaše a zepjerajo se na delnjołužiske stawy, wukonješe nad nimi tu jurisdikciju sam. Z lužiskich klóštrow zwostachu po luterskej dobje jenož njenahladne rozpadanki.

Organizacija protestantow so we woběmaj Łužicomaj wšelako wutwori. W Hornjej Łužicy měješe principielnje (po zasadže) Budyški tachant luterske duchownstwo pod swojej prawomocu. Na naraňšim kóncu wokoło Zhorjelca a na juhu wokoło Žitawy nawjedowachu soluterscy duchowni jednorje sami na wosebitych zchromadžiznach, p časami so wotměwacych. W mandželskich zwadach pak zwjetša tež tam Budyški kapitel rozsudžeše. Bohotowy pospyt w léce 1610, zo by so dohlad nad protestantskimi duchownymi stawowskim inspektoram do rukow dał, so njeporadži. W českim zběžku (1619) wuzwoliohu so defensorojo (15 zemjanow a 19 měšćanow), kotřiž mějachu wo rjadowanju konsistorija wuradžować. Defensorojo pak konsistorium njezałožichu, ale wukonjachu jeho skutkowanje sami.

W Delnjej Łužicy přewjedžechu w léce 1545 stawowje lutersku organizaciju, hdyž bě krótko před tym tamniši official k protestantstwu přestupił. Jemu k rucy — pozdžišo mjenowaše so wónsuperintendent — bu stawowske konsistorium založene, do kotrehož stawowje dweju knjezow, dweju ryčerjow a dweju měšćanow wolachu. Podarmo so budyški tachant přećiwo njemu wo kompetencu nad protestantami tež w Delnjej Łužicy prócowaše. Přez kralowske rozsudženje (rozrisnjenje) z léta 1596 bu kompetenca tutoho konsistorija tež w mandželskich wěcach přećiwo wšěm napřečnosćam budyšskeho tachanta připóznata a přez Matyasa II (1611) znova wobkrućena. Pódlá tutoho krajneho konsistorija wobsteješe jich hišće cyly rjad za jednotliwe knježstwa, wosebje za Baršć a Brody (Forst, Pförten), Žarow a Trjebule), kaž tež za Dobrylůg.

§ 36. Poměr českeje króny za čas sakskeho knježenja

Grosse, Entwicklung der Verfassung und des öffentlichen Rechts der Niederlausitz seit 1635, N. Laus. Mag LV. Handbillet K. Ferdinands II. vom 23. Aug. 1628 an Wallenstein, die Wiedereinlösung der verpfändeten Ober- und Niederlausitz betreffend, ib. XI. — Denkschrift über das besondere Rechtsverhältnis der preußischen Oberlausitz dem Staate gegenüber, ib. XXVI, — Pfeiffer, Verhältnis der Oberlausitz zur Krone Böhmen auf Grund des Traditionsrecesses v. J. 1635 und der Declaration v. J. 1845, ib. L. — Dürbeck, Kursachsen u. die Durchführung des Prager Friedens 1635, 1908. — Wiesand, Beiträge zu gründlicher Beurteilung der besonderen staatsrechtlichen Verhältnisse der kgl. sächs. Oberlausitz I. 1832. — Deumer, Der rechtliche Anspruch Böhmen-Österreich auf das kgl. sächs. Margft. Oberlausitz 1884. — Max, Herzog von Sachsen, Die staatsrechtliche Stellung des kgl. sächs. Margft. Oberlausitz 1892.

W léce 1620 zapisa Ferdinand II. Hornju a Delnju Łužicu sakskeju kurwjeřchej Janej Jurkej a wotstupi ju jemu 1623 jako zastawne wobsedženstwo. Chcyše ju mjenujey při najbližšej přiležnosći zaso wuplaćić. Ale přez pražski měr a reces 30. meje 1635 wotstupi jemu wobeju Łužicy jako herbske mužske leno českeje króny ze krajo-knježskimi prawami. Českeju kralej zwostawa wuměny (vorbehalten, ausbedungen) markhrabski titul, lužiski wopon a wróćny napad. Tutón napad potom nastawa hdyž wumrje mužske potomstwo kurwjeřcha Jana Jurja

naslédowacy wójwodojo saksko-altenburgscy a w třecím rjedže (dritte Reihe) mandželscy potomnicy tehdy hišće žiwych džowkow Jana Jurja. Posledni rjad móže wšak česki kral wuzamknýc přez wuplaćenje 72 tunow zlota. Saksko-ernestinska linija bu docyła wuzamknjena. Při tom kurwjerch njeje winowaty za Łužicu česke sejmy wopytować ani dawkow plaćić. Česki kral pak ma prawo na pomoc z Łužicy k zakitej českeje króny přećiwo Turkam. Cyła sudniska appellacija dže jenož hač ke kurwjerchej. Českemu kralj słuša zakitanje katolskeje cyrkwy we Łužicomaj. Skónčnje je přistájene we zrěčenju, zo přez tutón wotstup njejstaj Łužicy wot českeje króny wotdželenaj, ale zo zwostanjetaj tež na dalše hišće stawaj (džělej) českeje króny. Tutym wučinjenjam česki sejm w léce 1636 z wobzamknjenjom přihłosowaše!

Přeměnenje w tutech tak zarjadowanych statoprawnych poměrach stachu so hakle za čas winskeho kongresa. Tu wotstupi po wučinjenju wot 18. meje 1815 Sakska cyła Delnju a naraňši džěl Hornjeje Łužicy Pruskej a poměry tutech wotstupjenych džělow buchu w XVIII. wustawku winskich aktow wot 9. junija 1815 rjadowane. Česki kral wzda so tu lenskeje wysokosće nad pruskej Łužicu a wuměni sebi herbski napad w nastupanju tutoho kraja nastupajo ju (t. r. D. Łužicu) po wumrjeću pruskeho kralowskeho rodu. Nad sakskim džělom zwostachu dotalne prawa českeho krala zakhowane, kaž to tež Sakska připózna, přistupiwši bjez wuwzaća k winskim aktam 15. novembra 1817. Leno wšak so tež tu wot lěta 1804 wjacj njewudžělowaše.

Wěste dwělowanja nastachu po wudaću sakskeje wustawy z lěta 1831, hdžež so Sakski kral tež we Łužicy jako suwerenny wozjewi. Z tym so lenska wysokosć českeho krala zhubi, nic pak prawo napada a druge prawa, štož bu tež přez wosebite wučinjenje sakskeho krala z lužiskimi stawami 17. novembra 1834 indirektnje (posřednje) wobkručene. Přećiwo někotrym artiklam mjenowaneje sakskeje wustawy tež winske knježeřstwo w mjenje českeje króny protestowaše, druge překory nastachu tež z přičiny wobsadžowanja někotrych katolskich prebendow (cyrkwinskih městnow). Po dlějšim jednanju dóndže 9. a 21. meje 1845 k deklaraciji, přez kotruž buchu prawa českeje króny po recesu z lěta 1635 zasadnje wobkručene, tola česki kral wzda so prawa so měšeć do rjadowanja znutřkownych a zwonkownych naležnosćow Budyšskeho

kapitla a klóštrow Marijneje Hwězdy a Marijneho Doła. Tón samy prawniksi nahlad zjewi so we wotmołwje winskeho ministra Wesenberga na interpelaciju w léce 1848 w kejžorstwownym sejmje (Reichsrat) podatej, kaž tež we kročelach, kotraž je winske knježeřstwo w létomaj 1849 a 1857 činiło.

Přez zastup Sakskeje do neweho němskeho stata (kejžorstwa), bu prašenje wróneho napada džiwojo na § 78 wustawy němskeho kejžorstwa, dwělomne, přećiwo kotremuž so ze strony winskeho knježeřstwa w mjenje českeje króny ničo njeje napřećiwiło. Z tutym mjelěnjom zhubi so prawo inkorporacije Łužicy do českeje króny a wrócný napad by jenož w mjezach a po předpisach noweho němskeho kejžorstwa móžny był. Njedwělomne zwosta tehdom jenož prawo w nastupanju katolskeje cyrkwy w Łužicy a tuto bu tež přez sakske knježeřstwo připózna, kaž to z dopisa ministra Stremayra 5. decembra 1874 na sakskeho póslanca v. Bose widžimy.

Drubi džěl.

Prawne žórla w českej dobje.

§ 37. Powaha prawneho wuwica.

Meissner, Materialien e. Laus. Rechts- und Geschichtskunde 1774—85. — Weinart, Rechte u. Gewohnheiten der beiden Marg. Ober- u. Niederlausitz I.—IV., 1793—98. — Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter 6. Aufl. 1894. — Stobbe, Geschichte der deutschen Rechtsquellen I.—II. 1860—4. — Scheltz, Kritische Würdigung der Quellen über die älteste Landesgeschichte, N.-Laus. Mag. 1891. — Zíbrt, Bibliografie II. 210—1, 249—50, 6434—6574. — Kapras, Právní dějiny I. § 2 a 17.

Jako kraj wot serbskich splahow wobydleny, měještej Łužicy w spočatku serbske prawo. Tola so nam njejsu žane jeho direktne dopomnjenki zakhowaše, jenož z najstaršich lisćinow a z někotrych němskich krónikow znajemy někotre jeho zasady. Tu a tam je tež hišće móžno

z wosebitosće pozdžišeho lužiskeho wuwica stare serbske prawo wuslědźować a snadź nadeńdźemy tež w ludowych přisłowach jeho zwuki.

Z okupaciju (wobsadženjom) kraja přez Němcow zawjedze so wšudźom sakske prawo, kotrež pak bu často nowym poměrám přiměrjene. W 11. lětstotku plaćići sakske prawo za cyle wobydlerstwo bjez rozdźěla. Jenož serbski bur zakhowa sebi někotre wustajanja swjeho stareho wšědneho prawa a modifiziruje (wobmjenzuje) z tym wustajanja sakskeho prawa, kotrež však hewak tež za njeho plaća. W běhu 12. lětstotka dźěli so tuto jednotne (zhromadne) prawo po stawach. Dotalne powšitkowne prawo přeměni so jako zeńske prawo do prawa zemjanstwa a do wupjelnjaceho so prawa statnych prawow. Pódla njeho nastawa však cyły rjad wosebitych prawow za jednotliwe stawy (cyrkwinske, měšćanske, burske) a jednotliwe poměry (wiecežne, hórniske). Při tym pak maju wšitke tute prawa zaso swój korjeń w sakskim prawje.

Wobě Łužicy buštej tehdy w běhu časa stawaj wulkeho teritorija sakskeho prawa a plačachu tam žórła, tež druhde w sakskim prawje wužiwane, pódla někotrych wosebitych domjaceho pokhoda. Iako druhde, so tež we Łužicy w 16. lětstotku počina rozdźěl činić mjez powšitkownym sakskim prawom (*ius Saxonum commune*), zľehowacym so na sakske hladadło („Sachsenspiegel“) a statutarnym prawom, zepjeracym so na pozdžiše domjace žórła. Dokelž pak bu w XVI. lětstotku wosebje z wutworjenjom pražskeho appellaciskeho (powołanskeho) sudnistwa zwisk Łužicow ze zbytnym sakskim teritorijom we prawnym wuwicu přetorhnjeny, we Łužicomaj za čas českeho knježerstwa pozdžiše sakske zakonje, wosebje *Constitutiones Saxonicae*, njeplačachu.

W tutym wobčasu tež we Łužicy na město sakskeho prawa romske prawo stupać počinaše. Připrawa k tomu běchu dźěla Mikławša Wurma a druhich prawnikow, tež we Łužicomaj často wužiwaných, kotrež hižo mnoho romskich wustajenjow wobsahowachu, a studije Łužičanow na Lipsčanskej universiće, hdžež so w XVI. lětstotku hižo porjadnje romske prawo přednošowaše. W XVI. lětstotku so romske prawo w zeńskim a měšćanskim prawje a langobardske prawo w wiecežnym (lenskim) prawje přijima.

We woběmaj Łužicomaj přewjedze so recepција (prijimanje) w zeńskim prawje w XVI. lětstotku. Delnjołužiski sudniski porjad z lěta 1526 zawjedze sud, w kotrymž pódla stawowskich přisydow dwaj doktoraj prawow sydašaj, a

nowy porjad z lěta 1538 připóznawa subsidiarnosć (pomoc) romskeho prawa w někotrych mjenje waznych wěcach, patent (zjawny list) delnjołužiskeho bohota z lěta 1539 připóznawa pak romskemu prawu („beschriebene kayserliche Rechte“) hižo powšitkownu plaćiwosć jako subsidiarnemu (pomocnemu) žórłu. Wuznam romskeho prawa bu powjetšeny, hdyž bu w lěće 1548 appellacija (powołanje) k pražskej appellaciskej (powołanskej) komorje wot najwjššeho sudnistwa kaž hornjołužiskeho (Gericht von Land- und Städten), tak tež delnjołužiskeho (Gericht der Herren Stände) připušćena. Teho dla so tež w hornjołužiskim sudniskim porjedze (1612) appellacija jenož „nach gemeinem, beschriebenen, landüblichem Recht und den Landesprivilegien“ připušća. Na kombinaciji (zjednoćenju) romskeho a sakskeho prawa wotpočowachu wšě zeńske zarjadowanja a sudniske porjady za wobě Łužicy, wudate w XVI. a XVII. lětstotku, z wjetša z přidatym přispomnjenjom (wukónčnej klausulu), zo ma, nimaju-li privilegie a zeńske zarjadowanja kruteho a wěsteho wustajanja, sakske prawo a w padže njedostatka tuteho prawa romske prawo rozrisować (hornjołužiski sudniski porjad z l. 1612). Hdyž Ferdinand I. za lužiske města appellaciju (powołanje) do Prahi (w lěće 1548) zawjedze, tež postaji, zo ma so rozsudzować „nach dem beschriebenen Rechte (romske prawo) und denen daselbst in Oberlausitz gebräuchlichen Processis und Urteilen“. Tež Budyški porjad připóznawa subsidiarnosć (pomoc) romskeho prawa ze słowami: nach gemeinen weltlichen- und sächsischen Rechten“.

Z dobom stupi na město sakskeho (lenskeho, wiecežneho) prawa prawo langobardske (*libri feudorum*), kaž nas wo tym pozdžiše dźěla wo manskim (wiecežnym) prawje we Łužicy powučuja: Gersdorf (De feudis Lusatiae superioris 1709), Riech (Differentiae juris feudalis communis atque lusatici 1714), Müller (Institutiones juris feudalis Lusatiae superioris 1818).

Tola kaž druhde w teritoriju sakskeho prawa, tak so tež we Łužicomaj romske a langobardske prawo na město sakskeho prawa njezawjedze, kiba jenož k jeho wudospołnjenju tam, hdžež domjace prawo žanoho wustajanja (wukaza) njeměješe.

Pódla prawizniskich žórłow tworja waznu dopjelnjenku za spóznaće prawa wosebje staršeje doby (staršeho wobčasa) historiske (stawizniske) žórła. Za Łužicu su to wosebje króniki, kotrež su wudate we „*Scriptores rerum Lusaticarum*“ w staršej seriji (rjedže) Hoffmannoweho wudawka z l. 1719 a w nowej seriji z l. 1839—70.

§ 38. Žórla zeńskeho prawa.

Knothe, Urkundliche Grundlagen zu einer Rechtsgeschichte der Oberlausitz, N.-Laus. Mag. LIII. 245. — W. Lippert, Studien über die Wettinische Kanzlei und ihre ältesten Registern im XIII. Jahrh., N. A. f. sächs. G. XXIV. a XXV. — Jecht, Ueber die in Görlitz vorhandenen Handschriften des Sachsenspiegels und verwandter Rechtsquellen, 1906. — Homeyer, Die Genealogie der Handschriften des Sachsenspiegels, Abh. preuss. Akad. 1859. — Stobbe, Deutsche Rechtsquellen I. 355 sl., II. 152. — Kapras, Právní dějiny I. § 3, 4, 5, 6, 7.

Žórłow zeńskeho prawa je cyły rjad a jich raz je jara wšelaki.

1. Su to předewšëm privilegije stawow a kraja. —

Za Hornju a Delnju Łužicu su wosebje wažne majestaty abo kralowske listy (1319, 1329, 1370, 1411, 1420) zarjadowace statoprawne poměry. Wot spočatka knježenja Sigmunda nasto we woběmaj krajomaj wašnjje, zo wšitecy knježerjo hnydom při hołdowanju kaž Hornjej tak tež Delnej Łužicy jeju privilegije potwierdžowachu a zawěšćowachu (prěni raz 1420). Dokelž Delnja Łužica swoje privilegije zhubi, buchu tute přez Władislawa w lěće 1507 z pomjatků připóznate a nowe přidate. K nim so přizamkuja wobzamknjenja mjez stawami samymi, ke kotrymž w Hornjej Łužicy w lěće 1530 a 1534 dóńdže. Stawowje khowachu tute privilegije jako stawowske archivy pak pola swojeho stawowskeho sudnistwa pak pod škitom měšćanskeje rady hłowneho města (Zhorjelca).

2. Druhu kategoriju (rjadownju) stawowskich žórłow tworja wobzamknjenja krajnych sejmow a wobzamknjenja najwyššich stawowskich sudow.

We Łužicomaj so wosebite sejmske knihi za wobzamknjenja sejmow njezałožichu, tak zo su so protokole tamnych sejmow jenož we wobmjezowanej měrje zakhowaše. Jenož wažniše wobzamknjenja so do sudniskich knihow abo do měšćanskich knihow hłownych městow zapisowachu. Wažniše wobzamknjenja w XVI. lětstotku su čišćane. K wujednanjam krajnych sejmow maju so tež wobzamknjenja generalnych (hłownych) sejmow přidać. Dokelž bě jich přenjoťny tekst česki, sebi lužiske stawy za swoju potřebnosć jich němski přeložk wobstarachu. Pola najwyššich stawowskich sudow wjedžechu so protokole, kotrež pak njedóstachu tajkeho wuznama, kaž česke krajne deski.

3. Jara wažne žórla běchu krajne měry (landfridy).

W Hornjej Łužicy mamy přenje landfridne (krajnoměrske) wujednanki (Verträge) mjez městami. W lěće 1339 přistupichu lužiske města k zjednoćenstwu šlezskich městow na dwanaće lět, ale hižo w lěće 1346 wobzamknychu wšitke pjeć hornjołužiskich městow z českej Žitawu trajacy měrowy zwjazk přeciwo wšëm kažerjam krajneho měra. Tutón zwjazk bu w lěće 1355 wot krala Karla wobkručeny a z tajkimi privilegijemi wuhotowany, zo so we wěstej měrje samo hač na zemjanstwo počahowaše. Naslědk toho běše na jenej stronje zawjedženje femskich sudow, na druhej wobknježenje Hornjeje Łužicy přez města hač do XVI. lětstotka.

W XV. lětstotku (1454 a 1468) bu zwjazk dopjelnjeny z wobzamknjenjom wo devensivje (zakitanju). Za Matyjasa Korwina wobdžěli so Hornja Łužica w lěće 1474 a 1482 na šlezskim landfridu (krajnym měrje, krajnoměrskim wuradžowanju) a za nju bu jako přenju ze wšěch zawjedženy tamniši wyšši hejtman.

W pozdžišich časach jednaše so wo wěcach krajneho měra jenož na porjadnych sejmach.

Hišće starše su měrowe zwjazki w Delnej Łužicy. Hižo w lěće 1318 pokhwaluje a privileguje braniborski markhrabja jako wjeřeh tuteho kraja měrowy zwjazk Gubina a Žemra (Sommerfeld), ke kotremuž tež šlezskeje město Krosno a Žahań slůžeštej. Tři lěta po tym (1321) wobzamknychu delnjołužiske města Gubin, Žemř (Sommerfeld) a Łukow měrowy zwjazk z braniborskimi městami. Tute zwjazki pak njemějachu žaneho wjetšeho wuznama ani wójskeje wažnosće, dokelž delnjołužiske města móćne njeběchu. W času českeho knježenja bu měrowy zwjazk delnjołužiskich městow wobzamknjeny k wužitkej Wjacslawa IV. w lěće 1398, towařsny (zhromadny) landfrid (měrowy zwjazk) Hornjeje a Delnjeje Łužicy 1408 a landfrid (měrowy zwjazk) Delnjeje Łužicy z Magdeburgskim (Džěwinskim) arzybiskopom w l. 1422. Měrozwjazkowy raz ma tež škitowanski zwjazk Delnjeje Łužicy z bramborskim markhrabju 1441 wobzamknjeny. Delnja Łužica wobdžěli so podobnje kaž Hornja na šlezskich měrowych zwjazkach (landfridach) w lěće 1474 a 1482. Z dobom bu w tutym woběcasu w Łukowje přez zastupnikow krala Matyjasa a bramborskeho markhrabje zhromadny landfrid (měrowy zwjazk) za Delnju Łužicu a

Bramborsku wujednany. Pozdžišo jednaše so tež tudy kaž w Hornjej Łužicy wo krajnym měrje na sejmach.

4. Na tutech kategorijach (rjadownjach) stawowskich źórłow wotpočuje krajne zarjadowanje.

W Hornjej Łužicy buchu w XVI. lětstotku sejmowe wobzamknjenja wo wjacy stawčkach krajne zarjadowanja (Landesordnungen) pomjenowane, kiž mějachu zwjetša policajny wobsah. Najstarše tajke nam znate zarjadowanje je z lěta 1538. K wjetšemu napisanju prawa dóndže tam hakle lěta 1582 w „Kaiserliche Landesordnung im Markgr. Oberlausitz anno 1582“ (čišćane z dopjelnjenkami 1597, 1624, 1636). Za sudniske zarjadowanje bu w lěće 1611 zestajana „Confirmirte Amsordnung wie es im Markgr. Oberlausitz bei dem ordentlichen Gericht... gehalten werden solle. (čišćane 1612 a 1624) a k njemu buchu přidate někotre zarjadowanja privatnoprawnego raza. Tež sudnisku organizaciju (sudniske zarjadowanje) tute zarjadowanja wobsahuja, ženje pak postajenja wo wustawje.

W Delnjej Łužicy bu wobšěrne zarjadowanje krajneho suda w lěće 1526 přez Ludwika II. publikowane. (wozjewjene), kotrež pak žanu plaćiwosć njedosta. Ferdinand I. porjedži jo w l. 1538 z nowa jako „K. Ferdinands Landesordnung“, z kotrež bu najwyšše delujołužiškie sudnistwo z nowa organisowane (zarjadowane). Tuto zarjadowanje bu wot Maximiliana II. w lěće 1570 wobtwjerdžene.

5. Dalše źórła su z wiski z woprawdźitosću, zo stej žicy territorium (zemja) sakskeho prawa. Tohodla wužiwaše so we Łužicomaj wosebje sakski špihel (sakske hladadło) jako najwažniše źórlo sakskeho prawa, kaž wo tym mnohe rukopisy lužiskeho pokhoda swědča, z kotrychž je najwažniši Zhorjelski rukopis, zhotowany wot Mikławša Wurma (wozjewjeny wot Jechta „Handschriften“, 1906). Tež wot Wurma bombastisce spisana glossa (wukładowanka) k sakskemu špihelej před lětom 1386 je so w rukopisu w Zhorjeleu zakhowała.

Nimo teho wužiwachu so we Łužicomaj často tež hišće druhe pozdžiše na sakske prawo wotpočowace džěla, tak na př. Jana z Buchu „Richtsteig des Landrechtes“ a Mikławša Wurma „Blume des Sachsenspiegels“; tutón posledni hižo khětro jara romske prawo recipuje (přiběra). Skónčnje mamy tež hišće někotre njesystematiske abejcejne (alfabetiske) džěla wo prawje. (regulae juris, remissoria, abecedaria, schlüssel des Landrechts.)

W Zhorjelcu dóndže k samostatnemu předžělanju Sakskeho špihela w „Prawnej Zhorjelskej knize“ (Goerlitzer Rechtsbuch; wudał Homeyer Ssp. II. 2. 50; Scriptor. Lusat. I. a II.). Tuta nasta w přenjejoj položce XIV. lětstotka z rozšěrjenja Sakskeho špihela a z přidawka někotrych zasadow ze sakskeho „vikpildneho“ (wobměstowskeho) prawa a Zhorjelskeho měšćanskeho prawa, přiměrjujo a přibližujo so z tym sylnje wosebitym hornjołužiskim poměram, hdžež běše měšćanske prawo sylniše hač krajne prawo.

6. K dopjelnjenju tutech źórłow móže so hišće spomnić na wšelake kralowske zarjadowanja. Starše z nich maju porjadnje raz privilegijow abo počahuja so na komoru. Tu móže so tež naspomnić wo židowskim zakonodawařstwom. W Hornjej Łužicy stojachu židza pod škitom města Zhorjelca (wobtwjerdženje přez krala Jana 1329), kotrež pak dyrbjachu někotre razy wopušćić. W Delnjej Łužicy so jich privilegije wosebje na Gubin počahowachu (1309, 1319). We wjetšej měrje wužiwaše zakonjedawařske prawo Ferdinand I., kotryž so wjacy na privilegije njewobmjezowaše, přetož w najwšelajšich formach ze swojimi instrukcijemi, resolucijemi, patentami a dekretami do wšěch wotrjadow přimaše. — Zrjadowanje poměrow we Łužicy po lěće 1547 njech je z přikładom tajkeho kralowskeho spočinanja. Kralowske listy zapisowachu so do registrow, z kotrychž so w Habsburskej dobjě někotre kategorije (rjadownje) wutworichu.

§ 39. Žórła wosebitych prawow.

Knothe, Ein Görlitzer Hofgerichtsbuch, N.-Laus. Mag. LXXIV.; Gesch. d. Oberlausitz, Adels von Mitte XVI. Jahrh. — 1620, tež tam LXIII. — W. Lippert, Die deutschen Lehnbücher, 1903. — W. Lippert-Beschorner, Lehnbuch Friedrichs des Strengen Margf. v. Meissen und Landgrafen v. Thüringen, 1903. — Stobbe, Rechtsquellen I., 577. — Jentsch, Der Bürgeraufstand zu Guben u. das Ortsstatut von J. 1604, Niederl. Mitt. VIII. — Stock, Uebersicht über die ländlichen Schöppenbücher der sächsischen u. preuss. Oberlausitz, N.-Laus. Mag. LXXX. — Zibr, Bibliografie II., 961—9, 1016—18. — Kapras, Právní dějiny I., § 9, 10, 11, 12, 13. —

1. W manskim (wiecežnym, lenskim) prawje mějachu so we Łužicomaj zdžěla po swojich privilegijach (za Hornju Łužicu 1329, 1544, 1575, za Delnju Łužicu 1507,

1538, 1570) a wašnjach. Pódlá toho wužiwachu tež Sakski špihel a wšelake druhe po nim zhotowane džěla cuzeho pokhoda, wosebje w Bramborskej znaty „Richtsteig“ des Lehnrechtes“.

Najwažniši zjew z domjacych źorłow wiecežneho (lenskeho) prawa pak je lenski (wiecežski) džěl Zhorjelskeje prawneje knihi (wud. Homeyer, Ssp. II., 2.; Script. rer. Lus. II.), nastatej na kóncu XIII. abo na započatku XIV. lětstotka. Tuto prawo njeje předžělanje lenskeho (wiecežskeho) džěla Sakskeho špihela, přetož zložuje se runje tak kaž cyła kniha runje a njeposřednje na laćanskeho spisowarja „*auctor vetus de beneficiis*“.

Wažne źorło k spóznaću lenskeho (wiecežneho) zarjadowanja běše tež lenski (wiecežski) register. Podobny register da tež Bjedrič Kruty, mišnjanski markhrabja, za swoje kraje w lětach 1349—5) zhotowić, a we nim su tež delnjolužiske lena (wiecežstwa) wobsahane po dobyću Delnjeje Łužicy přez markhrabjow tam wudospolnjene. Późdišo buchu lenske (wiecežne) přisahi w Delnjeje Łužicy do wosebitych knihow (Homagienbücher) wot lěta 1527 w Lubinje wjedženych, zapisowane. W tutej dobjě (wot lěta 1520) wjedžeše so tež w Hornjeje Łužicy lenski (wiecežny) zapisk. Wšudžom wjedžeču so pola manskich (lenskich, wiecežskich) sudow we Łužicomaj, z wjetša wot XIV. lětstotka, sudniske zapisy w podobje knihow (zhorjelske 1406—23, wud. Knothe w N. Laus. Mag. LXXIV.)

W lěće 1613 džělaše w Delnjeje a w Hornjeje Łužicy lenska (wiecežna) kommissija, posłana z Prahi, kotraž katalog lenow (wiecežstwow) zhotowi. Tuta da sebi lenske (wiecežne) lisćiny předpožić a z nich zhotowi wopis po krajinach, cyły rjad zwjazkow (za Łužicu w Drježdžanskim stat. archiwje). Zdobom namjetowaše zawjedženje noweho lenskeho (wiecežneho) rjada za naspomnjene kraje, ke kotremuž pak njedóndže.

2. Wo cyrkwinskim prawje móžemy jenož telko prajić, zo we Łužicomaj tosamo prawo plaćeše, kaž druhdže w mišnjanskej diecesy. Někotre wosebitosće nastachu ze zwiska Łužicow z Českej. Tak plačachu tam někotre Pražske statuty (wustawki), wosebje wobzamknjenja slawneje Pražskeje synody z lěta 1349 (přirunaj list 1381.) Jako źorla njech su mjenowane knihi mišnjanskeho biskopstwa, registry lužiskich klóštrow a kapitlow, a skónčnje dekanatne (tachantske) a farske knihi.

3. Tež w měšćanskim prawje plaćeše z cyła sakske a to magdeburske (džěwinske) prawo. Jako domjace

měšćanske centra (srjedzišća) wustupuja Zhorjelc, Budyšin, Łukow a Gubin. — Dale bjerjěchu powučěnja za hranicami z Magdeburka (Džěwina). — To přesta hakle po lěće 1548. W Hornjeje Łužicy sta so to z woprawdžitym wuwiećom na zakladě instrukcije (rozwučowanja) českeho appellacijneho (powołanskeho) suda.

Za Delnju Łužicu zakaza Ferdinand cyle raznje w lěće 1547 powučěnje z Magdeburka (Džěwina) brać, wospjetuju tak rozkaz tamnišeho bohota z lěta 1532 městam daty.

Zhorjelc dósta wobšěrne prawne sdžělenje z lěta 1304 direktnje (runy puć) z Magdeburka (wud. Script. rer. Lus. I.) Pódlá njeho dósta jenož mało městow direktnje magdeburske (džěwinske) prawo, kaž na př. Gubin 1235. Hornjolužiske města z wuwzaćom Zhorjelca přewzachu z wjetša prawo z Budyšina, w Delnjeje Łužicy wosebje mějach so mnohe města po Łukowskim prawje. Druhdže wužiwachu často tele prawa: Magdeburger Schöffengericht, Sächsisches Weichbildrecht, Rechtsbuch nach Distinktionen.

Zwisk Zhorjelca, Łukowa a Gubina z Magdeburkom (Džěwinom) njeprěsta z přewzaćom jeho prawa, ale pokazowaše so wosebje we powučěnjach, wot tutych městow často z Magdeburka branych (za Zhorjelc wuda je Neumann w N. Laus. Mag. XXVIII., za Łukow w XXXI. zwjazku).

W XVI. lětstotku dóndže ze začišćom recipowanja (přijimanja) romskeho prawa we Łužicomaj něhdžežkuli k porjedženju měšćanskeho prawa. Tak buchu hlowne zasady Zhorjelskeho prawa zezběrane a wot Maximiliana II. 1565 potwjerdžene (Neue Willkühr, wud. Weinart IV. 13). W Gubinje buchu měšćanske statuty (wustawki) w lěće 1604 revidowane (z nowa přehladane). Z privatnym (wosebitym) prócowanjom je w lěće 1593 spisana „Gerichtsordnung der Stadt Görlitz.“

Z dodawkom a dopjelnjenku tutych źorłow su měšćanske knihi, do kotrychž so wšo zapisowaše, štož so před měšćanskim sudom abo před měšćanskej radu stawaše, a nimo toho tež druhe wažne podawki město a jeho wobydlerstwo nastupace. Zapisowane buchu tam přepisy privilegijow (swobodžinow), krajne statuty (wustawki), sudniske wobzamknjenja, powučěnja, wudžělene abo wot wyššeho suda přiwzate, ale tež měšćanske dokhody a wudawki, měšćanske ležownosće ze wšěmi na nich wotpočowacymi dolhami a rentami (bjernjemi), měšćanske a privatne (wosebite) wujednanja, přijěće měšćanow, naležnosće syrotow, testamenty (wotkazanja), tu a tam tež

jenož same rozprawy wo měščanskich a krajnych wosebje keđzby hódnych podawiznach (wulki woheń, hlód, mór, smjeré knježerja a t. d.).

W Hornjej Łužicy je najstarša měščanska kniha Zhorjelska. Tuta Zhorjelska najstarša kniha z léta 1305 je sudniska kniha (Jecht, Prog. g. Görlitz 1901), podobnje tež druha z léta 1342 (Jecht, N.-Laus. Mag. LXXIX), wot léta 1389 wjedžene „libri actorum, 1390 *liber vocationum*“ (N.-Laus. Mag. LXX., LXXVII.) a 1375 radžine zličbowanja (Cod. Lus. III.). —

Z Delnjeje Łužicy je najstarša zakhowana měščanska kniha Lubinska z léta 1382 (wud. W. Lippert 1911) a Bezowska z kónca XIV. létstotka (Neumann, w Neue Mitteil. aus dem Gebiet der hist. Forsch. 1839); wobě knizy stej z dobom sudniskeho a radžineho raza.

Z pozdžišeho wobčasa njech je mjenowana Gubinska kniha (wud. Jentsch, Niederlaus. Mitt. V.). Lisćiny na město so počahowace bywaju za wudaće w lisćinarjach (Urkundenbücher) zestajane. Tajke wudaće mamy za Kamjene a Lubij (Knothe 1883), a Gubin (Jentsch, Niederl. Mitt. II.). K pomnikam měščanskeho prawa móža so přiličeć tež dopomnjenki porjadkow (Zünfte), kajkichž je we lužiskich městach jara wjele. Spomnjene njech je tu tež na př. na statut (wustaw) sukarnjow w Rychbachu (1346).

4. Štož hórské prawo nastupa, ma so na to spomnić, zo w Hornjej a Delnjeje Łužicy hač do połojcy XV. létstotka wjele podkopkow njeběše. Pozdžišo w Hornjej Łužicy česke prawo recipowachu (přiwzachu), w Delnjeje Łužicy Freiberske prawo, kotrež bu přez markhrabinski wukaz z léta 1328 we wšěch wettinskich krajach zawjedžene a z dobom w wosebite postajenje Freiberskeje rady w nastupanju wšěch horow (podkopkow) zarjadowane. W běhu XVI. létstotka pak bu česke hórské prawo w Hornjej Łužicy wotstronjene přez freiberksko-joachimowske prawo.

5. Burske prawo běše we Łužicy dwoje, prawo starozasydleného domjaceho wobydlerstwa (serbske prawo, wendisches Recht) a kolonistow (němske prawo, jus teutonicum abo emfyteuticum). Tutón rozdžěl ma jenož hlowny wuznam za poměr burow k wyšnosćam. Přetož hewak plačeše za cyłe burske wobydlerstwo sakske prawo, a serbscy burja zdžeržachu sebi w nim jenož někotre swoje stare serbske wašnja. W XVI. létstotku wudawachu wyšnosće za swoje knježstwa instrukcije (rozkazy), z kotrymiž tež mnohe prawne poměry wuporjedžachu. K jich wudaću wužiwachu

čišćane předłohi, kajkaž běše džělo Měrcina Grossera „Kurtze und gar einfältige Anleitung zu der Landwirtschaft nach Art und Gelegenheit dieser Land- und Orth Schlesien, čišćana w Zhorjelcu w léce 1560 a znowa 1572 a 1590. Wo swojich knježstwach zawjedžechu sebi wyšnosće urbarje (urbarium, Urbarbuch), do kotrychž sebi cyłe swoje wobsedžeństwo a dawki poddanow zapisowachu. Kruchi tajkeho urbarja mamy z wobsedžeństwa Nowocalskeho klóštra z XV. létstotka (wud. Theuner, Niederlaus. Urkb. I, 1897), k tomu orbař Gubinskeho klóštra 1562 (wud. Söhnel, Niederlaus. Mitt. VIII.) a urbař kapitla swj. Jakuba w Žitawje (Sauppe w Mitt. d. Gesellschaft für Zittauer Geschichte 1908).

Tež pola wjesnych sudow wjedžechu so wšelake zapisy, z kotrychž so wjesne knihi wutworichu. Jich spočatki nadeńdzemy hižo w XV. létstotku, na př. Rynarjecy (Rengersdorf) 1444, Wuldrichecy (Olbersdorf) 1483.

§ 40. Lisćiny, formulary a lužisecy prawnicy.

Knothe, Die ältesten Siegel des Oberlausitzischen Adels, N. Laus. Mag. LXVII. — Posse, Die Siegel des Adels der Wettinerlande bis 1500, I.—IV. 1903—11. — Rockinger, Über Formelbücher vom XII.—XVI. Jahrh., 1855; Über die ars dictandi u. die Summae dictaminum in Italien, S. B. bayer. Akad. 1861. — Posse, Die Siegel der Wettiner 1324—1486, I.—II. 1888—93; Die Siegel der Wettiner bis 1324, 1880 — Knothe, Die Oberlausitzer auf den Universitäten während des Mittelalters, N. Laus. Mag. LXXI. — Stobbe, Rechtsquellen I.—II. d. I. — Zibrť, Bibliografie I. 555—64, II. 133—42, 449—465. — Kapras, Právni dějiny I. § 15 a 16.

1. Hišće w XII. létstotku wužiwachu so we Łužicomaj lisćiny jenož zředka. W tutym času předknježeše ertne jednanje a swědčenstwo. Hakle w XII. létstotku nastawaju mnohe lisćiny. Přez prawny wuznam a zwonkowne zarjadowanje rozeznawachu so lisćiny markhrabjow a hrabjow wot privatnych lisćinow.

Lisćiny mišnjanskich markhrabjow a tež braniborskich a čěskich hrabjow mějachu kruće postajenu formu (podobu) a jich hlowne znamjo je připowěsnjenu markhrabski a kralowski pječat. Pozdžišo přiidže k tomu hišće podpis kanclerja. Privatne lisćiny wuznaměnjowachu so zwjetša z rjadu swědkow, kotřiž k lisćinje na žadanje stronow swoje pječata připowěšachu.

Za historisku potřebnosť wudawachu so tute lisčiny pak cyle, pak we wučahu (*regesta*). Za Lužicy zhotowi podobne zestajenje lisčinow hižo von Reedern w léce 1724 jako *Lusatia Superior diplomatica* a w léce 1734 wuda k tomu přidawk (dopjelnjenku). — Tajke wudawki zarjaduja so w nowym času pak chronologiscey, — tak je zarjadowany *Codex hornjołužiski* (wud. Koehler a Jecht I.—IV. 1856—1912) — pak po předmjetach, tajki je *Codex delnjołužiski* (wud. Theuner a W. Lippert, I.—II. 1897—1911). — Nimo teho mamy *regesta* za Hornju Lužicu (z létow 1799—1825) a za Delnju Lužicu (Worbs 1834).

2. K zhotowjenju lisčinow so jako předložki formulary wužiwachu. Běchu to wosebje formulary (předložki) z wettinskeje a českeje kenclije (pisarňje), wosebje stawný formular z kenclije Karle IV. (*Summa cancellaria*). Pozdžiše podobne formulary su čišćane. Je jich cyla rjada z territoria sakskeho prawa, wosebje Alexandra Huga Rhetorik (čišč. přeni raz 1528 a pozdžišo časčišo). —

3. Štóz chceš so w prawach zdželać a rozwučić, khodžeš před husitskimi wójnami do Prahi, po nich z wjetša do Lipska a Wittenberka (Bělohroda). Docyla nam mnoho wuznamnych domjacych prawnikow znatych njeje. Wjetšina tehdyšich dželow, kaž tež znata prawna kniha Zhorjelska je bjez autora (bjez připisanja spisacela). — Spomnjenja hódny ze staršeje doby je jenož Miklawš Wurm, w kotrehož dželach so hižo horjekach spomnjenka sta a kotryž bě městu Zhorjelcej blizki. Z pozdžišeho časa ma so jenož mjenować kniha Bosćana Stelbagia, *Differentiae et antinomiae juris civilis et saxonici* w Budyšinje 1568.

Dodawk.

§ 41. Pozdžiša literatura lužiskich prawnych stawiznow.

Meißner, Literatur des Oberlausitzischen Rechts I.—II., 1800—2. — Enslin-Engelmann, Bibliotheca juridica, 2. wud. 1840. — Stintzing-Landsberg, Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft, I.—III., 1880—98. — Zibrť, Bibliografie, II., 629—31, 802—819, 6434—6574. — Kapras, Právní dějiny I. § 19 a 22.

Po recepciji (přijeću a zapisanju) nastupi prawniska literatura tež we Lužicomaj dwoju čer. Jeni wukładowachu rozdžele mjez domjacym a romsko-langobardskim prawom. Tajkich pojednanjow a rozprawow z wobkruženja sakskeho prawa mamy wjele a wužiwowachu so tež we Lužicomaj. Z domjacych móžemy naspomnić wjetše w Budy-

šinje léta 1568 čišćane dželo Seb. Stelbagia, *Epitomes s. Summae universae doctrinae justitiae legalis pars prima, praecipuis ac usitatis suo quolibet loco junctis differentiae et antinomiis juris civilis et saxonici* — a Riecha, *Differentiae juris feudalis communis atque lusatici* (1714).

Za praktiske wužiwanje běchu scěhowace džela postajene: Gersdorf, *De feudis Lusatiae Superioris* 1709; Budaeus, *Electa juris lusatici* 1727; Kraus, *De advocatis publicis Lus. Sup.* 1727; Frenzel, *De accessionibus juris in M. Lus.* 1734; Weinart, *Lehnrecht des Markgft. Oberlausitz, I.—II.*, 1785—88; *Rechte und Gewohnheiten der beiden Mgft. Ober- und Niederlausitz, I.—IV.* 1795—98; Winkler, *Versuch eines Repertorii des kursächsischen u. Lausitzischen Lehnrechts* 1800; Müller, *Institutiones juris feudalis Lusatiae Superioris* 1818; Neumann, *Das Provinzialrecht der Mg. Niederlausitz* 1837; Wangenheim, *Das Provinzialrecht des Mg. Oberlausitz* 1844.

K tomu njech so přidate někotre zběrki wo lužiskich zakonjach: Haugwitz, *Prodromus Lusaticus*, 1681; Großer, *Lausitzische Merkwürdigkeiten*, 1714; *Corpus juris provincialis marchionatus Lusatiae superioris*, 1715; Reedern, *Lusatia superior diplomatica*, 1729, z pokračowanjom wot Gemeinhardtta z léta 1734; Lünig, *Codex Augusteus II.* 3. 1724; Meißner, *Chronologisches Register der Oberlausitzischen Gesetze I.—II.* 1779—85, *Materialien zur Oberlausitzischen Rechts- u. Geschichtskunde, I.—IV.*, 1764—87; Schwarz, *Wörterbuch über die Chursächs.*, auch Ober- u. Niederlausitzer Gesetze bis z. J. 1742, I.—V. 1792—94; Weinart, *Rechte und Gewohnheiten der beiden Markgraftümer Ober- u. Niederlausitz, I.—IV.*, 1793—98. Za najwjetše žorlo prawnostawizniskeje maćizny ze staršeho časa pak plaća „*Destinata literaria et fragmenta Lusatica*“ I.—II. 1738—47 a „*Das Oberlausitzer Kollektionswerk*“ I—VI. 1770—1824.

Mjez tym započachu so w polojey 18. lětstotka tež historije (stawiznow) prawa přimać, wosebje wot toho časa, hdyž w léce 1750 nasta lužiske towarstwo „*Gesellschaft für Geschichte u. Gelehrtheit*“, kotrež hnydom wot swjeho žałożenja „*Arbeiten einer Gesellschaft in der Oberlausitz*“ wudawać poča, kotrež buchu po mnohich přeměnenjach skónčnje w léce 1822 do „*Neues Lausitzisches Magazin*“ přetworjene a přepomjenowane. Prawnych žorlow pak so hižo Worbs we swjim „*Archiv für die Geschichte Schlesiens, der Lausitz und zum Teile Meißens* (1798)“ a we

svojim „Neues Archiv f. d. G. Schlesiens u. d. Lausitz (I. —V. 1804—24)“ přimaše. W položej 19. lětstotka přistupichu k němskim dźělačerjam tež serbsey, hdyž bu 1847 Maćica Serbska založena, kolraž wot 1848 swój Časopis M. S. wudawać poča, Z hlownych dźělačerjow wo prawnych lužiskich stawiznach maju so za Hornju Lužicu mjenować Němcy: Weinart, Meißner, Köhler, Scheltz, Knothe a Jecht, za Delnju Lužicu Neumann, Worbs, Große a Lippert; dale Serbja Jenč, Hórník, Renč a Muka, z cuzych wučencow wosebje Čech Černý a Polak Bogusławski. Pódlu nich wšak tež druzy ze swojimi dźělami přispěwachu k cyłkowemu wobrazej lužiskeho prawneho wuwica, kaž je to z literatury pola jednotliwych wotdžěle njow widžec

— Kónc. —

Wobsah.

Předšlowo	str. 3
Přeni dźěl. Stawizny krajneho zarjadowanja. Přenja perioda	
Čas wojowanjow wo lužiski kraj	5
§ 1. Přehlad prawnych poměrow hornjołužiskich do kónca přenjeje položej XII. lětstotka	5
Druha perioda. Čas wutworjenja stawkeho stata	13
§ 2. Kraj	13
§ 3. Wobydlerstwo a jeho narodnosć	16
§ 4. Kolonizacija, hospodařstwo, rjemjesnistwo a wobkhod	21
§ 5. Wićežne zarjadnistwo	25
§ 6. Markhrabjo	26
§ 7. Bohot a zbytni zastojnicy	28
§ 8. Najwyšše sudnistwa	30
§ 9. Sejmy	32
§ 10. Provincialna organizacija	35
§ 11. Města	36
§ 12. Wsy	39
§ 13. Sudy	41
§ 14. Wojerstwo	44
§ 15. Hórnistwo	45
§ 16. Finanone zarjadowanje	46
§ 17. Cyrkwinske zarjadowanje	48
Třeća perioda. Doba rozkčěća stawkeho zarjadowanja	49
§ 18. Kraje	49
§ 19. Wobydlerstwo	52
§ 20. Narodnostne poměry	56
§ 21. Nabožinska swoboda	58
§ 22. Hospodařstwo, rjemjesnistwo a wobkhod	60
§ 23. Lenske (wicežne zarjadowanje)	63
§ 24. Bohot	65
§ 25. Zbytni lužiscy zastojnicy	67
§ 26. Sejm	68
§ 27. Najwyšše sudnistwa	71
§ 28. Wuznam centralnych českich zastojnstwow za Lužicu	72
§ 29. Wokrjezy	74
§ 30. Města	75
§ 31. Knježstwa a wsy	76
§ 32. Nižše sudnistwa	78
§ 33. Wojerstwo	80
§ 34. Financy	81
§ 35. Cyrkwinske zarjadowanje	83
§ 36. Foměr českeje króny za čas sakskeho knježenja	85

Druhi dźěl. Prawne žórła w českej dobjě	str. 87
§ 37. Powaha prawneho wuwíaa	„ 87
§ 38. Žórła zeńskeho prawa	„ 90
§ 39. Žórła wosebitych prawow	„ 93
§ 40. Lisćiny, formulary a lužiscej prawnicy	„ 97
Dodawk a kónc	„ 98
§ 41. Pozdžiša literatura lužiskich prawnych stawiznow	„ 98

Porjedženki.

Strona 5	rjadka 2	wot hórka	město Koljarowskij	čitač Kotljarewskij
„ 6	„ 15	„ „	1805	„ 1895
„ 17	„ 3	„ „	Wanderstndium	„ Wanderstudien
„ 41	„ 16	„ „	Schultz	„ Scheltz.